

TURUL

A Magyar Történelmi Társulat,
a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
és
a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság
Közlönye

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG MEGBÍZÁSÁBÓL SZERKESZTI

RÁCZ GYÖRGY főszerkesztő
KOVÁCS ELEONÓRA felelős szerkesztő

DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA, KÖRMENDI TAMÁS,
LACZLAVIK GYÖRGY, NEUMANN TIBOR, SOÓS ISTVÁN

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
SZERKESZTŐSÉG: MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR
ORSZÁGOS LEVÉLTÁRA

MMXV

TARTALOM

1. Értekezések

FEJÉR TAMÁS: Kancelláriai jegyzetek az erdélyi fejedelmi kancellária okleveles gyakorlatában a Báthoriak korában (1571–1602)	81
---	----

2. Kisebb cikkek

KURECSKÓ MIHÁLY: Összefoglaló az Országos Levéltár Magánlevéltárak, Gyűjtemények és Gazdasági Szervek főosztályának 2015. évi iratgyarapodásáról	97
FRICZ-MOLNÁR PÉTER: Egy bányavárosi mintakarrier a 17. század végéről: Fritz András, a „tekintetes Doktor úr” (1660–1701)	103
CSERMELYI JÓZSEF: Egy 18. századi őstábla forrásértéke	110

3. Könyvismertetés

Vestigia. Mohács előtti magyar források olasz könyvtárakban (Szerk. Domokos György–Mátyus Norbert– Armando Nuzzo) Piliscsaba, 2015. (ism. KANÁSZ VIKTOR)	118
---	-----

4. Hírek, beszámolók

Beszámoló a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság 2015. évi tevékenységéről	120
---	-----

TURUL

LXXXVIII. évfolyam

2015. 3. füzet

A Szerkesztőség címe: 1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4.

turul@mnl.gov.hu

Olvasószerkesztők: KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN, ZSUPOS ZOLTÁN

Szerkesztőbizottság:

PANDULA ATTILA, REISZ T. CSABA, C. TÓTH NORBERT

Tördelés:

SOMOGYI GYULA

Nyomdai munkák:

Kódex Könyvgyártó Kft.

Felelős vezető: MAROSI ATTILA

ISSN 1216–7258

A megjelenést támogatják:

Nemzeti Kulturális Alap

archívum
Magyar Nemzeti Levéltár
Országos Levéltára

FEJÉR TAMÁS

Kancelláriai jegyzetek az erdélyi fejedelmi kancellária okleveles gyakorlatában a Báthoriak korában (1571–1602)*

A Mohács előtti magyar királyi kancelláriára vonatkozó kutatások világosan mutatják, hogy – mutatis mutandis – az erdélyi fejedelmi kancellária működésének feltárásakor sem tekinthetünk el a kancelláriai jegyzetek (azaz az oklevél elő- vagy hátlapjára annak kiállítására vagy a hivatali ügyintézés egyéb mozzanatain során kerülő feljegyzések) tanulmányozásától, ezek jelentős része ugyanis alapvető fontosságú adatokat tartalmaz a kancellária személyzetéről és munkájáról.¹ Vizsgálódásunk tárgyául ezért a fejedelmi kancellária által a 16. század második felében kibocsátott oklevelekre, valamint a különféle fejedelmi mandátumok végrehajtásáról kiállított jelentőlevelekre – a kancellárián – rávezetett jegyzeteket választottuk. Figyelmünket mindenekelőtt a Báthoriak időszakára (1571–1602) összpontosítottuk, minthogy Pécsi Anna a fejedelmi kancellária kialakulását és 1571-ig terjedő oklevéladó működését tárgyaló munkájában a kancelláriai jegyzetek kérdéskörével is foglalkozott.² Munkájának vannak ugyan hiányosságai a kancelláriai jegyzetek tekintetében is – ezek közül a regisztrációs jegyek kapcsán tett megállapításait más helyen korrigáltuk,³ – de jó kiindulási pontot nyújt a további kutatáshoz. Kísérletünk mellett szól ugyanakkor az is, hogy Trócsányi Zsolt a fejedelemség kori Erdély központi

kormányzatáról írt alapvető munkájában voltaképpen kiaknázatlanul hagyta ezt a jelentős forráscsoportot. Tekintettel vállalkozásának jellegére, Trócsányi a kancellária oklevéladó működésével nem is foglalkozhatott,⁴ de a kancelláriai jegyzetek adatainak felhasználása – példának okáért – az ítélemesetek esetében teljesebb és lényegesen pontosabb névjegyzék összeállítását tette volna lehetővé. Meg kell említenünk, hogy munkánk során nem támaszkodhattunk a Magyar Királyság legjelentősebb iratkibocsátó szerveinek oklevéladó működését tárgyaló vizsgálatokra. A Magyar Udvari Kancellária történetének feldolgozása ugyanis még várat magára,⁵ ugyanakkor hiányoznak a helytartói iroda, valamint a többi országos nagybíró (nádori helytartó, országbíró, személynök) oklevéladására vonatkozó munkák is.⁶

Minthogy a kancelláriai jegyzetek vizsgálata csakis akkor vezethet eredményre, ha azt minél szélesebb forrásbázis alapján végezzük el, ezért igyekeztünk a vizsgált időszak okleveles anyagának minél teljesebb áttekintésére. Kutatásaink során átnéztük az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárának jelenleg a Kolozsvári Nemzeti Levéltárban őrzött – és kutatás számára hozzáférhető⁷ – családi levéltárait és egyéb gyűjteményeit, az erdélyi káptalan és a kolozsmonostori konvent

* Jelen tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

¹ A kancelláriai jegyzetekkel (is) foglalkozó munkák közül e helyen csupán néhány olyat említünk meg, melyek vizsgálódásukat a 15–16. századi viszonyokra is kiterjesztették: *Szentpétery Imre*: Magyar oklevéltan. Bp., 1930. (A magyar történettudomány kézikönyve, II/3.) 172–184.; *Szilágyi Loránd*: A magyar királyi kancellária szerepe az államkormányzatban 1458–1526. *Turul*, 44 (1930) 45–83.; *Janits Iván*: Az erdélyi vajdák igazságszolgáltató és oklevéladó működése 1526-ig. Bp., 1940. 58–75.; *Bónis György*: A kúriai irodák munkája a XIV. és XV. században. *Levéltári Közlemények*, 34 (1963) 197–246.; *Bónis György*: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Bp., 1971. passim.; *Barta Gábor*: Konszolidációs kísérlet Magyarországon a mohácsi csatavesztés után (Szapolyai János király kormányzása 1526 november–1527 augusztus). *Századok*, 111 (1977) 644–655.; *Kubinyi András*: A Mátyás-kori államszervezet. In: Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára. (Szerk. Rázsó Gyula–V. Molnár László.) Bp., 1990. 81–97.; *Neumann Tibor*: Királyi aláírás és pecsét használata a Jagelló-kor elején. *Turul*, 83 (2010) 33–53.

² *Pécsi Anna*: Az erdélyi fejedelmi kancellária kialakulása és okleveles gyakorlata 1571-ig. Bp., 1938.

³ *Fejér Tamás*: Az erdélyi fejedelmi kancellária regisztrumvezetési gyakorlata a 16. században. *Levéltári Közlemények*, 85 (2014) 5–6.

⁴ Erre munkájában több helyen is utal: *Trócsányi Zsolt*: Erdély központi kormányzata 1540–1690. Bp., 1980. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai III. Hatóság- és Hivataltörténet 6.) 206., 218., 246.

⁵ A magyar kancelláriáról újabban ld.: *Fazekas István*: A Magyar Udvari Kancellária leltára 1577-ből. *Fons*, IX (2002) 227–247.; *Fazekas István*: A Magyar Udvari Kancellária és hivatalnokai a 16–18. században. *Századok*, 148 (2014) 1131–1155.

⁶ Pl. az I. Ferdinánd korabeli Magyar Helytartótanácsról készült ugyan feldolgozás, de ebben az oklevéladás kérdései – kivéve néhány apróbb észrevételt – nem kerültek feldolgozásra. Vö. *Rugonfalvi Kiss István*: A Magyar Helytartótanács I. Ferdinánd korában és 1549–1551. évi leveles könyve. Bp., 1908. XC–XCII., XCVIII–C. Várdy Pál helytartó irodáját és bírói tevékenységét is tárgyaló értekezésnek az oklevéladó működés szintén nem képezte a vizsgálat tárgyát. Vö. *Laczlavik György*: Várdy Pál helytartói működése 1542–1549. *Levéltári Közlemények*, 83 (2013) 13–37. Esterházy Pál nádor (1681–1713) kancelláriájáról született ugyan feldolgozás, amely a kancelláriai jegyzeteket is tárgyalja, viszont az egy évszázaddal későbbi viszonyokat ismerteti. Vö. *Papp László*: Herceg Esterházy Pál nádor kancelláriájának működése (1681–1713). *Levéltári Közlemények*, 20–23 (1942–1945) 310–344.

⁷ Ezt azért hangsúlyozzuk, mert bizonyos családi levéltárak (pl. a Petrichevich-Horváth, Suky) a kutatás számára jelenleg nem hozzáférhetők.

magánlevéltárait (Batthyaneum-könyvtár) és hiteleshelyi archívumaik (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára) jelentős részét (utóbbit mikrofilmen) tanulmányoztuk, valamint az Országos Levéltárban található erdélyi családi levéltárak zömét. Úgy véljük, ezek ismeretében megalapozott következtetéseket sikerült levonni. A források kapcsán még csupán két dolgot említünk meg: egyfelől a több száz oklevélen feltűnő azonos kancelláriai jegyzetek közül csupán azoknak adtuk meg levéltári jelzetét, melyek vizsgálódásunk során valamilyen szempontból jelentősnek bizonyultak, és csak a ritkább jegyzetek esetében soroltuk fel az összes általunk fellelt példát; másfelől, mivel – a lehetőség szerint – igyekeztünk azonosítani a jegyzetek íróit, a kiadott forrásanyagot csak kis mértékben használhattuk fel.

Tekintettel arra, hogy a fejedelmi kancellária megalakulását és szervezetét Pécsi Anna említett értekezésében részletesen tárgyalta, ezért e helyen mindössze annak felemlítésére szorítkozunk, hogy a kancelláriának két – különálló személyzettel rendelkező – ügyszólya volt: a *cancellaria maior*, amely a belügyi és külügyi kormányzattal kapcsolatos ügyeket intézte, és az azokra vonatkozó okleveleket állította ki, valamint a *cancellaria minor*, amely a fejedelmi törvénykezéssel kapcsolatos írásbeli teendőket látta el. Bár a fejedelmi pecséthasználatra vonatkozó ismereteink igen hiányosak (nem beszélve arról, hogy kimerítő pecsétkatalógussal sem rendelkezünk), azt azonban bizonyosan állíthatjuk, hogy rendszerint a *cancellaria maior* kiadványai a kancellárra bízott ügynevezett hiteles pecséttel (*sigillum authenticum*),⁸ a *cancellaria minor*é pedig az ítélmesterek őrizetében levő bírósági pecséttel (*sigillum iudiciale*) voltak megerősítve.⁹ Jóllehet kancelláriai jegyzeteket mind a nagyobb, mind a kisebb kancellária által kiadott okleveleken találunk, de zömük a fejedelem bírói jogkörével kapcsolatos okiratokon tűnik fel, következésképpen a *cancellaria minor* munkájáról, és annak irányítójáról, az ítélmesterekről lényegesen több adatot tartalmaznak.

Már tanulmányunk elején tisztázni kívánjuk, hogy az ítélmesterek (esetleg más kancelláriai hivatalnokok) perrel kapcsolatos – olykor terjedelmes – hátlapi feljegyzéseivel nem foglalkozunk, ezek ugyanis vizsgálódásunkat célkitűzésünktől eltérő irányba terelték volna. Mielőtt elkezdenénk az egyes kancelláriai jegyzetek tárgyalását, csupán még azt említjük meg, hogy azokat típusok szerint vizsgáljuk (bár bizonyos esetekben az átfedések elkerülhetetlenek), utalván arra, hogy a nagyobb vagy kisebb kancellária személyzetétől származnak.

Továbbá vannak olyan családi archívumok is, melyek jelentéktelen mennyiségű 16. századi anyagot tartalmaznak.

⁸ Az okiratokban ez az elnevezés tűnik fel a leggyakrabban, de – minden bizonnyal – ez a pecsét értendő a ritkán előforduló *sigillum nostrum cancellariae maioris* vagy a *sigillum secretum* megnevezések alatt is.

⁹ Hangsúlyozzuk, hogy rendszerint, ugyanis az említett két pecsét mellett a fejedelmek gyűrűspecstet is használtak főként a kancelláriából kimenő rendeletek, kivételes esetekben pedig a *de gratia* oklevelek és bevallások megerősítésére is.

A *lecta* jegyzetek¹⁰

A *lecta* jegyzet a leggyakoribb kancelláriai jegyzet. Megtaláljuk csaknem minden olyan oklevélen, mely a kisebb kancellárián kelt, ez pedig a szövegek rendszeres ellenőrzésére enged következtetni. Az okleveleket ugyanis tisztázás után a *protonotariusok* ellenőrizték, azaz átolvasták és – szükség esetén – javították: *lecta et correcta*.¹¹ Ezt a műveletet attól függően, hogy az okiratot pátens vagy zárt alakban állították ki, az előlapon (a pecsét mellett jobb felől), illetőleg a hátlapon jelölték. (Más szóval az oklevelek ama oldalán tűnik fel a jegyzet, melyre a pecsétet nyomták.). A jegyzetek ritkábban utalnak arra is, hogy az oklevelek ellenőrzését az ítélmesterek végezték (például *Lecta et correcta per protonotarium*¹² vagy – megnevezvén az ítélmestert is – *Lecta per magistrum Dobzaj protonotarium propria manu*¹³), zömük viszont csupán az ellenőrzés megtörténtéről tájékoztat. (Egyetlen jegyzet azt is elárulja, hogy az illető oklevél ellenőrzése és javítása az ítélmestereken ment végbe: *Lecta et correcta in sede iudiciaria per prothonotarium*.¹⁴) Tekintettel egyfelől a *protonotariusok*nak a kisebb kancellárián betöltött vezető szerepére, másfelől az átnézendő okiratok nagy számára, felmerült az a kérdés, hogy a *lectázást* kizárólag ugyanők végezték, vagy e feladattal időnként megbízták a tapasztaltabb íródeákokat is. A kérdés tisztázása végett ama *lecta* jegyzetekből indultunk ki, melyek megadják a műveletet végző ítélmesterek nevét is. Bár az írás összehasonlítás különösen a sebtében, olykor erősen rövidítve írt kancelláriai jegyzetek esetében nem vezet mindig egyértelmű eredményekhez, úgy véljük, hogy több tucatnyi jegyzet áttekintése után sikerült megállapítani az egyes ítélmesterek *lecta* jegyeinek sajátos vonásait. (E művelet például Radvánczi Márton¹⁵ vagy Sulyok Imre¹⁶ jellegzetes *lectái* esetében nem okozott különösebb nehézséget, Wesselényi

¹⁰ Az ellenőrzésre utaló jegyzetek a 14. század közepétől tűnnek fel a magyar királyi kancellária oklevelein (vö. *Szentpétery I.*: i. m. 179.; *Bónis Gy.*: Kúriai irodák i. m. 213–222.), a 15. század hetvenes éveitől fogva pedig a vajdai kancellária kiadványain is találkozunk *lecta* jegyzetekkel. Vö. *Janits I.*: i. m. 71–72.

¹¹ E két művelet nem zajlott feltétlenül egy időben. Példának okáért ld. Báthory Zsigmond 1582. június 27-i intő- és tiltólevelét, melyre Radvánczi Márton ítélmester előbb a *lecta* jegyet vezette rá, majd azt sötétebb színű tintával írt *et correcta*-val kiegészítette. Vö. *Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale, Cluj-Napoca* (a továbbiakban: SJAN Cluj) - Colecția de documente medievale (a továbbiakban: ColDocMed) - Fond 378 (Fond familial Kornis) - évrendezett iratok, 1582. jún. 27.

¹² SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 324 (Fond familial Beldi) - nr. 156.

¹³ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Centuria) - L. - nr. 13.

¹⁴ MNL OL - P 657 (Teleki család marosvásárhelyi levéltára, Joglevelek) - No. 7346. A jegyzet ugyan Radvánczi Márton ítélmestertől származik, de azt két részletben vezette rá az oklevélre: előbb a *lecta*-t, majd a jegyzet többi részét a javításokkal együtt – legalábbis erre enged következtetni az eltérő színű tinta.

¹⁵ Pl. SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 370 (Fond familial Kemény Pál de Morești) - nr. 172.; SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 351 (Fond familial Gyulay-Kuun) - nr. 324.; SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 318 (Fond familial Bálintt) - nr. 127., 129.

¹⁶ Pl. MNL OL - P 657 - No. 7644.; uo. - No. 7256.; MNL OL - P 565 (Radák család) - l. - 1575. márc. 22.

Miklós eltérő ductusú jegyzeteinél annál inkább;¹⁷ Királyfalvi János és Trausner Lukács esetében pedig – minthogy egyetlen olyan *lecta* jegyzet sem került elő, amely utalt volna a nevükre – kísérletünk sikertelennek bizonyult.) Majd megvizsgáltuk több száz oklevél *lecta* jegyzetét, és arra a következtetésre jutottunk, hogy azok elsősorban többsége az ítélmesterek kezétől származik.¹⁸ Értelemszerűen kevés olyan *lecta* jegyzet találtunk, melyet nem sikerült az éppen hivatalban levő *protonotarius*oknak tulajdonítani, de ezekről a későbbiekben szólunk. Az általunk átnézett okleveles anyag tehát arra enged következtetni, hogy az ítélmesterek végezték az ellenőrzés fásasztó munkáját a *cancellaria minor* csaknem valamennyi kiadványa esetében.

Bár a nagyobb kancellárián kelt okleveleken is találunk *lecta* és *correcta* jegyzetekkel, de ezek száma a kisebb kancellária kiadványaiéhoz képest jóval alacsonyabb. Voltaképpen csupán három *correcta* jegyzetre bukkantunk az átnézett anyagban, ezek viszont témánk szempontjából lényeges adatokat tartalmaznak. Egyik ugyanis arról tájékoztat, hogy Sulyok Imre kancellár a javítást a fejedelem parancsából hajtotta végre: *Correcta in dictionibus pro condigna mercede et solutione iussu principis per cancellarium propria manu*.¹⁹ Ez esetben bizonyosan azért volt szükség fejedelmi parancsra, mert a betoldással módosult az eredeti rendelkezés, és a nemességet nyerő Akli Simon és utódai a tordai sókamarának már nem ingyen, hanem megfelelő fizetségért tartoztak szolgálni. Ezzel szemben a másik jegyzet szerint Kovácsóczi Farkas kancellár az adománylevél szövegén csupán egy apróbb javítást eszközölt, melyhez – minthogy a tartalom nem módosult – már nem volt szükség fejedelmi utasításra:²⁰ *Correcta in vocabulo praepositura per me Volffgangum Kowachoczyc cancellarium manu propria*.²¹

¹⁷ A következőkben csupán néhány jellegzetesebb variánsra adunk példát: SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 378 - évrendezett iratok, 1577. [...] és 1583. nov. 5.; SJAN Cluj - Fond 248 (Colecția personală Mike Sándor) - nr. 36.; SJAN Cluj - Fond 253 (Fond familial Mikó-Rhédey) - nr. VII/45. fol. 89-92.; SJAN Cluj - Fond 1 (Primăria municipiului Cluj) - Privilegii și acte - nr. 242., 249.; SJAN Cluj - Fond 560 (Colecția de documente cu pecetea atârnată) - nr. 24.; MNL OL - P 676 (Teleki család marosvásárhelyi levéltára, Földvári család) - 1. - 1575. máj. 29-e után és 1578. dec. 23.; MNL OL - P 55 (Bethlen család bethleni levéltára, Birtokjogi iratok) - 1. tétel - fol. 55.; MNL OL - P 607 (Sombory család, a család által rendezett iratok) - fasc. 15. - No. 19.; MNL OL - P 1595 (malomvízi Kendeffy család levéltára) - 1 - 1568. nov. 12 és 1569. nov. 5.

¹⁸ A kézírás mellett olykor az is segítségünkre volt, hogy az ítélmesterek időről időre saját birtokukon is adtak ki okleveleket (pl. Wesselényi Miklós a Doboka vármegyei Gyékén, Radvanci Márton a Küküllő vármegyei Abosfalván, Borsoló János a Kraszna vármegyei Ippen). Tehát ha az oklevelek keltezésében ezek a települések tűnnek fel, csaknem bizonyos, hogy *lecta* jegyük az említett ítélmestereknek tulajdoníthatók.

¹⁹ SJAN Cluj - Fond 560 - nr. 167.

²⁰ Részben hasonló eredményre jutottunk a 16. századi erdélyi királyi könyvek bejegyzéseinek eszközölt javítások kapcsán is. Vö. *Fejér T.: Regisztrumvezetés* i. m. 13-16.

²¹ MNL OL - F 4 (Gyulafehérvári káptalan országos levéltára, Cista comitatuum) - Comitatus Küküllő - Cista Küküllővár - fasc. 3. - nr. 38. (Ld. még uo. nr. 23.) Az oklevél dátuma (1578. március 15.) ugyan az ügy eldöntésének időpontját adja meg, de kiállítására sem kerülhetett sor sokkal később, minthogy április 5-i dátummal ismerjük a birtok iktatásáról szóló jelentést. Vö. MNL OL - F 3 - XX. - nr. 2. A szóban forgó jegyzet viszont

Megemlítjük még azt az esetet is, amikor titkár végzett javítást oklevélén (*Correcta per secretarium cancellariae manu propria*),²² ugyanis a *secretarius*ok ilyen jellegű tevékenységének nyomai igen ritkán lelhetők fel a kancelláriai jegyzetekben. Javításokra természetesen az 1571 előtti időszakból is találtunk példát. János Zsigmond nyugtatván a levélkérésőket a gyulafehérvári székesegyház ezüst tárgyainak kezébe bocsátásáról, Csáky Mihály kancellár – minthogy azok között aranyból készült darabok nem voltak – kihúzta az *auereas* et szavakat, és szöveg alá az alábbi jegyzetet írta: *Correcta in voce aureas propterea quod nullae fuerunt per Michaelem Chyaki cancellarium*.²³

Ami a *lecta* jegyzetet illeti, mindenekelőtt az iktatóparancsokat említjük meg, melyeken főként a kancellár, ritkábban pedig – amikor a kancellária munkájának irányítása reájuk hárult – a titkár, valamint a helyettes kancellár (*procancellarius*) *lecta* jegyei tűnnek fel.²⁴ (Minden jel szerint az 1571 előtti időszakban is a kancellár, azaz Csáky Mihály ellenőrizte a birtokba iktatást elrendelő fejedelmi mandátumokat;²⁵ ugyanakkor találtunk olyan statutoriákat is, amelyek nem a kancellár *lecta* jegyével, hanem János Zsigmond aláírásával kerültek kibocsátásra, bár ez bizonyosan annak tudható be, hogy a kedvezményezett mindhárom esetben bizalmasa, Bekes Gáspár *cubicularius* és tanácsúr volt.)²⁶ Bizonyos tehát, hogy a bevezető parancsok ellenőrzése a kancellária vezetőjének hatáskörébe tartozott, és ezt a műveletet – minden valószínűség szerint Náprágyi Demeter kivételével, aki 1598–1600-ban töltötte be a tisztelet²⁷ – ők is végezték. (Itt említjük meg, hogy a kancellárok *lecta* jegyével találunk ama statutoriákon is, melyekkel saját maguk birtokba

ennél jóval későbbi, ugyanis Kovácsóczi Farkas valamikor augusztus második felében érkezett Erdélybe a kancellári tisztt betöltésére. Vö. *Szádeczky Lajos: Kovácsóczi Farkas kancellár 1576–1594*. Bp., 1891. 10–11.

²² Az erdélyi káptalan jegyzőkönyvei 1222–1599. Mutatókkal és jegyzetekkel regesztákban közlésezi Bogdándi Zsolt–Gálfi Emőke. Kolozsvár, 2006. (Erdélyi Történelmi Adatok VIII. 1.) 340. sz. Ld. még: MNL OL - F 4 - Comitatus Albensis - Cista 4. - fasc. 5. - nr. 27.; MNL OL - E 149 (Magyar Kamara Archivuma, Acta Transsylvania) - fasc. 4. - fol. 20. Az utóbbi két iktatóparancsra rávezetett *lecta et correcta* jegyzet – bár erre utalás nem történik – minden bizonnyal *secretarius*tól származik.

²³ MNL OL - R 287 (Erdélyre vonatkozó gyűjtemények, Sólyom Fekete Ferenc-gyűjtemény maradéka) - 1565. márc. 1. Ld. még: *Pécsi A.*: i. m. 39.

²⁴ Tekintettel az iktatóparancsok igen nagy számára, eltekintünk például felsorolásától.

²⁵ MNL OL - P 565 - 1. - 1564. febr. 8.; SJAN Cluj - Fond 1 - Privilegii și acte - nr. 87., 124.; MNL OL - F 4 Comitatus Zeréniensis - Cista Zarándiensis - fasc. 2. - nr. 35.; MNL OL - F 5 (Gyulafehérvári káptalan országos levéltára, Cista diversorum comitatum) - Cista 1. - fasc. 2. - nr. 19.; uo. fasc. 4. - nr. 11.; SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 318 - nr. 31.; MNL OL - P 1870 (Rhédey család levéltára, homoródszentpáli Kornis és rokon családok) - 8. tétel - fol. 1.

²⁶ MNL OL - F 4 - Comitatus Albensis - Cista 4. - fasc. 1. - nr. 49.; uo. Cista 5. - fasc. 2. - nr. 21.; MNL OL - F 12 (Gyulafehérvári káptalan országos levéltára, Lymbus) - fasc. 4. (A mandátumnak csupán a vége maradt meg.)
²⁷ Ekkor tulajdonképpen Jacobinus János *secretarius* irányította a kancellária munkáját. Róla bővebben ld.: *Bónis György–Valentiny Antal: Jacobinus János erdélyi kancellár formuláskönyve (1602)*. Kolozsvár, 1947. Példák Jacobinus által ellenőrzött iktatóparancsokra: SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 255 (Fond fideicomisionar Jósika) - nr. 422., 433., 434.; MNL OL - F 4 - Cista Thordensis - fasc. 7 - nr. 12., 18.; MNL OL - F 4 - Cista Zarándiensis - fasc. 1. - nr. 23.; MNL OL - F 4 - Comitatus Hunyadiensis - Cista 1. - fasc. 4. - nr. 20.

iktatását rendelték el;²⁸ a részükre kiállított adományleveleket viszont nem ellenjegyezték, azokon fejedelmi aláírás és – igen ritkán – *secretariusi* ellenjegyzés tűnik fel.) Kizárólagosságról azonban itt sem beszélhetünk, ugyanis találtunk néhány olyan iktatóparancsot, melyet az ítélmesterek láttak el *lecta* jegyükkel.²⁹ Bár meg kell itt jegyezni azt is, hogy ezek az úgynevezett *dicitur nobis* bevezetésű iktatóparancsok, melyek érvényessége – Werbőczy szerint – csak hatvan napig terjedt.³⁰ A kérdést tovább bonyolítják azok a *dicitur nobis*-féle statutoriák, melyeket kancellár³¹ vagy titkár³² ellenőrzött. Az átnézett anyag tehát arra enged következtetni, hogy a *cum nos*-féle bevezető parancsok ellenőrzése kizárólagosan a kancellárok – és titkárok – hatáskörébe tartozott, míg a *dicitur nobis*-típusú statutoriák lectázása megoszlott az ítélmesterek és a kancellárok, titkárok között (arányát tekintve talán az előbbiek javára). Meg kell említeni azt is, hogy az ítélmesterek által lectázott iktatóparancsok – minden jel szerint – a bírósági pecséttel voltak megerősítve. (Ez egyébként ama statutoriák esetében, melyek az egyes *protonotariusok* birtokain – például Gyékén, Absófalván vagy Ippen – keltek, nem is történhetett másként.) Itt utalunk arra, hogy a bevezető parancsokon – különösen a kancellári tiszt üresedése idején – olyan *lecta* jegyzetek is feltűnnek, melyek zömét „kezek” szerint ugyan elkülönítettük, de nem tudtuk minden kétséget kizáróan személyekhez kötni. Ezek azonosítására tehát további kutatásra lesz szükség, bár csaknem bizonyos, hogy *secretariusokról* van szó. Példaként a Sulyok Imre kancellár 1578. január 25-én bekövetkezett halála, valamint utódának, Kovacsóczy Farkasnak 1578 augusztus végi hivatalba lépése közötti időszakot említjük meg, mely során az iktatóparan-

csonkon három kéztől származó *lecta* jegyzettel találkozunk. Ezek közül egyik vélhetően Váradi Pál,³³ a másik pedig Csanádi Demeter³⁴ kancelláriai titkároknak tulajdonítható nem csupán az írás összehasonlítás alapján, hanem ama megfontolásból is, hogy mindketten – előbbi a jelzett időszakban, utóbbi pedig még Berzeviczy Márton *procancellarius* Erdélyből való végleges távozása után – ellenjegyezték okleveleket is. A harmadik esetében³⁵ viszont semmi közelebbit nem tudunk megállapítani. Ezek az adatok egyidejűleg arra is következtetni engednek, hogy az említett *vacantia* idején a kancellári teendőket – legalábbis a fenti esetekben – a *secretariusok* látták el.

A *lecta* jegyek kapcsán végezetül az országgyűlési végzéseket említjük meg. Az általunk átnézett eredeti végzéseken feltűnő *lecta* jegyek ugyanis – kivéve egyetlen esetet – a kancellároktól származnak.³⁶ Megfigyelhető ugyanakkor, hogy a megpecsételt végzéseknek (31 db) csak kétharmadán van *lecta* jegyzet (Csáky kezétől két, Kovacsóczytól 13, Jósikáétól öt, Jacobinusétól pedig egy jegyzet származik); egy végzésen János Zsigmond aláírása tűnik fel, hármat aláírt mind Báthory István, mind Forgách Ferenc, további hat hitelességet pedig „csupán” a pecsét szavatolja. A gyakorlat tehát e tekintetben nem volt egységes,³⁷ 1581-től viszont 1596 végéig fejedelmi aláírással már nem találkozunk a vizsgált eredeti végzéseken (tegyük hozzá, a kiadottakon sem). A fent említettek mellett tehát a kancellárok munkakörébe beletartozott az országgyűlési határozatok ellenőrzése is. De, mint jeleztük, ez esetben is találtunk kivételt: az 1599. november 20–28-i gyulafehérvári országgyűlés határozatait Jacobinus János titkár lectázta.³⁸

²⁸ Pl. MNL OL - F 5 - Cista 1. - fasc. 5. - nr. 9.; MNL OL - F 4 - Comitatus Albensis - Cista 1. - fasc. 3. - nr. 41.; Uo. Cista 3. - fasc. 3. - nr. 30.; MNL OL - F 3 - Hh. - nr. 36.; MNL OL - F 4 - Cista Maramarosensis - fasc. 2. - nr. 51.; SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 255 - nr. 237.; MNL OL - F 3 - DD. - nr. 74.

²⁹ Wesselényi Miklós *lecta* jegye: SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 255 - nr. 238.; MNL OL - F 17 (Kolozsmonostori konvent országos levéltára, Cista comitatum) - Comitatus Thorda - T. - nr. 37. Bár az utóbbit a jelentővel átírásából ismerjük, de mivel az Wesselényi birtokán, Gyékén kelt (amint egyébként a jelentés is), bizonyosnak vagyunk abban, hogy az eredetit az ítélmester lectázta.; – Dobszai Istváné: SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 255 - nr. 239.; – Radvánczi Mártoné: Serviciul Județean Covasna al Arhivelor Naționale, Sfântu Gheorghe (a továbbiakban: SJAN Covasna) - Fond 27 (Colecția Dr. Nagy Eugen) - nr. 107. fol. 5., 21., 32.; MNL OL - F 5 - Cista 1. - fasc. 5. - nr. 8.; MNL OL - F 17 - Comitatus Kolos - B. - nr. 56.; – Borsoló Jánosé: SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 318 - nr. 130.; MNL OL - F 17 - Comitatus Colos - B. - nr. 87.; MNL OL - F 4 - Cista Szathmár - fasc. 3. - nr. 5. (Bár utóbbinak csupán a relatoriába átirrt változatát ismerjük, de mivel Ippen kelt, bizonyosnak véljük, hogy Borsoló János ítélmester lectázta. Egyébként a jelentést is Borsoló nyitotta fel.); – Kolozsvári Mártoné: SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 255 - nr. 413.; SJAN Cluj - Fond 594 (Colecția personală Kemény József) - nr. 131.

³⁰ Werbőczy István Hármaskönyve. (Szerk. Kolosvári Sándor-Óvári Kelemen-Márkus Dezső). Bp., 1897. (Magyar Törvénytár 1000–1895.) I. rész, 33. cím (99).

³¹ Kovacsóczy Farkas *lecta* jegye: MNL OL - F 3 - O. - nr. 93.; MNL OL - F 5 - Cista 2. - fasc. 4. - nr. 37.; MNL OL - F 4 - Comitatus Albensis - Cista 1. - fasc. 3. - nr. 9.; uo. Cista 2. - fasc. 2. - nr. 2.; Biblioteca Documentară Bathyanum, Alba Iulia (a továbbiakban: Bathyanum) - Arhiva capitulului din Alba Iulia (a továbbiakban: ArhCapit Alba) - 6. doboz, nr. 81.; Jósika Istváné: SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 378 - évrendezett iratok, 1595. ápr. 30.

³² Jacobinus János *lecta* jegye: SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 255 - nr. 422.

³³ Az azonosítás Váradi titkári működése mellett azon is alapul, hogy adománylevelen feltűnő ellenjegyzése – pl. SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 318 - nr. 76.; MNL OL - F 4 - Cista Ugotsaiensis - fasc. 2. - nr. 34. – és a *lecta* jegyzetek (pl. SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 255 - nr. 201., 205.) végén látható jellegzetes jel ugyanazon kézre utal. Ld. még a 192. jegyzetet.

³⁴ Csanádi 1576-ban tűnik fel titkárként (és 1578-ban is ekként működik, ld. a 193. jegyzetet), de leginkább a szóban forgó *lecta* jegyeket – pl. MNL OL - F 4 - Comitatus Hunyadiensis - Cista 1. - fasc. 2. - nr. 15.; MNL OL - P 1916 (Sombory család, Egyéb rokon és idegen családok) - 4. tétel - fol. 11. – és más okleveleken látható ellenjegyzését – pl. SJAN Cluj - Fond 1 - Privilegiu și acte - nr. 277.; MNL OL - F 17 - Sedes Aranyas - A. - nr. 26.; MNL OL - P 657 - No. 7264. – kiegészítő jel szolgál az azonosítás alapjául.

³⁵ MNL OL - F 4 - Cista Zarándiensis - fasc. 1. - nr. 12.

³⁶ Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca (a továbbiakban: BiblAcadCluj) - Ms. KJ 431. (Codex authenticus articularum diaetalium Transsilvaniae I. [1555–1594], II. [1595–1619]). Bár az Erdélyi Országgyűlési Emlékek – I–XXI. 1540–1699. (Szerk. Szilágyi Sándor.) Bp., 1875–1898. – II–IV. kötetiben kiadott valamennyi végzés eredetijét nem láttuk, de minden valószínűség szerint az azokon feltűnő *lecta* jegyek is kancellárok kezétől származnak.

³⁷ Mínt hogy a kérdés alaposabb vizsgálata nem képezi e tanulmány tárgyát, még csupán azt említjük meg, hogy a közzétett végzéseken János Zsigmond uralkodása idején többnyire a *lecta* jeggyel, a Báthory István és Kristóf korabeliek zömén pedig fejedelmi aláírással (ritkábban kancellári vagy titkári ellenjegyzéssel) találkozunk.

³⁸ MNL OL - F 11 (Gyulafehérvári káptalan országos levéltára, Articuli diaetales) - 1. - fol. 140r. Vö. EOE IV. Bp., 1878. 429–437. (Szilágyi a szöveget viszont nem eredeti alapján közölte.) Itt említjük meg, hogy titkári ellenjegyzéssel is találkozunk az országgyűlési végzéseken: az 1574. jan. 1–6-i kolozsvári, az 1574. jún. 15–18-i marosvásárhelyi (EOE II. Bp., 1876. 549., 552.), az 1574. dec. 13–18-i segesvári (*Veress Endre*: Berzeviczy Már-

Fentebb említettük, hogy az ítélmesterek *lecta* jegyei mellett – azokhoz viszonyítva elenyésző számban – más kezektől származó jegyzetek is feltűnnek olyan mandátumokon, melyek kiállítása rendszerint a kisebb kancelláriára tartozott. Ezek egy részéről bizonyosan tudjuk, hogy a kancellároktól származnak. Az egyes kancellárok *lecta* jegyzeteinek azonosításakor – minthogy az ítélmesterekétől eltérően ezek nem utalnak sem tisztségre, sem névre – ama átíró oklevelekből indultunk ki, melyekkel a kancellárok fejedelmi parancsra a királyi könyvekből írtak át bejegyzéseket. Az átírás műveletének végrehajtása tehát a kancellár hatáskörébe tartozott,³⁹ következésképpen ő kellett, hogy végezze az ellenőrzést is. A kérdés tisztázásában segítségünkre volt az, hogy Sulyok Imrének ítélmesterként használt jellegzetes *lecta* jegye kancellári működése idején is feltűnik az okleveleken, többek között ama 1576. szeptember 6-i és 1577. március 16-i okiratokon is, melyekkel Báthory Kristóf parancsára bizonyos bejegyzéseket írt át Báthory István *liber regiusaiból*.⁴⁰ Bizonyos tehát, hogy az ellenőrzést Sulyok végezte. Hasonló átíró oklevelek segítségével pedig azonosítottuk Forgách Ferenc,⁴¹ Kovacsóczi Farkas⁴² és Jacobinus János⁴³ *lecta* jegyzetét is. Ezek ismeretében minden kétséget kizáróan meg tudtuk állapítani, hogy a szóban forgó bírói mandátumokon fellelhető „ismeretlen” *lecták* egy része a kancellároktól származik. Példának okáért Kovacsóczi jellegzetes *lecta* (vagy *lecta et correcta*) jegyét főként vallatoparancsokon, ritkábban intő-, idéző- és értesítőleveleken⁴⁴ találjuk meg. Ennél jóval kevesebb alkalommal tűnnek fel Sulyok Imre,⁴⁵ Forgách Ferenc⁴⁶

és Jósika István⁴⁷ *lectái*, de ők – Kovacsóczihoz viszonyítva – rövid ideig töltötték be e tisztséget. Ugyanakkor nem csupán kancellárok *lectáztak*, hanem Berzeviczy Márton *secretarius* (és tanácsúr)⁴⁸ vagy Náprágyi Demeter kancellársága idején a kancellária munkáját ténylegesen irányító Jacobinus János titkár *lecta* jegyeivel is találkozunk hasonló okiratokon.⁴⁹ Ugyanakkor itt nem csupán ellenőrzésről van szó, hanem arról is, hogy – minden jel szerint – ezeket az okiratokat a *cancellaria maior* egyéb kiadványain is fellelhető pecsétekkel erősítették meg. Kétségtelen tehát, hogy a nagyobb kancellária – legalábbis az általunk átnézett anyag tanúsága szerint – főként bírói mandátumok kiállításával időről időre „besegett” a kisebb kancellária munkájába. Ez a jelenség ugyanakkor arra is utal, hogy a *cancellaria maior* a bírói parancsok kibocsátása szintjén (is) belefolyt az igazságszolgáltatás menetébe.⁵⁰

A kancellári *lecta* és *correcta* (illetve *lecta et correcta*) jegyzetek tehát világosan mutatják, hogy a kancellárok – kivéve talán Náprágyi Demetert, akinek ilyen jellegű működését az átvizsgált anyag alapján nem tudtuk kimutatni – ténylegesen részt vettek az oklevélkiállítás menetében, közelebbről annak utolsó szakaszában, mely során ellenőrizték, szükség esetén pedig javították, módosították az okiratokat.

Az oklevelek átolvasására történő utalás feltűnik a kancellária „hiteleshelyi jellegű” működése során kibocsátott oklevelek egy részén is, melyet a *coram* jegyzetnél tárgyalunk.

Ama gyakori esetekben, amikor a kisebb kancellárián a felek kérésére főként peres oklevelek átírására került sor, az ítélmesterek végezték az ellenőrzést, valamint az átírt oklevélnek az eredetivel való egybevetését: például *Lecta et collata cum originalibus per protonotarium*⁵¹ vagy – megnevezvén a protonotarius személyét – *Lecta et collata cum originalibus per magistrum Martinum Radwanczy prothonotarium*.⁵² (Az ítélmesterek tehát világosan utaltak arra, hogy az eredeti és az átírt szöveg azonosságáért a felelősség őket terheli.) A kézírások alapján egyértelműen megállapítható, hogy az ítélmesterek végezték ezeket a műveleteket akkor is, amikor erre a jegyzet kifejezetten nem utalt: például *Lecta et collata cum originalibus*⁵³ vagy csupán: *Lecta*.⁵⁴ Esetenként a *protonotarius* volt az, aki az ellenőrzés és összevetés után kézbesítette az oklevelet: *Lecta et collata cum originalibus et extradata per me magistrum Stephanum Dobzay de Kerezthwr protonotarium illustrissimi principis Transsylvaniae etc manu*

ton (1538–1596). Bp., 1911. 86.), valamint az 1575. júl. 25.–aug. 6-i kolozsvári országgyűlés végzéseit (*Gróf Kemény József–Nagyajtai Kovács István: Erdélyország történeti tára. I. 1540–1600. Kolozsvár, 1837. 142–149.*) Berzeviczy Márton titkárként és tanácsúrként ellenjegyezte. Ez viszont alighanem Forgách Ferenc kancellár gyakori követjárásának, majd egyre romló egészségi állapotának tudható be. Vö. *Bártfai Szabó László: Ghymeszi Forgách Ferenc (1535–1577)*. Bp., 1904. 200., 202–203.

³⁹ A kérdésről részletesebben: *Fejér T.: Regisztrumvezetés i. m. 17–18.*

⁴⁰ SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 318 - nr. 66.; SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 255 - nr. 173.

⁴¹ MNL OL - P 702 (Wesselényi család) - 1. - 1573 - No. 1.

⁴² SJAN Cluj - Fond 320 (Fond familial Bánffy) - nr. 27. fol. 18.; SJAN Cluj - Fond 457 (Fond familial Wass de Tăga) - fasc. 65. - nr. 1.; MNL OL - F 9 (Gyulafehérvári káptalan országos levéltára, Miscellanea) - Cista 2. - fasc. 7. - nr. 39.

⁴³ MNL OL - P 311 (Hatfaludy család) - XVII. - 1. - 1600. nov. 20.

⁴⁴ SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 255 - nr. 261.; SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 307 (Satul Vlăhița) - nr. 15.; SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 324 - nr. 150., 185., 190.; SJAN Cluj - Fond 1 - Privilegii și acte - nr. 495., 498., 500.; SJAN Cluj - Fond 24 (Primăria orașului Dej) - nr. 225.; SJAN Cluj - Fond 389 (Fond familial Matskási) - fasc. 21. - nr. 687.; SJAN Covasna - Fond 27 - nr. 138. fol. 10., 18.; SJAN Cluj - Fond 546 (Colecția generală de documente) - nr. 128.; SJAN Cluj - Fond 353 (Fond familial Haller) - nr. 67. fol. 4–6.; SJAN Cluj - Fond 253 - nr. I/343. fol. 112.; SJAN Cluj - Fond 8 (Fond familial Kemény din Ciurbrud) - nr. 157.; MNL OL - P 702 - 1. - 1582 - No. 7. és uo. 1589 - No. 1.; SJAN Cluj - Fond 594 - nr. 120., 124., 125., 126.; MNL OL - F 9 - Cista 1. - fasc. 4. - nr. 44.

⁴⁵ SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 444 (Fond familial Thorotzkay) - nr. 72., 73.; MNL OL - F 4 - Comitatus Küküllő - Cista Küküllővár - fasc. 5. nr. 57.; SJAN Cluj - Fond 594 - nr. 86.; SJAN Cluj - Fond 8 - nr. 120.

⁴⁶ SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 255 - nr. 160.; SJAN Cluj - Fond 351 - I/1. fol. 80.; SJAN Cluj - Fond 320 - nr. 29. fol. 54., nr. 43. fol. 49., nr. 44. fol. 32.; SJAN Cluj - Fond 44 (Primăria orașului Bistrița) - Seria I. - nr. 3778.

⁴⁷ SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 255 - nr. 405.; SJAN Cluj - Fond 443 (Fond familial Torma) - nr. 199. fol. 13.; SJAN Cluj - Fond 253 - nr. II/1. fol. 6.

⁴⁸ SJAN Cluj - Fond 253 - nr. II/1. fol. 31.; SJAN Cluj - Fond 320 - nr. 37. fol. 14.

⁴⁹ Pl. SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 255 - nr. 438.; SJAN Cluj - Fond 24 - nr. 256–257.; SJAN Cluj - Fond 546 - nr. 223.; Batthyaneum - ArhCapit Alba - 6. doboz, nr. 108.; SJAN Cluj - Fond 8 - nr. 227. (V/316).

⁵⁰ A kancellária bíraskodási hatásköréről ld.: *Trócsányi Zs.*: i. m. 245–249.

⁵¹ SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 378 - évrendezett iratok, 1592. márc. 7.

⁵² SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 318 - nr. 127.

⁵³ Pl. Wesselényi Miklós jegyzete: SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 378 - évrendezett iratok, 1580. márc. 14.

⁵⁴ Pl. Radvanczi Márton *lecta* jegye: SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 318 - nr. 124.; – Wesselényi Miklósé: SJAN Cluj - Fond 594 - nr. 72.; – Dobzai Istváné: uo. nr. 88.

*propria*⁵⁵ vagy – amikor az egybevetést nem ő végezte – *Lecta et extradata per magistrum Ioannem Borsolo prothonotarium etc. manu propria*.⁵⁶ Az 1571 előtti időszakból arra is találunk példát, hogy a jegyzet tájékoztat az átírt oklevél fajtájáról is: például *Lecta et collata cum relatoriis per magistrum Paulum Zygethy prothonotarium regietatis*.⁵⁷ Meg kell említenünk, hogy privilegialis formában kiállított okleveleken is megtaláljuk az ítélmester ellenőrzésre és kézbesítésre vonatkozó jegyzetét.⁵⁸

Ítéletlevelek esetében, melyet szintén a kisebb kancellárián állítottak ki, az ellenőrzésre, az ítélet kihirdetésére és a kézbesítésre vonatkozó jegyzet többnyire a hátapon, ritkábban az előlapon a pecsét mellett jobb felől tűnik fel. Az ítéleteket ugyanis az egyik *protonotarius* átnézte (szükség esetén javította),⁵⁹ a szokás szerint ünnepélyesen kihirdette,⁶⁰ majd kiadta az érdekelt feleknek, kollégája pedig rendszerint ellenjegyezte az oklevelet⁶¹ (a két ítélmester tehát egymás munkáját ellenőrizte, ugyanakkor a felelősség mindkettőjüket terhelte az eljárás és kiállítás szabályszerűségéért): *Lecta, proclamata, publicata, extradata per magistrum Emericum Swlyok illustrissimi principis et domini Stephani Bathory de Somlyo wayovdae Transsylvaniae et Siculorum comitis etc. protonotarium manu propria; Coram magistro Nicolao de Vysselen eiusdem illustrissimi principis etc. protonotario manu propria*.⁶² Olyan ítéletlevélre is van példa, hogy a *protonotarius*oknak az előlapon levő jegyzetei mellett feltűnik a *lecta* jegy is, amely a kihirdetést és kiadást tanúsító jegyzetet rávezető ítélmestertől származik.⁶³ Itt említjük meg, hogy bizonyos ítéletleveleket – bár ítélethozatalakor mindketten jelen voltak – csupán az egyik *protonotarius* írta alá, pontosabban ezeken az átolvasásra, kihirdetésre és kézbesítésre

utaló jegyzet tűnik fel.⁶⁴ Arra kell gondolnunk, hogy ilyenkor a másik ítélmester távol volt a kancelláriától, és ezért nem tudta ellenjegyezni az illető okleveleket. (Az viszont bizonyos, hogy ezt a kérdést csakis a *protonotariusi* itineráriumok összeállítása után lehet megnyugtatóan tisztázni.) Esetenként viszont az okiratok szövege is utal arra, hogy csak az egyik *protonotarius* volt jelen az ítélet meghozatalakor.⁶⁵ Ekkor csupán az eljárást lefolytató ítélmesternek, Wesselényi Miklósnak tűnik fel a jegyzete az oklevelek hátlapján.⁶⁶ Ezek az ítéletlevelek ugyanakkor mind az 1572. március 2-től Gyulafehérváron kezdődő terminuson keltek, ami arra enged következtetni, hogy Wesselényi mellé ekkor még nem neveztek ki újabb *protonotariust*. Minthogy a következő, május 1-től induló törvényszakon kibocsátott oklevelek már két ítélmesterről beszélnek,⁶⁷ bizonyos, hogy ekkorra Sulyok Imre elnyerte *protonotariusi* tisztét.

Ami az oklevelek ellenőrzését illeti, elmondhatjuk, hogy a nagyobb kancellárián kelt – főként a kegynylvánító jogkörben kiadott – oklevelek és privilégiumok esetében igen kevés javítással találkozunk, a kisebb kancellária kiadványai között azonban meglehetősen gyakorisággal tűnnek fel a *correcta* jegyzetek. Általában véve a fontosabb oklevelek esetében gondosabb kiállításról beszélhetünk, a kevésbé jelentős iratoknál viszont erre már nem fordítottak hasonló figyelmet. Ugyanakkor arra is van példa, hogy az átolvasást és javítást tanúsító jegyzet ellenére az oklevél hibás dátummal került kiadásra.⁶⁸

⁵⁵ MNL OL - P 702 - 1. - 1579 - No. 1.

⁵⁶ SJAN Cluj - Fond 594 - nr. 118.

⁵⁷ MNL OL - P 676 - 1. - 1569. dec. 15. Ld. még: MNL OL - F 4 - Cista Dobocensis - fasc. 3. - nr. 22.; *Lecta, correcta et comportata cum rescriptionibus per me magistrum Valentinum Fewldwary sacrae regietatis etc. prothonotarium*, vö. uo. fasc. - 4. nr. 22.; *Lecta et collata cum responsione per magistrum Paulum Zygethy protonotarium regietatis*, vö. MNL OL - F 3 - K. - nr. 31.

⁵⁸ Pl. MNL OL - P 702 - 1. - 1579 - No. 6.; SJAN Cluj - Fond 560 - nr. 7., 22., 29., 291., 292.

⁵⁹ *Lecta, proclamata, publicata et extradata per magistrum Martinum Radwanczy prothonotarium illustrissimi principis Transsylvaniae etc. manu propria; Correcta per eundem; Coram magistro Nicolao de Vysselen protonotario etc. manu propria*, vö. SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 324 - nr. 173.; Arra is találunk példát, hogy a jegyzet pontosan utal a javított szóra: *Lecta et extradata per Ioannem Borsolo protonotarium illustrissimi principis Transsylvaniae manu propria; Correcta per eundem in dictione nono*, vö. MNL OL - F 4 - Cista Thordensis - fasc. 2. - nr. 2. Van olyan is, amikor az ítéletlevél szövegét javították ugyan, de erre a szokott *correcta* terminussal a jegyzetben nem utaltak. Vö. SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 255 - nr. 340.

⁶⁰ ... *habita prius earundem (ut moris est) solemnem et legitima publicatione et proclamatione...*, vö. SJAN Cluj - Fond 248 - nr. 36. Ld. még: SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 324 - nr. 177.

⁶¹ Az 1526 előtti gyakorlat tehát – lényegét tekintve – változatlan maradt. Vö. Bónis Gy.: Jogtudó értelmiség i. m. 291., 394–395.

⁶² SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 351 - nr. 239.

⁶³ SJAN Cluj - Fond 1 - Privilegii și acte - nr. 249.; MNL OL - F 17 - Comitatus Kolos - D. - nr. 9.

⁶⁴ Az általunk fellelt néhány ilyen esetben a jegyzet az előlapon, a pecsét mellett jobb felől tűnik fel. Egy részük korábbi ítéletek jóváhagyásával és végrehajtásuk újbóli elrendelésével kapcsolatos: MNL OL - F 17 - Comitatus Doboka - B. - nr. 1.; SJAN Cluj - Fond 248 - nr. 36.; MNL OL - F 4 - Cista Thordensis - fasc. 5. - nr. 50. Egynek-egynek a tárgya pedig hatalmaskodás vétkében történő elmarasztalás (MNL OL - P 607 - fasc. 14. - No. 29), valamint alperes felmentése a felperes távollmaradása okán (MNL OL - F 17 - Comitatus Doboka - D. - nr. 2.). Itt említjük meg azt az ítéletlevél-törököt is, melynek előlapján a szóban forgó jegyzet mellett feltűnik a *lecta* jegy is ugyanazon ítélmester kezétől, vö. SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 378 - évrendezett iratok, 1583. nov. 5.

⁶⁵ Pl. ... *quod nobis ... una cum magistro nostro prothonotario ac iuratis assessoribus sedis nostrae iudiciariae pro faciendo moderativo iudicio causantibus in sede nostra iudiciaria sedentibus* ..., vö. MNL OL - P 565 - 1. - 1572. márc. 19. Ld. a következő jegyzetet is.

⁶⁶ Pl. MNL OL - P 607 - fasc. 15. - No. 19.; MNL OL - P 55 - 1. tétel - fol. 55.; MNL OL - F 4 - Comitatus Albensis - Cista 3. - fasc. 2. - nr. 47. (Utóbbi esetében az előlapon, a pecsét mellett a *lecta* jegyzet is feltűnik – minden jel szerint – Wesselényi tollából.) Egyébként nem csupán az ítéletlevelek, hanem par-kérés esetén is utalás történik arra, hogy az említett terminuson csak egy ítélmester volt jelen. Vö. SJAN Cluj - Fond 8 - nr. 98.

⁶⁷ Pl. MNL OL - F 4 - Cista Bihariensis - fasc. 3. - nr. 34.; *Blazovich László-Géczi Lajos: A Telegdiak pere 1568–1572*. Szeged, 1995. (Dél-alföldi Évszázadok 6.) 67.

⁶⁸ Pl. János Zsigmond bizonyos ítéletlevele 1560. évi dátummal került kibocsátásra, de részint mivel a benne átírt okirat 1567-ből van, részint mivel az oklevelet Wesselényi Miklós és Szigeti Pál ítélmesterek látják el jegyzeteikkel, akik pedig 1567-ben nyerték el a *protonotariusi* tisztet, az oklevél mindenképpen 1567 utánra, alighanem 1570-re keltezendő. Vö. MNL OL - F 17 - Comitatus Küküllő - R. - nr. 3. Hasonlóképpen hibás, 1582. évi dátummal került kiadásra Báthory Zsigmond ama oklevele is, melyet ugyan Radwanczi Márton ítélmester ellenőrzött és kézbesített, de átíratok formájában 1584–1586-ban kelt okleveleket is tartalmaz, és melynek – minden valószínűség szerint – helyes évi kelte 1592. Vö. SJAN Cluj - Fond 560 - nr. 7.

A *lecta* jegyzet kapcsán a fentebb elmondottak értelmében módosítanunk kell Pécsi Anna ama megállapítását, mely szerint a „protonotariusok a fejedelemnek be nem mutatott okleveleket nézték át.”⁶⁹ Ugyanis – mint említettük – az iktatóparancsokat a fejedelem nem látta el aláírásával, következésképpen azokat nem is mutatták be neki, de mégsem az ítélmesterek, hanem általában a kancellárok lectázták. És nem csupán az iktatóparancsok, hanem – ritkábban – olyan más iratfajták esetében is találkozunk a kancellár *lecta* jegyével, melyek kiállításra a kisebb kancelláriára tartozott, és melyeket rendszerint a *protonotariusok* ellenőriztek. Ezzel a kérdéssel kapcsolatos Pécsi másik észrevétele is, mely értelmében ha az oklevelet a kancellár ellenőrizte, arra a jegyzet világosan utal.⁷⁰ Az ilyen típusú *lecta* jegyzet azonban ritkaságszámba ment az 1571 előtti időszakban, az általunk vizsgált anyagban pedig ilyen nem is került elő. Viszont számos olyan jegyzetet találtunk (jónéhányat János Zsigmond uralkodásának idejéből is), melyen csupán a *lecta* tűnik fel, de írásuk alapján egyértelműen valamelyik kancellártól származnak.

A *coram* jegyzetek

A fejedelmi kancellária „hiteleshelyi jellegű” működése⁷¹ nyomán az okleveleken – a szöveg alatt jobb felől – különféle jegyzetek tűnnek fel. Ezek közül a leggyakoribb a *coram* jegyzet, mellyel az ítélmesterek bizonyítják, hogy az illető bevallás (adásvétel, egyezség, tiltakozás, zálog stb.) előttük történt, és az arról kiadott oklevélért vállalják a felelősséget.⁷² Szükség esetén a javítást is ők hajtották végre a szövegen: *Coram magistro Ioanne Borsolo de Ipp prothonotario etc manu propria; Correcta per eundem.*⁷³ Ismeretes, az ítélmesterek a kancellárián kívül is végeztek hiteleshelyi jellegű tevékenységet, mely során a felek bevallásairól szintén a fejedelem nevében és pecsétjével megerősített oklevelet állítottak ki.⁷⁴ Bizonyos, hogy a kancellárnak, aki mint a kancellária vezetője

⁶⁹ Pécsi A.: i. m. 44.

⁷⁰ Uo. 56.

⁷¹ A kérdésről bővebben ld.: *Bogdándi Zsolt*: Az erdélyi ítélmesterek hiteleshelyi jellegű tevékenysége a 16. század végén. In: „... éltünk mi sokáig „két hazában...” Tanulmányok a 90 éves Kiss András tiszteletére. (Szerk. Dáné Veronka–Oborni Teréz–Sipos Gábor.) Debrecen, 2012. 135–143.. Az 1526 előtti viszonyokra ld.: *Szilágyi L.*: i. m. 78–79.; *Bónis Gy.*: Kúriai irodák i. m. 221–222.; *Janits I.*: i. m. 73.

⁷² Pl. *Coram me magistro Ioanne Borsolo prothonotario illustrissimi principis Transsylvaniae manu propria*, vö. SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 255 - nr. 294. A jegyzet privilegialis formában kiállított oklevélen is feltűnik, pl. a kolozsvári és szebeni ötvösök közötti 1577. április 28-i megállapodáson: *Coram me magistro Stephano Dobzay de Kerezthwr protonotario illustrissimi principis Transsylvaniae manu propria*. Vö. SJAN Cluj - Fond 544 (Colecția bresle) - Breasla aurarilor din Cluj - nr. 29.

⁷³ SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 378 - évrendezett iratok, 1586. máj. 6.; Ld. még: SJAN Cluj - Fond 248 - nr. 57.

⁷⁴ Itt jegyezzük meg, hogy a felek gyakran felkeresték ügyeikkel az ítélmestereket birtokaikon is. Példának okáért Borsoló Jánost említjük meg azért is, mert az 1585. február 27-i oklevélre rávezetett jegyzetben – a szokottól eltérően – utal a bevallás helyére, Ippre, ahol ő maga is birtokos volt: *Coram me magistro Ioanne Borsolo de Ipp praedicta prothonotario illustrissimi principis Transsylvaniae propria manu*. Vö. SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 378 - évrendezett iratok, 1585. febr. 27.

elvileg felelős volt az intézmény tevékenységéért, nem volt tudomása a *protonotariusok* által főként a „kiszállások” során felvett bevallásokról (vagy egyéb ügyekben kiállított oklevelekről). Megismerkedhetett közülük viszont azokkal, melyek kapcsán – példának okáért – a felek utóbb fejedelmi *consensust* kértek, a jóváhagyó oklevelet ugyanis a fejedelem mellett aláírta a kancellár is. (Egyébként a peres oklevelek zöméről sem tudhatott részleteket a kancellár, de ezek – a bevallásoktól eltérően – az ügyintézés során több alkalommal is „szem elé” kerültek, ami végső soron nagyobb fokú ellenőrzést jelentett.)

Magánszemélyek bevallásokat viszont nem csupán az ítélmester, hanem – ritkábban – a kancellár előtt is tettek, mely esetekben az utóbbi tanúskodik az ügylet megtörténtéről: például *Coram me Volffgango Kowachoczy cancellario manu propria*.⁷⁵ Itt utalunk azokra a ritka esetekre, amikor a szokott *coram* jegyzet helyett a bevallásokon a kancellár és a vajda aláírásával találkozunk. Nevezetesen az 1571. augusztus 25-i bevallólevélen Forgách Ferenc kancellár névaláírása,⁷⁶ az 1571. szeptember 2-i *fassionalis* levélen pedig Báthory István aláírása és Forgách ellenjegyzése tűnik fel.⁷⁷ Az utóbbi esetében a bevallást tevő Báthory Kristóf, a későbbi vajda személyes kérésének is tulajdoníthatjuk ezt a szokottól eltérő, „nagyobb” hitelességet nyújtó megerősítést. Megjegyezzük viszont azt is, hogy mindkét oklevél Báthory István gyűrűpecsétjével volt megerősítve, minthogy az új pecsétek még nem készültek el.

E jegyzet-típus mellett a fejedelem nevében kibocsátott bevallásokon meglehetősen gyakorisággal feltűnik egy másik, az általunk átnézett anyagban kizárólag a *protonotariusok* által használt jegyzet: például *Lecta et extradata per magistrum Ioannem Borsolo de Ipp prothonotarium manu propria*⁷⁸ vagy – ha szükség volt javításra is – *Lecta, correcta et extradata per me magistrum Ioannem Borsolo de Ipp protonotarium etc manu propria*⁷⁹ (további változat: *Lecta et extradata per magistrum Nicolaum de Vyselen protonotarium etc. et correcta*.⁸⁰) Eszerint az illető bevallásokról készített oklevelet az ítélmester ellenőrizte, javította és kézbesítette, de a jegyzetek arról már nem tájékoztatnak, hogy a felek a bevallást előtte tették volna meg. Végül, szintén a kisebb kancellárián kelt bevallóleveleken találkozunk a már említett *lecta* vagy *lecta et correcta* jegyzetekkel is. Ezek egy része megadja

⁷⁵ SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 255 - nr. 307.

⁷⁶ MNL OL - F 4 - Comitatus Albensis - Cista 4. - fasc. 5. - nr. 74.

⁷⁷ MNL OL - F 3 - C. - nr. 99.

⁷⁸ SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 378 - évrendezett iratok, 1585. okt. 30.

⁷⁹ SJAN Cluj - Fond 353 - nr. 10. fol. 52. Ld. még: MNL OL - P 676 - 1. - 1595. márc. 29.; MNL OL - F 17 - Comitatus Kraszna - G. - nr. 10.; MNL OL - F 4 - Cista Zaránd - fasc. 1. - nr. 58.

⁸⁰ SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 255 - nr. 182.

az ítélmester nevét⁸¹ – esetenként csak a tisztségre utal⁸² –, másik része pedig csupán az ellenőrzés tényét jelöli.⁸³ A kézírások alapján bizonyos, hogy utóbbiakat is az ítélmesterek írták az oklevélre, miután elvégezték a jelzett műveleteket, a kézbesítés viszont másokra hárult. A *fassionalis* okleveleken feltűnő *lecta* jegyzeteket alighanem ama esetben vezették rá az okiratokra, amikor a felek a kisebb kancellárián tették meg ugyan bevallásukat, de nem a *protonotarius*, hanem íródeákjai előtt; bizonyos viszont, hogy csakis az ítélmester ellenőrzése után kerülhettek kiadásra az azokról kiállított oklevelek, melyeket vagy maga a *protonotarius*, vagy más hivatalnok kézbesített. A *coram* jegyzet tehát – minden jel szerint – csak akkor került rá az oklevélre, ha a bevallás az illető kancelláriai hivatalnok (ítélmester, kancellár) előtt történt.

Úgy tűnik, a kancellár előtt kelt bevallásokon is használták önmagában a *lecta* jegyzetet, bár erre csupán néhány példát találtunk: Ghiczzy János váradi kapitány és Vitéz Gábor Torda vármegyei ispán 1577. január 17-i egyezségét Sulyok Imre,⁸⁴ Wesselényi Ferenc tanácsúr 1592. április 20-án kelt bevallását pedig Kovácsóczi Farkas kancellár látta el *lecta* jegyével.⁸⁵

Ritkábban előfordul az is, hogy a két jegyzet-típus keveredik: *Lecta et Coram me magistro Martino litterato Kolosvary prothonotario manu propria*⁸⁶ vagy – javítás esetén – *Coram magistro Emerico Swlyok protonotario etc. Lecta et correcta per eundem*.⁸⁷ Az előbbi esetében a *coram*, az utóbbi esetében pedig a *lecta* jegyzet utólag került rá az oklevélre – legalábbis elhelyezkedésük alapján erre következtethetünk. Sulyok Imre jegyzetei ugyanakkor arra engednek következtetni, hogy az ítélmester az oklevelet a *coram* jegyzet rávezetése után – és alighanem pecsételés előtt – ismét elolvasta (esetleg éppen

a pecsételést végző hivatalnok hívta fel figyelmét a hiányosságra), majd a kimaradt szövegrészt pótolta. Ezt a „kettős” ellenőrzést erősítik meg egyébként azok az esetek is, amikor a *lecta* és *correcta* jegyzetet eltérő színű tintával – következőképpen eltérő időpontokban – írták fel ugyanazon okira. Úgy véljük tehát, hogy az oklevelek a pecsételés előtt átestek egy újabb ellenőrzésen, amelyet – mint említettük – feltehetően a pecsételéssel megbízott hivatalnok végzett, a szükséges javításokat viszont a *correcta* jegyzettel együtt nem az utóbbi, hanem a *lecta* jegy írója vezette rá a megfelelő helyre.

Felhívjuk a figyelmet arra az 1601. június 26-i bevallásra, amely a két ítélmester: Trausner Lukács és Királyfalvi János előtt kelt, és melyre mindketten rávezették a *coram* jegyzetet. Erre a különösnek mondható esetre Báthory Zsigmond fejedelem ama bevallása adott okot, mellyel visszavonta, és semmisnek nyilvánította azokat az adományait, melyeket Ghiczzy Jánosnak a gubernátorságról való lemondásától (1588 decembere) Báthory András trónra lépéséig (1599 márciusa) eltelt időszakban – különféle személyek kérésére – tett, és melyek károsnak minősültek az ország részére.⁸⁸

Végezetül megemlíjtük azokat az eseteket, amikor a *coram* jegyzet nem bevalláson, hanem – a szokottól eltérően – más típusú okiraton tűnik fel. Borsoló János ítélmester átíró oklevélre,⁸⁹ Sulyok Imre kancellár pedig mandátumra⁹⁰ vezette rá – előttünk ismeretlen okokból – a *coram* jegyzetet a *lecta* helyett. Ugyanakkor arra is találtunk példát, hogy megpecsételt és kézbesített bevallólevélén semmilyen jegyzet nem lelhető fel.⁹¹

A kancellária 1571 előtti hiteleshelyi jellegű tevékenységéről Pécsi Anna úgy vélekedett, hogy a kisebb kancellária „az igazságszolgáltatással kapcsolatos ilyenemű oklevelek kiadására szorítkozott, míg a nagy kancellária ... az igazságszolgáltatáson kívüli ügyekben, vagy néha még ezekben is”⁹² adott ki okleveleket. Továbbá azt is megállapítja, hogy a *cancellaria minor* hiteleshelyi jellegű tevékenysége „kisebb teljesítményű” mint a nagyobb kancelláriáé.⁹³ Ami az utóbbi kérdést illeti, Bogdándi Zsolt hívta fel a figyelmet arra, hogy a „helyzet valószínűleg épp fordított volt”, és a kisebb kancellária ilyen jellegű oklevélkiadása volt nagyobb mértékű.⁹⁴ Az általunk vizsgált anyag egyértelműen azt igazolja, hogy az ítélmesterek előtti *fassiók* száma jóval meghaladja a kancellár előtt kelt bevallásokét. Ugyanakkor a bevallások tárgyát vizsgálva, a *protonotariusok* nem csupán igazságszolgáltatással kapcsolatos bevallásokat vettek fel, hanem az előttük megjelent magánszemélyek egyéb ügyeiben is rendszeresen

⁸¹ Pl. *Lecta per magistrum Stephanum Dobzay de Kerezthwr protonotarium manu propria*, vö. SJAN Cluj - Fond 546 - nr. 88. Ld. még: SJAN Cluj - Fond 333 (Fond familial Bornemisza de Kászon) - nr. 35. fol. 4.; MNL OL - P 702 - 1. - 1577 - No. 8.; MNL OL - F 4 - Comitatus Albensis - Cista 1. - fasc. 2. - nr. 40.; uo. fasc. 5. - nr. 18.; MNL OL - F 4 Comitatus Colosiensis - Cista Colos - fasc. 4. - nr. 9.; *Lecta et correcta per magistrum Nicolaum de Wysselen protonotarium etc.*, vö. MNL OL - F 4 Comitatus Krasznensis - Cista Krasznensis - fasc. 2. - nr. 14.

⁸² Pl. Wesselényi Miklós jegyzetei: *Lecta et correcta per magistrum protonotarium etc.*, vö. MNL OL - P 702 - 1. - 1571 - No. 1. Ld. még: MNL OL - P 1595 - 1. - 1572. máj. 10.; MNL OL - P 657 - No. 7259.

⁸³ Pl. Wesselényi Miklós *lecta* jegye: SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 255 - nr. 185.; SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 320 - nr. 65.; SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 318 - nr. 107., 108., 109.; SJAN Cluj - Fond 24 - nr. 183., 197.; SJAN Cluj - Fond 8 - nr. 137.; MNL OL - F 17 - Comitatus Colos - A. - nr. 23.; MNL OL - F 17 - Comitatus Szolnok Mediocris et Kraszna - B. - nr. 20. - Radvánczi Mártoné: SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 318 - nr. 139.; SJAN Cluj - Fond 594 - nr. 114.; SJAN Cluj - Fond 378 - nr. 208. fol. 4. - Dobszai Istváné: SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 370 - nr. 159. - Borsoló Jánosé: MNL OL - F 17 - Comitatus Colos - D. - nr. 23.

⁸⁴ MNL OL - R 298 (Erdélyre vonatkozó gyűjtemények, Erdélyi iratok) - II. - 1. - 1577. jan. 17.

⁸⁵ SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 250 (Fond familial Wesselényi din Jibou) - nr. 155 (1592. ápr. 20). Ld. még szentgyeydi Botos Benedeknek Szentgyeydi Gergely deák tordai sókamarás javára tett 1572. november 2-i bevallását, melyet Forgách Ferenc kancellár lectázott. MNL OL - F 4 - Comitatus Szolnok Interioris - Cista Szathmár - fasc. 2. - nr. 46.

⁸⁶ SJAN Cluj - Fond 546 - nr. 218.

⁸⁷ MNL OL - F 3 - AA - extraordinaria - nr. 29.

⁸⁸ *Coram me magistro Luca Trausner prothonotario regni Transsylvaniae propria manu; Coram me magistro Ioanne Kiralyffalwy eiusdem regni Transsylvaniae protonotario manu propria*, vö. MNL OL - F 3 - Gg. - nr. 7.

⁸⁹ MNL OL - P 1595 - 1. - 1585. márc. 11-e után; MNL OL - F 4 - Comitatus Thordensis - Cista Thordensis - fasc. 2. - nr. 29.

⁹⁰ SJAN Cluj - Fond 1 - Privilegii şi acte - nr. 259.

⁹¹ SJAN Cluj - Fond 457 - fasc. 25. - nr. 26.

⁹² Pécsi A.: i. m. 65.

⁹³ Uo. 78.

⁹⁴ Bogdándi Zs.: Ítélmesterek i. m. 139., 142.

állítottak ki okleveleket: például birtok adománya,⁹⁵ cseréje,⁹⁶ adásvétele,⁹⁷ zálogosítása,⁹⁸ osztálya,⁹⁹ egyezség,¹⁰⁰ jószágok más személy igazgatása és védelme alá rendelése,¹⁰¹ életkor megállapítása¹⁰² stb. További kutatást igényel ama megállapítás, miszerint a bevallások felvételénél a kancellárt távollétében a titkár helyettesítette volna.¹⁰³ Találtunk ugyan két ilyen *coram* jegyzetet, de ezek Berzeviczi Márton *secretarius* és tanácsúr tollából származnak,¹⁰⁴ aki tulajdonképpen irányította a kancellária munkáját Forgách Ferenc kancellár gyakori követjárásai idején, és aki – tanácsúri méltóságából kifolyólag is – súlyát tekintve nem sorolható a többi titkár közé. Utóbbiaknak viszont ilyen jellegű tevékenységét nem tudtuk kimutatni. Erre feltehetően olyan esetekben került sor, amikor a nagyobb kancellárián kelt bevalláson csak *lecta* jegyzet van.¹⁰⁵ Más szóval a felek a nagyobb kancellárián tették meg bevallásukat, de nem a kancellár, hanem más hivatalnok (titkár?) előtt, viszont az oklevél csakis a kancellár ellenőrzése után kerülhetett kiadásra.

Az *Ita est* jegyzetek

Ez a ritkán előforduló kancelláriai jegyzet – mely egyébként Pécsi Anna figyelmét elkerülte – a fejedelem nevében kiadott bizonyos bevallásokon tűnik fel. Az általunk talált legkorábbi példája 1557-ből származik: *Ita est. Michael Chakj sacratissimarum regiarum maiestatum Hungariae secretarius*,¹⁰⁶ a következő pedig – szintén Csáky Mihály tollából – 1568-ból: *Ita est. Michael Chyaki cancellarius propria (manu)*.¹⁰⁷ Az előbbivel Csáky Mihály Izabella királynéknak Kolozsvártól kölcsönvett 1100 forintról szóló 1556. november 11-én kelt elismervényére rájegyzett 1557. július 8-i kiegészítést hagyta jóvá, mely szerint a város által fizetendő 1000 forint adóból 400-at beszámítanak az adósságra. Ez nem mi-

⁹⁵ SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 318 - nr. 134., 163.; SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 324 - nr. 174.; SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 250 - nr. 155. (1592. ápr. 20.); MNL OL - F 4 - Cista Szathmár - fasc. 6. - nr. 11.

⁹⁶ SJAN Cluj - Fond 320 - nr. 26. fol. 54.; SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 378 - évrendezett iratok, 1586. máj. 6.; SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 340 (Fond familial Esterházy) - nr. 106.

⁹⁷ SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 378 - évrendezett iratok, 1585. febr. 27.; SJAN Cluj - Fond 546 - nr. 218.; MNL OL - P 55 - 5. tétel - 17. - fol. 175.; SJAN Covasna - Fond 27 - nr. 107. fol. 30.

⁹⁸ SJAN Cluj - Fond 328 (Fond familial Bethlen din Criș) - nr. 174. fol. 1.; MNL OL - P 1916 - 19. tétel - fol. 25.

⁹⁹ MNL OL - P 657 - No. 7315.

¹⁰⁰ MNL OL - P 607 - fasc. 4. - No. 4.

¹⁰¹ SJAN Cluj - Fond 248 - nr. 57.

¹⁰² SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 255 - nr. 156.

¹⁰³ *Bogdándi Zs.: Ítélmesterek i. m. 141.*

¹⁰⁴ *Coram me Martino Berzeviceio consiliario et secretario propria (manu)*, vö. SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 255 - nr. 159.; Ld. még a 106. és 107. jegyzetet.

¹⁰⁵ Ld. a 85., 86. jegyzeteket.

¹⁰⁶ SJAN Cluj - Fond 1 - Privilegii și acte - nr. 48. Közzétette: *Jakab Elek: Oklevéltár Kolozsvár történetéhez II. Bp., 1888. 27.*

¹⁰⁷ MNL OL - F 3 - D. - nr. 30. Ld. még: *Ita est. Martinus Berzeviceius secretarius et consiliarius*, vö. MNL OL - F 3 - Hh. - nr. 49.; MNL OL - P 657 - No. 7259.; A legkésőbbi általunk fellelt adat 1583-ból származik: *Ita est. Volffgangus Kowachoczj cancellarius*, vö. MNL OL - P 55 - 2. tétel - fol. 13.

nősül ugyan bevallásnak, de mégis valamiféle megállapodás született a felek között alighanem Csáky Mihály előtt.

Vannak olyan esetek, amikor az *ita est* mellett feltűnik a szokott *coram* jegyzet is: *Ita est. Coram me Martino Berzeviceio secretario et consiliario*¹⁰⁸ vagy *Ita est. Coram me Francisco Forgach cancellario etc.*¹⁰⁹ Ez alapján arra is gondolhatnánk, hogy a két jegyzet – rendeltetésüket tekintve – nem fedi, hanem inkább kiegészíti egymást. Korábban már említettük, hogy a kancellár vagy az ítélmester előtt kelt bevallásokon főként a *coram*, ritkábban a *lecta* jegyzet tűnik fel. Bizonyos, hogy a kancellária hivatalnokai (kancellár, titkár) voltaképpen az *ita est* jegyzettel is az oklevél tartalmáért és a szabályszerű kiállításért vállalták a felelősséget.

A kancellária kiadványai mellett magánoklevélen is feltűnik a jegyzet a korábbiaktól némileg eltérő formában: *Ita est. Ego Franciscus Forgach cancellarius subscripsi*.¹¹⁰ Ez esetben viszont meg kell jegyeznünk, hogy az 1571. szeptemberi 1-i oklevél kiadói Báthory István vajda, valamint Báthory Kristóf váradi várkapitány és bihari ispán voltak, és rajtuk kívül a velük egyezséget kötő Losonczi Bánffy Farkas és Kristóf is aláírta az iratot. Utolsó példaként a Sulyok Imre ítélmester előtt egy korábbi egyezség visszavonásáról 1573. július 16-án tett bevallást említjük meg, melyre a *protonotarius* az alábbi jegyzetet vezette rá: *Ita est. Emericus Sulyok illustrissimi principis et domini Stephani Bathory de Somlyo etc. vaivodae Transsylvaniae etc. protonotarius manu propria*.¹¹¹

Az *aperta* jegyzetek

A különféle fejedelmi mandátumok végrehajtásáról a kancelláriának megküldött relatoriák zömét az ítélmesterek nyitották fel. (Ez nem is történhetett másként, ugyanis a jelentések többsége pereskedéssel volt kapcsolatos.) Ezt a műveletet a jelentőlevelek hátlapján az ügynevezett *aperta* jegyzettel tanúsították (és, miután megállapították, hogy a végrehajtás szabályszerűen történt vagy sem, az illető ügyeket – a jelentés tartalmától függően – az ügyintézés következő szakaszába sorolták.) Ezek legegyszerűbb változata csupán a felnyitás évi keltét és a tisztség megnevezését tartalmazza: *1590 Apertae per magistrum protonotarium*,¹¹² de ez ritkán fordul elő. A leggyakoribb változat jelöli a felnyitást végző ítélmester nevét is: *1586 Apertae per magistrum Martinum Radwanczy prothonotarium*.¹¹³ Van eset arra is, hogy az ítélmesternek intézett fejedelmi mandátum végrehajtásáról szóló jelentést is ugyanő bontja fel. Ekkor a jegyzet szövege változhat az alábbi módon: *1579 Apertae per eundem magistrum Nicolaum de*

¹⁰⁸ MNL OL - F 5 - Cista 2. - fasc. 1. - nr. 44.

¹⁰⁹ MNL OL - F 4 - Comitatus Albensis - Cista 1. - fasc. 3. - nr. 30.

¹¹⁰ MNL OL - F 4 Comitatus Krasznensis - fasc. 2. - nr. 13.

¹¹¹ MNL OL - P 1916 - 4. tétel - fol. 7. A pecsételetlen okiratot Sulyok nem a fejedelem nevében, hanem ítélmesteri minőségében adta ki.

¹¹² MNL OL - P 311 - XVII. - 1. - 1590. szept. 2.[!]; Ld. még: SJAN Cluj - Fond 384 (Fond familial Lázár din Mureșeni) - nr. I/314. fol. 1–4.

¹¹³ MNL OL - P 676 - 1. 1586. jan. 9.

*Wyssele protonotarium etc.*¹¹⁴ A névmás accusativusa ez esetben tehát azt jelöli, hogy a felnyitást ugyanaz a személy végezte, mint aki végrehajtotta és szignálta a jelentést.¹¹⁵

Az ítélmesterek után leggyakrabban a kancellárok *aperta* jegyzeteivel találkozunk a beküldött jelentéseken. (Összességét tekintve azonban töredéke az ítélmesteri *aperta* jegyzeteknek.) Az iratanyag azt mutatja, hogy a kancellárok főként iktatás végrehajtásáról kiállított jelentéseket, majd vállaltásról, intérsről-idézésről-értesítésről, valamint per felterjesztéséről szóló iratokat nyitottak fel. Minthogy további kutatásra lesz szükség annak tisztázására, hogy milyen ismervek alapján került a relatoriák egy része a kancellárokhoz, az alábbiakban csupán az iktatásról szóló jelentések kapcsán tett észrevételeinket említjük meg: ismeretes, a kancellárok az iktatóparancsokat intézhették nagyobb és kisebb kancelláriai íródeákoknak, hiteleshelyeknek, vármegyei és széki tisztviselőknél, a vidék tekintélyesebb nemeseinek stb; rendszert viszont azt illetően, hogy a nevezettek a kancellária melyik ügyosztályának (azaz a kancellárnak vagy *protonotarius*nak) küldték vissza a jelentőlevelet, nem sikerült találni. A vizsgált relatoriák alapján úgy tűnik, hogy a *cancellaria maior* íródeákjai – az általuk vagy másokkal együtt végzett iktatásról kiállított – jelentésüket inkább a kancellárnak/nagyobb kancelláriának küldték meg (pontosabban ezeken nagyobb számban a kancellárok *aperta* jegyzetei tűnnek fel). Minden jel szerint azonban nem is voltak pontosan meghatározott kritériumai annak, hogy mely relatoriák felnyitása tartozott a kancellárra. Minthogy azonban a *protonotarius*ok a tevékenységük egy részét vidéken fejtették ki (következésképpen előfordulhatott, hogy egyik ítélmester sem tartózkodott Gyulafehérváron), gondolhatunk arra, hogy inkább azok távollétében került a jelentések egy része a kancellár vagy – annak hiányában – a *secretarius*ok elé. (Bizonyos relatoriák viszont alighanem az érintett személyek társadalmi állása vagy tisztsége okán jutottak a nagyobb kancelláriába.)

Az esetek többségében a jegyzet csak a felnyitás évi kelte és a kancellári tiszt megnevezését tartalmazza: *1593 Aperta per me cancellarium*.¹¹⁶ Gyakran előfordul, hogy ezt kiegészíti a műveletet végző kancellár neve is: *1579 Apertae per me Volfgangum Kovachoczy cancellarium*.¹¹⁷ Jóval ritkább az, amikor megadják a felnyitás pontos időpontját is: *23 Septembris 1578 Aperta per me Volfgangum Kovachoczy*

cancellarium.¹¹⁸ Csupán egyetlen olyan esetet találtunk, amikor a jegyzet elárulja az irat felnyitásának helyét is: *1576 die 1 Novembris Aperta per Emericum Swlyok cancellarium propria manu Colosvarii*.¹¹⁹ Minden valószínűség szerint az 1576. október 21–26-i Kolozsváron tartott országgyűlés után¹²⁰ néhány napig a kancellár még nem hagyta el a várost. Itt említjük meg azt a ritka esetet is, amikor helyettes kancellár nyitott fel – iktatásról szóló – relatoriát: *1576 Apertae per me Martinum Berzeviceium procancellarium propria (manu)*.¹²¹

A kancellárok mellett elenyésző számban a titkárok is feltűnnek a jelentések felnyitóiaként. E néhány jegyzet alapján messzemenő következtetéseket nem tudunk levonni, az viszont megfigyelhető, hogy a műveletet végző titkár neve mellett az esetek többségében – a *protonotariusi aperta* jegyzetekkel szemben – megadják az irat felbontásának pontos időpontját is (ritkábban csupán az évi keltezt¹²²): *1578 die 28 Aprilis Aperta per Paulum Varadi secretarium propria manu*.¹²³ Bár az iratok felnyitására rendszerint a kancellárián került sor, arra is van példa, hogy a jegyzet erre külön utal, illetve azt is elmondja, hogy a szóban forgó iratot a titkár a bemutatás napján nyitotta fel: *1583 die 26 Februarii Exhibitae et apertae in cancellaria illustrissimi principis per me Paulum Sambokrethy eiusdem cancellariae secretarium*.¹²⁴ Titkártól származó legkorábbi *aperta* jegyzetet – a vizsgált időszakból – 1574-ből ismerünk, és azt Berzeviczi Márton vezette rá tanúvállatásról szóló jelentésre.¹²⁵

A titkárok főként vállaltásról és iktatásról beküldött relatoriákat, továbbá a fejedelem elé fellebbezett ügyről, intérsről és értesítésről szóló iratokat, valamint ítélet végrehajtását magába foglaló jelentéseket nyitottak fel. Külön meg kell említenünk Királyfalvi János titkár *aperta* jegyzeteit, ezek ugyanis lényegesen eltérnek a többiektől. Három – tanúvállatásról kiállított – jelentésre Királyfalvi a következőket vezette rá: *1588 die 13 Ianuarii in absentia magnifici domini Wolfgangi Kowachoczy cancellarii aperta per me Ioannem*

¹¹⁴ SJAN Cluj - Fond 1 - Privilegii și acte - nr. 247., 248.; Ld. még: MNL OL - F 4 - Comitatus Albensis - Cista 3. - fasc. 5. - nr. 18.

¹¹⁵ Az 1571 előtti időszakban a fentebb említett sablonos jegyzetek mellett olyanokat is találtunk, melyek utalást tesznek a jelentést bemutató személyre vagy az ügygel kapcsolatos további intézkedésre is. Pl. *1559 feria secunda in festo beatae Barbarae virginis exhibitae per Wolfgangum literatum hic Albae Iuliae et aperta per me Ladislaum de Mekche protonotarium*, vö. MNL OL - P 1595 - 1. - 1559. dec. 5. [!]; *1566 Albae Iuliae die dominica Cantate exhibitae, aperta et reiecta ad futura iudicia primitus in curia regia celebranda magister Valentinus Fewldwary prothonotarius manu propria*, vö. MNL OL - P 55 - 1. tétel - fol. 58.; Más jegyzetek csupán azt jelölik, hogy az illető okiratokat bemutatták a kancellárián: *Exhibitae primo die Februarii anni 1561.*, vö. MNL OL - P 1595 - 1. - 1561. jan. 18.

¹¹⁶ SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 307 - nr. 4. Elvéve olyan esetekkel is találkozunk, amikor a dátum elmarad: pl. SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 351 - nr. 237.; SJAN Cluj - Fond 389 - fasc. 21. - nr. 681.

¹¹⁷ SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 255 - nr. 208.

¹¹⁸ MNL OL - E 149 - fasc. 4. - fol. 1-3.; Ld. még: *1598 2 Iunii Aperta per me cancellarium*, vö. MNL OL - P 657 - No. 6874.; *25 Iulii [15]98 Aperta per me cancellarium*, vö. SJAN Cluj - Fond 8 - nr. 212.; *1599 Aperta per me cancellarium*, vö. SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 250 - nr. 163. Ez utóbbiakat azért is megemlítjük, mert ama ritka kancelláriai jegyzetek közé tartoznak, melyek Náprágyi Demeter kancellár ilyen vonatkozású tevékenységére utalnak.

¹¹⁹ SJAN Cluj - Fond 594 - nr. 87.

¹²⁰ EOE III. Bp., 1877. 112–115.

¹²¹ SJAN Cluj - Fond 8 - nr. 112.

¹²² Pl. MNL OL - F 17 - Comitatus Doboka - S. - nr. 18.; MNL OL - F 4 - Cista Maramarosiensis - fasc. 1. - nr. 6.

¹²³ MNL OL - F 17 - Comitatus Colos - T. - nr. 16.; Ld. még: SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 444 - nr. 82.; *1599 die 2 Februarii Apertae per me Ioannem Jacobinum secretarium manu propria*, vö. SJAN Cluj - Fond 389 - fasc. 21. - nr. 697.; MNL OL - F 10 (Gyulafehérvári káptalan országos levéltára, Cista appendicis) - nr. 5.; SJAN Cluj - Fond 8 - nr. 222.

¹²⁴ MNL OL - P 311 - XVII. - 1. - 1583. jan. 6.; Ld. még: *1578 die tertia Iunii Exhibitae et aperta in cancellaria illustrissimi principis Transsylvaniae etc per me Demetrium Chanadi secretarium eiusdem illustrissimi principis etc*, vö. Serviciul Județean Brașov al Arhivelor Naționale, Brașov (a továbbiakban: SJAN Brașov) - Fond 1 (Primăria orașului Brașov) - Colecția de documente privilegiale - nr. 566.

¹²⁵ MNL OL - F 17 - Comitatus Doboka - S. - nr. 18.; MNL OL - P 1916 - 19. tétel - fol. 18–19.

Királyfalwy cancellariae maioris secretarium;¹²⁶ a fejedelem elé felküldött peres ügyről szóló iraton pedig az 1589 [---] *in absentia magnifici domini cancellarii aperta per me Ioannem de Királyfalwa assessorem sedis iudicariae et secretarium illustrissimi principis*¹²⁷ jegyzetet olvashatjuk. Ezek alapján azt gondolnánk, hogy a vállalatokról beküldött relatoriák és a fejedelem elé fellebbezett ügyekről kiállított iratok felnyitása a kancellár hatáskörébe tartozott, annak hiányában viszont a titkár volt az illetékes. De ennek – legalábbis látszólag – ellentmond az ítélmesterek *aperta* jegyzetei kapcsán tett ama megállapításunk, miszerint a jelentések felnyitása elsősorban az ő feladatkörükbe tartozott. Királyfalvi világosan utal arra, hogy ő a kancellár hiányában nyitotta fel az illető iratokat, azaz olyan műveletet végzett, amely egyébként nem tartozott a hatáskörébe.¹²⁸ Úgy véljük, az ellentmondás feloldható, ha a kancellária szervezetére fordítjuk figyelmünket. A kancellár volt ugyan a kancellária vezetője, de szorosabban a *cancellaria maior* tartozott felügyelete alá, a *cancellaria minor* tevékenységének irányítói pedig az ítélmesterek voltak. Királyfalvi az előbbi kötetébe tartozott, erre egyébként utalt a jegyzetben is: ő mint a nagyobb kancellária titkára nyitotta fel a jelentést. Az *aperta* jegyzetek ugyanakkor azt mutatják, hogy a jelentőlevelek felnyitása – egyenlőtlenül ugyan, de – megoszlott a kisebb és a nagyobb kancellária, pontosabban az ítélmester és a kancellár között, következésképpen mindkét ügyosztály tevékenységéhez köthető. Ha a kancellár egyéb elfoglaltságai miatt nem volt jelen, és az ügy sürgőssége nem tűrt halasztást, akkor rangban az őt követő hivatalnokra, a *secretarius*ra hárult a nagyobb kancelláriába kerülő jelentések felnyitása. Bár más esetekben a titkárok nem tüntették fel, hogy ők a kancellár helyett végezték e műveletet, de alighanem akkor is annak hiányában hárult rájuk a feladat.

Az ítélmesterek, kancellárok és titkárok mellett ritkábban mások is felbonthatták a beérkező jelentéseket. A vizsgált időszakban négy ilyen esettel találkoztunk. 1593-ban Bernátfi János neve tűnik fel egy jegyzetben: *1593 in absentia domini cancellarii aperta per me Ioannem Bernardffy*.¹²⁹ Eszerint tehát Bernátfi a kancellár távollétében nyitotta fel a vállalatokról szóló relatoriát. Bár nem utal semmilyen tisztségére, tudjuk róla, hogy 1586–1594 között a nagyobb kancellária írnoke, 1594–1598-ban pedig titkár volt.¹³⁰ Minthogy Királyfalvihoz hasonlóan Bernátfi is a kancellár távollétére hivatkozott, úgy véljük, ez is megerősíti a *secretarius*ok kapcsán tett ama megállapításunkat, miszerint a nagyobb kancelláriába kerülő jelentőlevelek felnyitása a kancellár hatáskörébe tartozott,

¹²⁶ SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 367 (Fond familial Kemény Anna) - nr. 33., 35., 36.

¹²⁷ MNL OL - P 311 - XVII. - 1. - 1589. ápr. 10. (A jegyzet havi és napi keltezése kiszakadt az iratból.)

¹²⁸ Hasonlóképp járt el korábban Berzeviczy Márton is, esetében viszont csupán egyetlen ilyen jegyzet került elő: *Apertae in absentia domini cancellarii per me Martinum Berzeviceium consiliarium et secretarium decima nona die mensis Martii 1574 propria manu*, vö. SJAN Cluj - Fond 8 - nr. 106.

¹²⁹ SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 307 - nr. 20.

¹³⁰ Trócsányi Zs.: i. m. 185.

annak hiányában pedig a titkár vagy – mint jelen esetben – valamely tapasztaltabb íródeák végezte a műveletet.

1598-ban Sennyei Pongrác bontott fel szintén vállalatokról szóló jelentést: *Apertae per me Pancratium Sennyey 1598 manu propria*.¹³¹ Sennyei közismert figurája volt a századforduló éveinek, 1593-tól tanácsúr, 1598-ban pedig – egy időben – főudvarmester, várhegyi kapitány, Háromszék királybírája és Küküllő vármegye főispánja volt.¹³² Tekintettel ugyanakkor arra, hogy 1597 májusában, 1598 januárjában és márciusában ő képviselte Báthory Zsigmondot a fejedelmi jelenléti bíróságon,¹³³ nem kizárt, hogy ilyen minőségében nyitotta fel a – nem mellékesen szintén perrel kapcsolatos – tanúvállatásról kiállított jelentést. Bogáti Miklós iktatásról szóló relatoriákat bontott fel 1602. június 5-én¹³⁴ és június 7-én.¹³⁵ Róla korábban már kimutattuk, hogy 1601 novembere és 1602 áprilisa között a *procancellariusi* tisztelet is betöltötte,¹³⁶ esetében tehát az oklevelek felnyitása – még ha erre nem is tesz utalást a jegyzetekben – minden bizonnyal ezzel a tisztségével hozható kapcsolatba. Egyébként ezt látszik megerősíteni a következő *aperta* jegyzet is, mely szerint ugyan Mindszenti Benedek tanácsúr volt az, aki felbontotta a szintén iktatás végrehajtásáról szóló jelentést,¹³⁷ de a műveletre Bogáti távolléte okán került sor. És bár Mindszenti sem említi Bogáti tisztségét, de bizonyosan *procancellariusi* tiszteből kifolyólag tartozott hatásköre alá – egyebek mellett – az oklevelek felnyitása is.

Végezetül egy rendhagyó esetre utalunk, mely szerint az iktatásról szóló jelentést ladmóci Horvát János gyulafehérvári udvarbíró nyitotta fel. Az eset azért is különös, mert Báthory Zsigmond Hipolitus Ambrus fejedelmi *apothecarius*nak bizonyos gyulafehérvári házba történő bevezetését elrendelő 1589. február 6-i parancsában azt hagyta meg a nagyobb kancelláriai íródeákoknak, hogy az esetleges ellentmondókat az udvarbíró széke elé idézzék meg, a végrehajtásról szóló jelentést pedig szintén a *provisornak* küldjék meg.¹³⁸ Ennek megfelelően a két íródeák a relációt Horvát Jánosnak intézte, és azt az utóbbi látta el *aperta* jegyzetével: *1589 die 9 mensis Aprillis Apertae per me Ioannem Horvath de Ladmoch provisorem Albensem*.¹³⁹ A szóban forgó házat később Beszterce előljárósága vásárolta meg az említett *apothecariustól*.¹⁴⁰ A fejedelem 1589. június 28-án ismét úgy rendelkezett, hogy az iktatás

¹³¹ SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 318 - nr. 178.

¹³² Trócsányi Zs.: i. m. 34.; *Fehér János*: Dobó. Egykori település a Kormos mentén. Barót, 2014. 39–40.

¹³³ Bogdándi Zs.-Gálfi E.: Az erdélyi káptalan i. m. 955. sz.; SJAN Cluj - Fond 320 - nr. 27. fol. 4.; SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 329 (Fond familial Bethlen de Iktár) - [1598. március 29.]

¹³⁴ *1602 5 Iunii Apertae per me Nicolaum Bogathi manu propria*, vö. SJAN Cluj - Fond 333 - nr. 23. fol. 24–25.

¹³⁵ *Feneşan, Costin*: Documente medievale Bănăţene (1440–1653). Timişoara, 1981. 124.

¹³⁶ *Fejér T.*: Regisztrumvezetés i. m. 15.

¹³⁷ *1602 27 Maii Aperta [per] me Benedictum Mindszenti absente generoso domino Nicolao Bogathi*, vö. MNL OL - F 25 (Kolozsmonostori konvent országos levéltára, Miscellanea) -1. csomó - fol. 317–318.

¹³⁸ SJAN Cluj - Fond 44 - Seria I. - nr. 5430–5431.

¹³⁹ Uo. nr. 5435.

¹⁴⁰ Uo. nr. 5450.

végrehajtói az udvarbíróknak tegyenek jelentést,¹⁴¹ aminek a két nagyobb kancelláriai íródeák eleget is tett.¹⁴² Ez alkalommal viszont a relációt a kancellár nyitotta fel. E két eset bizonyosan a gyulafehérvári udvarbíró eddig meglehetősen kevésbé ismert joghatóságával áll összefüggésben, melynek feltárásához némi adalékot az említett adatok is nyújthatnak.

Bár a gyakorlatnak megfelelően a felnyitáskor valamennyi relatoriára rá kellett volna vezetni az *aperta* jegyzetet, de találunk szép számmal olyanokat is (főként hiteleshelyi jelentéseket), melyekről ez hiányzik. Itt említjük meg, hogy az *aperta* jegyzetek – különösen azok, amelyek megadják a teljes keltezt – kancelláriai jegyzet-mivoltuk mellett más tekintetben is felhasználhatók, nevezetesen a kancelláriai ügyvitel hatékonyságának vizsgálatánál. A kérdés tisztázásához további kutatásokra lesz szükség, de az bizonyos, hogy a különféle fejedelmi mandátumok kelte, az azok végrehajtásáról kiállított relatoriák dátuma, valamint az utóbbiak felnyitásának időpontja között eltelt időszak alapján (peres ügy esetén a perrel kapcsolatos hátlapi feljegyzéseket is figyelembe véve) némi képet nyerhetünk az ügyintézés üteméről.

A *solvit* jegyzetek

Végezetül azokat a jegyzeteket tárgyaljuk, melyek az oklevelek leírásáért és megpecsételéseért vagy általában az oklevél kiállításáért fizetendő díjakra vonatkoznak.¹⁴³ Sajnos, az általunk átnézett anyagban kevés ilyen jegyzet került elő,¹⁴⁴ de a segítségükkel levonható tanulságok – legalábbis a kancellária munkáját illetően – igen jelentősek. Mindenekelőtt azonban azt említjük meg, hogy a rendek a kisebb kancellárián kibocsátásra kerülő oklevelek árát az 1569. február 2–9-i medgyesi országgyűlésen szabályozták, pontosabban azt – az 1561. április 13–18-án Tordán tartott országgyűlési végzés értelmében¹⁴⁵ – Zsigmond,¹⁴⁶ Mátyás,¹⁴⁷ és II. Ulászló¹⁴⁸ királyok decretumai alapján állították össze, kiegészítvén több új előírással.¹⁴⁹ Az árjegyzék viszont nem részletezi, hogy az oklevélért fizetendő díj összegéből milyen arányban részesült az íródeák vagy a pecsételést végző hivatalnok.¹⁵⁰ (Az említett

1435. március 8-i decretum is csupán a hatalmaskodás vétkeiben kelt ítéletlevél esetében mondja meg, hogy tíz forintot a pecsétőr, kettőt pedig az oklevél írója kapott.) A nagyobb kancellárián kiállított oklevelek áráról pedig a szabályzat egyáltalán nem szól (egyébként az említett középkori szabályozások is mindössze azt írták elő, hogy a felek az adomány- és megerősítőlevelek díja felől egyezzenek meg a kancellárral), és e tekintetben a *solvit* jegyzetek sem segítenek, ugyanis ilyeneket – az általunk átnézett anyagban – nem találtunk.¹⁵¹ Ez bizonyosan azzal magyarázható, hogy a díjak összege nem volt pontosan megállapítva. Az 1607 júniusában Kolozsváron tartott országgyűlés végzéseinek 24. articulusából ez egyébként világosan kiderül: „De az levelek taxája felől az János király idejebeli szokás observáltassék, mely ez volt, hogy nova donatióról az cancellarián fl. 12. vettek, de defectussal adott jószág donatiójától annál többet, ha penig valamit az fejedelem per manus adott, afféle donatiótól azt adták, az mint az cancellariussal conveniálhatott.”¹⁵² Alighanem a Báthoriak korában is hasonlóképpen jártak el, következésképpen igen gyakran kerülhetett sor alkura a kancellár és az oklevélnyerő felek között.¹⁵³ (Uradalom vagy néhány jobbágytelek adományáról szóló oklevél kiállításáért ugyanis – minden bizonnyal – nem azonos díjat szedtek be, mint ahogyan a dízsesebb okirat, címereslevél kiállítása is több pénzbe került.) A kisebb kancellárián kiállított oklevelek esetében viszont – az említett jegyzék mellett – további tájékoztatást pontosan a szóban forgó *solvit* jegyzetek nyújtanak. Sajnos, ezeket a sebtében, erősen rövidített formában leírt jegyzeteket nem sikerült személyekhez kötni, amint azt sem tudtuk megállapítani, hogy az oklevél és a jegyzet írója egy és ugyanazon személy lenne. Általában az oklevél hátoldalának alsó szélén tűnnek fel, de egy-két esetben az előlapon – annak alsó szélén középen vagy a pecsét mellett bal felől – helyezkednek el. A következőkben tehát ezeket a jegyzeteket ismertetjük.

Miután a felperes az ítéldőszéken bemutatott oklevélről párt kért, annak leírásáért és megpecsételéseért egy forint két dénárt fizetett: *Solvit pro sigillo et scriptura fl. 1 den. 2.*¹⁵⁴ Közbenszóló ítéletről kiállított oklevél esetén a felek 66 dénárt a pecsétért: *Pro sigillo solvit den. 66*, további két forintot pedig az íródeák munkájáért adtak: *Laborem scriptoris solvit*

¹⁴¹ Uo. nr. 5451.

¹⁴² Uo. nr. 5457.

¹⁴³ Pécsi Anna csupán egyetlen *solvit* jegyzetet említ 1563-ból. Vö. Pécsi A.: i. m. 77. A nagybírói irodáknak a *solvit* jelekkel kapcsolatos 14. és 15. százi gyakorlatára ld. Bónis Gy.: Kúriai irodák i. m. 198–213.

¹⁴⁴ Meg kell viszont itt említeni azt is, hogy a perrel kapcsolatos hátlapi feljegyzések – melyek nem képezik jelen vizsgálat tárgyát – par-kérés esetén utalnak az oklevél díjának megadására is (... *petit par, solvit in tallero/in paratis/in annulo aureo*). Más szóval a kiállítandó okirat árát a peres fél már megfizette, következésképpen az illető oklevélre nem is volt szükséges rávezetni a *solvit* jegyzetet.

¹⁴⁵ EOE II. Bp., 1876. 191–192.

¹⁴⁶ 1000–1526. évi törvénycikkek. (Szerk. Nagy Gyula–Kolozsvári Sándor–Óvári Kelemen–Márkus Dezső.) Bp., 1899. (Magyar Törvénytár 1000–1895) 264–267.

¹⁴⁷ Uo. 464–467.

¹⁴⁸ Uo. 548–551.

¹⁴⁹ EOE II. Bp., 1876. 355–358. Ld. még: EOE V. Bp., 1879. 471., 504.

¹⁵⁰ Itt említjük meg, hogy az 1598. márc. 23–ápr. 10-i országgyűlési végzések 24. pontja – miután „vagyon panasz az articulus árra és váltsága felől,

hogy mód nélkül való árrát kívánják az scribák” – úgy rendelkezett, hogy „valaminémú az articulus lészen, másfél forint adassék az scribának érte.” Vö. EOE IV. Bp., 1878. 161.

¹⁵¹ Itt jegyezzük meg, hogy hártyaokleveleken sem talákoztunk *solvit* jegyekkel.

¹⁵² EOE V. Bp., 1879. 502. Az Approbaták az adománylevelek, inscriptiók, consensusok, címerlevelek stb. árát a „fejedelem és a tanácsurak belátására” bízta. Vö. Approbata constitutiok. In: 1540–1848. évi erdélyi törvények. (Szerk. Kolozsvári Sándor–Óvári Kelemen–Márkus Dezső.) Bp., 1900. (Magyar Törvénytár 1000–1895.) 208., 210.

¹⁵³ A nagyobb kancellárián kiadott oklevelek árát illetően külön nem végeztünk kutatásokat. Egy példát viszont megemlítünk, mely értelmében Erdélyi Miklós bizonyos adománylevelért 32 forintot adott Csáky Mihály kancellárnak és tanácsurnak az 1560-as évek közepén: ... *exceptis illis florenis triginti tribus auri cusi veri et iusti ponderis Ungaricalibus, quos pro litteris quibusdam donationalibus ipsorum in sortem praefati Gregorii Erdelyi quondam Nicolaus Erdely reverendissimo domino Michaeli Chaky consiliario et cancellario nostro persolvisset* ... Vö. MNL OL - P 657 - No. 7532.

¹⁵⁴ SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 255 - nr. 218.

*scilicet fl. 2.*¹⁵⁵ Már e két jegyzetből is kiderül, hogy a felek az íródeák munkáját, azaz az oklevél leírását, valamint a pecsételést tartoztak megfizetni a kancelláriának. Minthogy a jegyzetek nem utalnak arra, hogy a papírért külön kellett volna fizetni, arra kell gondolnunk, hogy azt eleve beszámították a leírás árába. Úgy tűnik, bizonyos oklevelek megpecsételésének díja 66 dénár volt, ugyanis az előbbi mellett ítélet végrehajtásától eltöltő, valamint intő- és értesítőlevél pecsételéséért szintén 66 dénárt fizettek a panaszosok: *Pro sigillo debet 66, verum habet dominus propterea annulum aureum apud se.*¹⁵⁶ Pontosabban annyival maradtak adósok, de a jegyzet arra enged következtetni, hogy az összeget alighanem az ítélmesternél zálog gyanánt hagyott aranygyűrűvel fedezték. Ez egyébként, amint a perlekedéssel kapcsolatos hátlapi feljegyzések tanúsítják, „párkérés” esetén – a készpénzzel való fizetés mellett – igen gyakori jelenség volt. Szintén párkéréssel kapcsolatos a következő eset is, mely során – amennyire a csonkán megmaradt oklevélből megítélhető – vallatásról szóló jelentéseket írtak át, és melynek hátlapján a következő feljegyzés olvasható: *Fl. 1,25 Wadainak.*¹⁵⁷ Minden valószínűség szerint tehát a felperes a díjat Vadai Dánielnek fizette meg, akiről tudjuk, hogy 1570–1592 között működött a kisebb kancellária íródeájkaként.¹⁵⁸ További párok hátdoldalán is találunk díj adására utaló jegyzeteket, de ezek esetében csupán az összeget jegyezték fel: *Fl. 1. den. 20,*¹⁵⁹ *Fl. 1. den. 25,*¹⁶⁰ *Fl. 1 den. 34,*¹⁶¹ valamint *Fl. 1. den. 40.*¹⁶² (Az előbbi példa alapján viszont bizonyosnak tekinthető, hogy ezeket is az íródeákok kapták meg.) A páradásról egyébként az említett 1569. évi árjegyzék úgy rendelkezett, hogy idézőlevélért – akár meghaladja az árkust, akár nem – egy forintot, a *responsiok*ért 24 dénárt, a vallató-, peráttevő és egyéb pereslevelek esetében (melyek gyakran igen terjedelmesek voltak) viszont az első árkusért egy forintot, a következőkért pedig egyenként 20 dénárt kellett fizetni.¹⁶³ A fenti díjak következképpen ezek függvényében is értelmezendők.

A jegyzék a nagyobb hatalmaskodások kapcsán kiállított ítéletlevél árát 12 forintban állapította meg, és ezt a rendelkezést – legalábbis az általunk fellelt példák szerint – lényegében meg is tartották: a Jakcsi Boldizsár által Serédi Jakab ellenében elkövetett hatalmaskodás ügyében kiállított ítéletlevél díja – a hátlapon fellelhető jegyzet szerint – 12 forint volt, mellyel az érintett fél előbb ugyan adós maradt, de azt

a későbbiekben megadta: *Tenetur praecio litterarum fl. 12. Solvit;*¹⁶⁴ a Losonczy Bánffy Boldizsár és Horvát Anna közötti hatalmaskodási perben kelt ítéletlevél hátdoldalán található jegyzetből azt is megtudjuk, hogy az oklevél árát a nótáriusnak fizették meg: *Fl. 11 den. 50 pro notario.*¹⁶⁵

Bizonyos jószágok visszaadását és újbóli iktatását elrendelő ítéletlevél hátlapján olvasható jegyzet szerint az oklevél díja hat forint volt: *Solvit fl. 6;*¹⁶⁶ hasonló összeget számítottak fel jószág visszaadásáról, fejróltság és kártérítés fizetéséről szóló ítéletlevélért, melyről – rendhagyó módon – a papírfelzetre írt jegyzetből értesülünk: *Solvit pro sententia florenses Emericus Imech;*¹⁶⁷ szintén jószágok visszaadását elrendelő, töredékesen fennmaradt ítéletlevél előlapjának alsó szélére – a pecsét alá – írt jegyzetből viszont az is kiderül, hogy a hat forintot az ítélmesterek kell megadni: *Debet fl. VI protonotario.*¹⁶⁸

A pecsétdíjról a fentiek mellett további jegyzetek is tájékoztatnak: birtokosztállyal kapcsolatos ítéletlevél hátlapjára rávezetett feljegyzésből megtudjuk, hogy a pecsétért négy forintot kell fizetni, de annak megadása a következő törvényszakasra halasztódott: *Pro praecio sigilli debet fl. 4, qui levabuntur in futuro termino;*¹⁶⁹ zálogos jószágra vonatkozó ítéletlevél előlapján, bal felől olvasható jegyzet pecsétdíj gyanánt szintén négy forintot tartozásra utal: *Pro sigillo tenetur fl. 4;*¹⁷⁰ birtokosztályt elrendelő újabb ítéletlevél hátlapjára írt jegyzetből: *Debet pro sigillo*¹⁷¹ pedig csupán az derül ki, hogy az érintett fél adós maradt a pecsételés árával. Mint-hogy a bírói pecsétek az ítélmesterek őrzetében voltak,¹⁷² és az esetek zömében alighanem ők pecsételtek (vagy legalábbis ők ügyelték fel a műveletet), a pecsét-díj is őket illette meg. Ugyanakkor úgy tűnik, hogy a felek nekik adták meg például az ítéletlevelek árát is.¹⁷³

¹⁶⁴ MNL OL - P 702 - 1. - 1577 - No. 12. Feltehetően hatalmaskodással kapcsolatos az a csonka ítéletlevél is, melynek a hátlapjára rávezetett jegyzet értelmében az elmarasztalt szintén 12 forinttal adós maradt: *Tenetur praecio litterarum fl. 12.*, vö. SJAN Cluj - Fond 253 - nr. II/1. fol. 34–35. Itt említjük meg, hogy ez a két *solvit* jegyzet ugyanazon kéztől származik, és mindkét ítéletlevél kibocsátására az 1577. január 13-án Segesváron kezdődő terminuson került sor.

¹⁶⁵ SJAN Cluj - Fond 253 - nr. VII/45. fol. 89–92.

¹⁶⁶ MNL OL - P 607 - fasc. 14. - No. 3. Hasonló díjat kellett fizetni egy másik ítéletlevélért is, mely tanúvallatást és a jószág visszaadását rendelte el a felperes részére: *Praecium flor. sex.*, vö. MNL OL - P 635 (Ákosfalvi Szilágyi család) - 1. - 1568. nov. 6.

¹⁶⁷ SJAN Cluj - Fond 443 - nr. 149. fol. 9–11.

¹⁶⁸ SJAN Cluj - Fond 353 - nr. 69. fol. 17.

¹⁶⁹ MNL OL - P 607 - fasc. 17. - No. 3.

¹⁷⁰ SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 255 - nr. 274.

¹⁷¹ SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 324 - nr. 176.

¹⁷² *Bogdándi Zs.*: Ítélmesterek i. m. 140., 141. Az ott megadott példa mellett ld. még Báthory Zsigmondnak Radvanczi Márton ítélmesterhez intézett 1588. november 17-i parancslevelét: ... *et tandem tu super huiusmodi divisione et sequestratione tua litteras annotatae dominae exponenti iurium suorum futura pro cautela necessaria sub sigillo nostro iudiciali apud te habito dare et emanari facere debeas et tenearis.* Vö. SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 255 - nr. 325.; MNL OL - P 55 - 2. tétel - fol. 15.

¹⁷³ Legalábbis erre enged következtetni az alábbi szövegrész 1592-ből: ... *procurator in causam attractorum mox deposito praecio litterarum adiudicatoriarum sententionalium, praecium quidem earum apud manus magistris nostri prothonotarii Martini Radvanczy, birsagium vero apud*

¹⁵⁵ Uo. nr. 139. A pecsétdíjról szóló jegyzet az előlap alsó szélén, jobb felől, az íródeák munkadíjával kapcsolatos jegyzet pedig a hátlap alsó felén, szintén jobb felől található.

¹⁵⁶ SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 250 - nr. 95–96. Közbenszóló ítéletről kiállított 1580. évi oklevél hátlapján olvasható jegyzet értelmében a pecsételés díja 67 dénár volt: *Debet pro sigillo den. 67.* Vö. MNL OL - P 55 - 5. tétel - 16. - fol. 53.

¹⁵⁷ SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 324 - nr. 161.

¹⁵⁸ *Trócsányi Zs.*: i. m. 372.

¹⁵⁹ SJAN Cluj - Fond 353 - nr. 25. fol. 2. A 20 olvasata bizonytalan.

¹⁶⁰ *BiblAcadCluj* - Ms. A 54 (Kelemen Lajos: Székely oklevéltár IX. 1545–1720.) I. köt. p. 60.

¹⁶¹ SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 250 - nr. 148 (1588. máj. 4).

¹⁶² SJAN Cluj - Fond 254 (Fond familial Lázár din Fántánele) - nr. I/20. fol. 50.

¹⁶³ EOE II. Bp., 1876. 358.

Nem teljesen világos előttünk, hogy bizonyos jegyzetek milyen megfontolásból kerültek az előlapra, esetleg a papírfelzetre. Talán ezeket – a hátlapon fellelhető többi jegyzet íróitól eltérően – a kisebb kancellária tekintélyesebb hivatalnokai (netán éppen a *protonotariusok*?) vezették rá az előlapra, ily módon utalva a rangbéli különbségre, de az sem kizárt, hogy csupán egyéni – különösebb jelentőség nélküli – megoldásnak minősülnek.

Ismeretes, hogy az 1569. évi szabályzat az íródeákoknak a kancellárián kívül – pontosabban a különféle fejedelmi mandátumok foganatosítása során – végzett munkájáért napi 12 dénárt és étellemezt írt elő,¹⁷⁴ de ezenfelül pénzbe került az út és szállás a helyszínig, melyet szintén az érdekelt fél fizetett meg. Ezek ismeretében válik érthetővé az a nyolc forint, melyet Sámsondi András és Tordai Kelemen, a fejedelmi kisebb kancellária írnokai a Küküllő vármegyei Darlacon lakó Tabiási János megidézéséért kaptak: *Notariis pro executione fl. 8.*¹⁷⁵ Csupán érdekességgé említhetjük meg, hogy Gerendi János ítélőszéki ülnök volt az, aki megidézette Tabiásit, tehát ő fizette ki kollégáinak a szóban forgó összeget.

Tanulmányunk elején említettük, hogy a kancelláriai jegyzetek alapján nem csupán a kancellárián folyó tevékenység, hanem a kancelláriát működtető személyzet tekintetében is komoly eredmények várhatók. Mindenekelőtt kiegészíthetjük és pontosíthatjuk Trócsányinak az ítélőmesterekről összeállított – és máig a legalaposabbnak vélt – jegyzékét az alábbi módon: Szigeti Pál 1567–1571,¹⁷⁶ Wesselényi Miklós 1567¹⁷⁷–1584, Sulyok Imre 1572–1575,¹⁷⁸ Dobszai István 1576¹⁷⁹–1580,

directorem causarum nostrarum reliquit ... Vö. SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 370 - nr. 190.

¹⁷⁴ EOE II. Bp., 1876. 356.

¹⁷⁵ MNL OL - F 5 - Cista 1. - fasc. 3. - nr. 47.

¹⁷⁶ *Lecta et collata cum originalibus per me magistrum Paulum Zygethy protonotarium regiae maiestatis* (1571), vö. BiblAcadCluj - Ms. A 54. I. köt. p. 60.; 1571. március 8-án is feltűnik ítélőmesterként, vö. SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 318 - nr. 46. Szigetiről bővebben ld.: *Horn Ildikó*: Szigethy Pál (†1576 után). In: *Üő*: Hit és hatalom. Az erdélyi unitárius nemesség 16. századi története. Bp., 2009. 218–221.

¹⁷⁷ *1567 Aperta per me magistrum Nicolaum de Wysselem protonotarium sacre regietatis*, vö. SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 378 - évrendezett iratok, 1564. aug. 7. Ld. még: MNL OL - P 55 - 5. - 22. - fol. 244.; MNL OL; MNL OL - F 17 - Comitatus Doboka - I. - nr. 9. Wesselényi pályájáról és ítélőmesteri működéséről bővebben ld.: *Bogdándi Zsolt*: Wesselényi Miklós. Egy ítélőmester életútja a 16. század végi Erdélyben. In: *Certamen I. Előadások a Magyar Tudomány Napján az Erdélyi Múzeum-Egyesület I. Szakosztályában.* (Szerk. Egyed Emese–Pakó László–Weisz Attila.) Kolozsvár, 2013. 236–250.

¹⁷⁸ *1575 Aperta per Emericum Swlyok protonotarium*, vö. SJAN Cluj - Fond 351 - nr. I/1. fol. 77.; SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 255 - nr. 161.; SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 324 - nr. 124. Még 1576. február 8-án is ítélőmesterként tűnik fel. Vö. *Szádeczky Lajos*: Báthory István lengyel királlyá választása 1574–1576. Bp., 1887. 376–378. Sulyok Imrere bővebben ld.: *Jakó Klára*: Sulyok Imre erdélyi kancelláról. In: *Emlékkönyv Kiss András születésének nyolcvanadik évfordulójára.* (Szerk. Pál-Antal Sándor–Sipos Gábor–W. Kovács András–Wolf Rudolf.) Kolozsvár, 2003. 191–207.

¹⁷⁹ *1576 Aperta per magistrum Stephanum Dobzay prothonotarium propria manu*, vö. SJAN Cluj - Fond 1 - Privilegii et acte - nr. 148.; SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 378 - évrendezett iratok, 1576. dec. 10.; SJAN Cluj - Fond 253 - nr. I/27. fol. 160. Az 1580. nov. 1–6-i tordai országgyűlés végzéseinek 6. pontja értelmében már elhunyt. Vö. EOE III. Bp., 1877. 154.

Radvánczi Márton 1582¹⁸⁰–1596,¹⁸¹ Borsoló János 1584¹⁸²–1599, 1607–1610,¹⁸³ Kolozsvári Márton 1597¹⁸⁴–1600¹⁸⁵ között, Kakas István – aki egyébként Trócsányi jegyzékéből kimaradt – 1600-ban,¹⁸⁶ Királyfalvi János – aki szintén hiányzik Trócsányi összeállításából – 1600–1601,¹⁸⁷ Angyalos János pedig 1605¹⁸⁸–1621 között töltötte be a *protonotariusi* tiszteletét.¹⁸⁹

¹⁸⁰ *Coram me magistro Martino Radwanczy prothonotario etc.* (1582), vö. SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 250 - nr. 115. Ld. még: MNL OL - F 4 - Cista Szathmár - fasc. 6. - nr. 11.; MNL OL - F 4 - Cista Thordensis - fasc. 2. - nr. 5.

¹⁸¹ Az 1597. ápr. 27–máj. 12-i országgyűlésen már néhaiként említik (vö. EOE IV. Bp., 1878. 122.), ítélőmesteri működése viszont – mint a továbbiakban kiderül – még 1596 végén befejeződött.

¹⁸² *1584 Apertae per me magistrum Ioannem Borsolo prothonotarium*, vö. SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 378 - évrendezett iratok, 1584. nov. 3.

¹⁸³ *Coram me magistro Ioanne Borsolo de Ipp protonotario illustrissimi domini principis Transsylvaniae etc manu propria*, vö. SJAN Cluj - Fond 250 - nr. 3. (évrendezett iratok, 1607. máj. 19.); *1610 Apertae per magistrum Ioannem Borsolo de Ipp protonotarium*, vö. MNL OL - P 2269 (K. Papp Miklós hagyatéka) - 12. tétel - No. 62. Ld. még: MNL OL - F 17 - Comitatus Doboca - M. - nr. 1.; MNL OL - F 3 - R. - 44.; MNL OL - P 635 - 1. - 1588. júl. 24. Borsolót az 1604. január 25–február 4-én Kolozsváron tartott országgyűlésen választották meg második alkalommal ítélőmesternek. Vö. EOE V. Bp., 1879. 265.

¹⁸⁴ *1597 Apertae per magistrum Martinum litteratum Koloswary prothonotarium manu propria*, vö. SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 367 - nr. 46.; MNL OL - F 17 - Comitatus Kolozs - H. - nr. 21.

¹⁸⁵ *1600 Apertae per magistrum Martinum Koloswary prothonotarium propria manu*. Vö. SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 378 - évrendezett iratok, 1595. [...] Kolozsvári Mártonra bővebben ld.: *Bogdándi Zsolt*: A kolozsmonostori konvent a fejedelemség korában. Kolozsvár, 2012. (Erdélyi Tudományos Füzetek 274.) 74–76.

¹⁸⁶ *1600 Aprilis 9 Apertae per Stephanum Kakas magistrum protonotarium manu propria*, vö. MNL OL - P 2269 - 12. tétel - No. 42.; *1600 Aprilis 25 Apertae per Stephanum Kakas magistrum protonotarium propria manu*, vö. Serviciul Județean Mureș al Arhivelor Naționale, Târgu Mureș - Primăria Municipiului Târgu Mureș - Acta politica - nr. 67B. Kakas Istvánra részletebben ld.: *Veress Endre*: Zalánkeményi Kakas István 1558–1603. Bp., 1905.

¹⁸⁷ *1600 Apertae per magistrum Ioannem Kiralyfalwy protonotarium manu propria*, vö. SJAN Cluj - Fond 353 - nr. 2. fol. 6–9.; *1601 Apertae per magistrum Ioannem Kiralyfalwy protonotarium manu propria*, vö. SJAN Cluj - Fond 328 - nr. 328. fol. 1–5. 1602 márciusában kelt – aláírásával és pecsétjével megerősített – oklevelében magát szintén *protonotarius*nak mondja. (Vö. SJAN Cluj - Fond 318 - nr. 62. fol. 1.) Királyfalvi, mint említettük, kimaradt Trócsányi összeállításából. Ez azért is különös, mert a kiadott források 1600 novemberében (vö. *Szádeczky Lajos*: Erdély és Mihály vajda története 1595–1601. Temesvár, 1893. 396.) és 1603 márciusában ítélőmesterként említik (vö. EOE V. Bp., 1879. 225.). Királyfalvira ld. még: *Kelemen Lajos*: Királyfalvi János ítélőmester. *Keresztény Magvető*, 96 (1990) 237–239; *Horn Ildikó*: Királyfalvi János (†1603). In: *Üő*: Hit és hatalom. Az erdélyi unitárius nemesség 16. századi története. Bp., 2009. 271–274.

¹⁸⁸ *Coram magistro Ioanne Angyalos protonotario* (1605), vö. SJAN Cluj - Fond 255 - nr. 60. - fasc. 38. fol. 85.; *1609 Aperta per magistrum Ioannem Angyalos protonotarium*, vö. MNL OL - P 635 - 1. - 1608. jan. 5.; Ld. még: MNL OL - P 635 - 1. - 1602. ápr. 27.; MNL OL - P 55 - 2. tétel - fol. 35–37.; MNL OL - F 17 - Comitatus Colos - S. - nr. 142.; SJAN Cluj - Fond 254 - nr. 23. fol. 93–94. Angyalos Jánost – Borsolóval együtt – az 1604. január 25–február 4-én Kolozsváron tartott országgyűlésen választották meg ítélőmesternek. Vö. EOE V. Bp., 1879. 265.

¹⁸⁹ Az ítélőmesterek sorából Trausner Lukács maradt ki, ugyanis az ő nevével csupán egyetlen kancelláriai jegyzetben találkoztunk (ld. a 87. jegyzetet). Róla viszont Trócsányitól tudjuk, hogy 1600–1603 között töltötte be ezt a tiszteletét. Vö. *Trócsányi Zs.*: i. m. 185. Trausnerre részletebben ld.: *Dáné Veronka*: A Trausnernek a fejedelemség korában. In: *Emlékkönyv Kiss András születésének nyolcvanadik évfordulójára.* (Szerk. Pál-Antal Sándor–Sipos Gábor–W. Kovács András–Wolf Rudolf.) Kolozsvár, 2003. 81–93.

Megfigyelhető, hogy a működési évkörök „csupán” egy-két esztendővel módosultak, de úgy véljük, ez is komoly előrelépést jelent az ítélmesterek hivatalviselési idejének minél pontosabb megállapításában. E téren további pontosítások szintén a kancelláriai jegyzetektől várhatók, melyek alapján – miután sikerült azonosítani a *protonotariusok* kézírását – akár hónapokra leszűkíthetjük működésük kezdő és végső időpontját. Példának okáért Kolozsvári Mártont említjük meg. Korábban már utaltunk arra, hogy Radvánczi Márton ítélmester halálának *terminus ante quem*-e 1597. április 27.; a *lecta* jegyzetek alapján derült fény arra, hogy a helyébe lépő Kolozsvári Márton még január 18-án megkezdte *protonotariusi* tevékenységét.¹⁹⁰ Ugyanakkor tudjuk azt is, hogy Kolozsvári Márton tagja volt annak a számvető-testületnek, amelyet az 1596. november 30–december 8-án Gyulafehérváron tartott országgyűlés Theke Ferenc fizetómester elszámoltatására küldött ki.¹⁹¹ Minthogy ekkor ítélmesteri tisztét nem említik, bizonyos, hogy azt valamikor 1596. december 8–1597. január 18-a között nyerte el. Kétségtelen tehát, hogy a kancelláriai jegyzetek bizonyulnak az ítélmesterek archontológiájára legfontosabb forrásainak.

A jegyzetek a *protonotariusok* mellett több titkár esetében is új adatokat nyújtanak. Nyilván, utóbbiak jegyzéke jóval szérelyesebb, ugyanis – mint erre utaltunk – az oklevelek felnyitása az ítélmesterek és a kancellárok feladatkörébe tartozott, a titkárok csak elvétve végezték ezt a műveletet. De ezek esetében is pontosíthatók a Trócsányi által megadott működési évkörök: Berzeviczy Márton még 1576 legelején is titkárként (és tanácsúrként) tűnik fel, ezzel párhuzamosan pedig – 1575 decemberétől – a diplomáciai iratokban a *procancellariusi* címet is használja;¹⁹² Váradi Pál 1578-ban,¹⁹³ Csanádi Demeter 1578-ban,¹⁹⁴ Jó István – aki egyébként Trócsányi összeállításából kimaradt – 1580–1581-ben,¹⁹⁵ Zsámbokréti Pál – aki szintén kimaradt a Trócsányi-féle jegyzékből – 1583-ban,¹⁹⁶ Keresztúry György 1603–1604-ben,¹⁹⁷ Ádám Erasmus

1604-ben¹⁹⁸ is betöltötte ezt a tisztséget. Mellettük feltűnik bizonyos Gmalich[?] Vitalis, aki Mária Krisztierna titkárának mondja magát, és aki 1597. május 3-án ugyanannak a missilisét írta alá,¹⁹⁹ 1597. október 13-án pedig vallatásról szóló – szintén a fejedelemasszonynak címzett – jelentőlevelet nyitott fel.²⁰⁰ (Meg kell itt említeni azt is, hogy az ezzel kapcsolatos 1597. október 4-i vallatóparancsot Mária Krisztierna adta ki.²⁰¹) Minden valószínűség szerint Mária Krisztierna magántitkáráról van szó, aki csupán a fejedelemasszonyt (vagy a fejedelemasszonyt is) illető ügyek kapcsán folyt bele a kancelláriai ügyintézésbe.

Végezetül a kancelláriai jegyzetek vizsgálata során elért eredményeinket az alábbiakban összegezhetjük. Mindenekelőtt azt figyelhetjük meg, hogy a Báthoriak kancelláriája a kancelláriai jegyzetek alkalmazása terén tulajdonképpen jelentősebb módosítások nélkül folytatta az Izabella és János Zsigmond uralkodása idején kialakult gyakorlatot. (Utóbbi pedig a középkori magyar királyi kancellária gyakorlatára vezethető vissza.) Eltűntek ugyan a *commissiós*²⁰² és *regestrata*²⁰³ jegyzetek, de ezeknek egyébként is igen gyéren adatolt használatára még az 1560-as években megszűnt. Biztonsággal állítható, hogy a kancelláriai jegyzeteket²⁰⁴ az oklevélkiállítás utolsó mozzanata, a pecsételést megelőzően vezették rá az oklevelekre. Más szóval a pecsételést végző hivatalnok – kivéve ama gyakori eseteket, amikor az okiratokon a fejedelem aláírása (és a kancellár vagy titkár ellenjegyezése) tűnt fel – a kancelláriai jegyzet alapján bizonyosodott meg arról, hogy az oklevél készen állt a pecsételésre, annak szövegéért, a szabályszerű kiállításért ugyanis a jegyzet írója vállalta a felelősséget. További kutatásra lesz szükség annak tisztázására, hogy a pecsételést ugyanazon tisztviselők (azaz a kancellár, ítélmester) végezték, akik a pecséteteket őrizték, vagy a műveletet időről időre bizalmas beosztottjaikra bízták. Megfigyelhetjük továbbá azt is, hogy a kancelláriai jegyzetek – miután a *relatiós* és *commissiós* jegyzetek használatára már korábban kiment a gyakorlatból – az oklevelek keletkezésének körülményeiről voltaképpen semmit nem árulnak el. E tekintetben tehát más forrásoktól várunk segítséget, nevezetesen az

¹⁹⁰ SJAN Cluj - Fond 443 - nr. 199. fol. 10. Ld. még: SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 255 - nr. 413.

¹⁹¹ EOE IV. Bp., 1878. 104.

¹⁹² 1576 *Apertae per Martinum Berzeviceium secretarium et consiliarium propria (manu)*, vö. MNL OL - P 1870 - 5. tétel - fol. 39–41. Berzeviczy Mártonra részletesebben ld.: Veress E.: i. m. A helyettes kancellári tisztségre ld.: Fejér Tamás: A procancellariusi tisztség a Báthoryak korában (1571–1602). Erdélyi Múzeum, 78 (2016) 1. sz. (megjelenés előtt).

¹⁹³ 1578 *die 28 Aprilis Aperta per Paulum Váradi secretarium propria manu*, vö. MNL OL - F 17 - Comitatus Colos - T. - nr. 16.; SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 444 - nr. 82.; *Ita est. Paulus Váradi secretarius propria manu* (1578. júl. 4.), vö. SJAN Braşov - Fond 1 - Colectia de documente privilegiale - nr. 570.

¹⁹⁴ 1578 *die 30 Maii Aperta per me Demetrium Chanady secretarium illustrissimi principis Transsylvaniae etc.*, vö. Serviciul Judeţean Sibiu al Arhivelor Naţionale, Sibiu (a továbbiakban: SJAN Sibiu) - Colectia de documente medievale - U IV. - nr. 1116. Ld. még a 123. jegyzetet.

¹⁹⁵ 1580 *3 Ianuarii Apertae per me Stephanum Jo secretarium propria manu*, vö. SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 255 - nr. 235.; *Correcta per me Stephanum Jo perceptorem et secretarium manu propria* (1581), vö. SJAN Sibiu - Fond 1 - ColDocMed - U IV. - nr. 1171.

¹⁹⁶ Ld. a 123. jegyzetet.

¹⁹⁷ Anno 1603 *die 16 Aprilis Aperta per me Georgium Kerezury secretarium*, vö. MNL OL - F 5 - Cista 2. - fasc. 1. - nr. 40.; MNL OL - F 4 - Cista Dobocensis - fasc. 4. - nr. 3.; Anno Domini 1604 *die 28 Ianuarii Aperta per me Georgium*

Kerezuri secretarium propria manu, vö. MNL OL - F 3 - BB - extraordinaria - nr. 34.

¹⁹⁸ *Die 15 Iulii 1604 Aperta per me Erasmus Adam secretarium*, vö. MNL OL - P 2269 - 12. tétel - No. 47.

¹⁹⁹ SJAN Cluj - Fond 248 - nr. 96.

²⁰⁰ 1597 *Apertae per me Vitalem Gmalich[?] suae serenitatis secretarium 13 die mensis Octobris*, vö. SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 378 - évrendezett iratok, 1597. okt. 11. Neve már korábban is feltűnik a forrásokban: mások mellett – szintén *secretarius*ként – ellenjegyezte Mária Krisztiernának 1596. június 6-i mandátumát, valamint Beszterce városhoz intézett, ugyanazon napon kelt levelét. Vö. SJAN Cluj - Fond 44 - Seria I. - nr. 5988–5989.

²⁰¹ SJAN Cluj - ColDocMed - Fond 378 - évrendezett iratok, 1597. okt. 4. A mandátumot Mária Krisztierna írta alá.

²⁰² Pécsi A.: i. m. 55. A *relatiós* jegyzetek eltűnése – legalábbis Pécsi megállapítása szerint – még korábbra tehető (uo. 23., 26., 55.), bár ennek tisztázásához további kutatásra lesz szükség, amint egyébként a *commissiós* jegyzetek esetében is. (*Commissio* jegyzetet találunk pl. Izabella 1551. febr. 15-i vallatóparancsán, vö. SJAN Cluj - Fond 8 - nr. 76.)

²⁰³ Ld. a 2. jegyzetet.

²⁰⁴ Kivéve az *aperta* jegyzeteket, valamint az *ita est* jegyzetek egy részét.

olyan írásbeli *supplicatio*óktól, melyeken a fejedelem vagy a fejedelmi tanács jóváhagyására utaló jegyzet a döntés időpontjával – esetleg helyével – együtt tűnik fel, valamint e kérvények nyomán kibocsátott oklevelektől. (Azt azonban már itt megemlítjük, hogy az általunk átnézett anyagban a legkorábbi ilyen *supplicatio* 1607-ből származik.²⁰⁵) A vizsgált kancelláriai jegyzetek elsősorban az oklevelek kiállításához vezető munkafolyamat végéről, az ellenőrzésről és a kézbesítésről, ritkábban az oklevelek megírásáért és pecsételéséért fizetendő díjakról, valamint az ügyintézés egyéb, a kiállításához közvetlenül nem kapcsolódó mozzanatairól nyújtanak adatokat. A 16. század második felében használatos kancelláriai jegyzetek alapján a fejedelmi kancellária munkájának tehát csak bizonyos vetületei rekonstruálhatók, mint ahogyan a személyzet tekintetében is főként a *protonotarius*ok és a kancellárok munkakörére vetnek némi fényt, a többi hivatalnokról voltaképpen igen keveset árulnak el. Az bizonyos viszont, hogy az ítélmestereknek a kisebb kancellária irányításában játszott vezető szerepe éppen a kancelláriai jegyzetek segítségével mutatható ki: ők ellenőrizték, javították és (alighanem) pecsételték az oklevelek zömét (gyakran pedig kézbesítették is azokat), továbbá fassiókat vettek fel, kihirdették és kiadták az ítéletleveleket, felnyitották a legkülönbébb fejedelmi parancs végrehajtásáról ügyosztályuknak megküldött jelentéseket. E száraz felsorolásból is kitűnik, hogy milyen szétágazó tevékenységet folytattak az ítélmesterek, és akkor a törvénykezésben játszott vezető szerepüket még nem is említettük. A kancellárok munkája főként az iktatóparancsok – ritkábban bírói mandátumok – lectázására, bevallások felvételére, országgyűlési végzések ellenőrzésére, valamint a nagyobb kancelláriába küldött jelentések felnyitására terjedt ki. Voltaképpen hasonló feladatok hárultak a kancelláriai teendőket (vagy azok egy részét) időről időre vagy – Jacobinus esetében – folyamatosan ellátó titkárokra is, bár bizonyos műveletek végzésére igen kevés példát találtunk az átnézett forrásanyagban.

Úgy tűnik viszont, hogy a *secretarius*ok tevékenysége általában nem terjedt ki az oklevélkiállítás körüli ama munkákra, melyeknek nyomát fellelhetjük a kancelláriai jegyzetekben. Munkakörükről részletesebb tájékoztatást tehát más forrásoktól remélünk,²⁰⁶ azt azonban bizonyosnak tartjuk, hogy működési idejük – egyéb okok mellett (melyek vizsgálata nem képezte jelen tanulmány tárgyát) abból kifolyólag is, hogy a kancelláriai jegyzetek e tekintetben alig segítenek – csak hozzávetőlegesen állapítható meg.²⁰⁷ A kancellária személyzetének legnépesebb csoportjáról, az íródeákokról a kancelláriai jegyzetek alig árulnak el valamit. Az íródeákok ugyanis az oklevélkiállítás körüli munkákban nem végeztek olyan műveleteket, melyekért kancelláriai jegyzettel felelősséget kellett volna vállalniuk, következésképpen nevük csak kivételes esetekben tűnik fel a jegyzetekben. Tevékenységükről voltaképpen csak a *solvit* jegyzetekből nyerünk némi tájékoztatást, miszerint ők végezték az oklevelek szerkesztését, és munkájukért bizonyos díjat kaptak az oklevélnyerő felektől. Nem kizárt viszont, hogy – példának okáért – a kisebb kancellárián megjelent felek esetenként az íródeákok előtt is tettek bevallást, csakhogy erre a kancelláriai jegyzetekben nincs közvetlen utalás.

A kancellária két ügyosztályának egymáshoz való viszonyáról igen kevés ismeretünk van, fenti vizsgálódásunk is mindössze arra enged következtetni, hogy a *dicitur nobis* típusú iktatóparancsok, a bírói mandátumok kiállítása és a relatoriák felnyitása terén a kettő közötti határ némileg összemosódott, bár kétségtelenül a kisebb kancellária végezte a munka oroszlánrészét.

Hangsúlyozzuk, fenti megállapításainkat a kancelláriai jegyzetek vizsgálata alapján tettük, és ezek az említett hivatalnokok feladatkörét csak részben tükrözik. Az egyes munkakörök vagy a kancelláriai munka minél teljesebb rekonstruálásához az okleveles forrásanyag mellett más típusú források – példának okáért *formularium*ok²⁰⁸ – vizsgálatára is szükség lesz.

²⁰⁵ MNL OL - F 3 - B. - nr. 101. A *supplicatio* nyomán kiállított oklevél szövegének másolatát ismerjük Rákóczi Zsigmond 1607–1608. évi királyi könyvéből. Vö. MNL OL - F 1 (Gyulafehérvári káptalan országos levéltára, Libri regii) - nr. 7. - fol. 127v.

²⁰⁶ Minden jel szerint a királyi könyvek vezetésének felügyelete – legalábbis Rákóczi Zsigmond rövid uralkodása idején – az ő hatáskörük alá tartozott. Vö. Fejér T.: Regisztrumvezetés i. m. 12–13.

²⁰⁷ A *secretarius*ok archontológiájának összeállítása tehát igen nehéz vállalkozásnak mutatkozik. (Kivételt talán azok a titkárok képeznek, akiknek ellenjegyzése – rendszerint a kancelláréval együtt – több alkalommal is feltűnik az okleveleken.) E tekintetben tanulságosak Kubinyi Andrásnak a középkor végi királyi titkárok kapcsán tett megállapításai, melyek sok vonatkozásban érvényesek a 16. század második felére is. Vö. Kubinyi András: A királyi titkárok II. Lajos király uralkodása idejében. Gesta, 6 (2006) 2. sz. 12–14.

²⁰⁸ Fejér Tamás: Kancelláriai formuláskönyv a 16. század végéről. Erdélyi Múzeum, 77 (2015) 1. sz. 84–112.

KURECSKÓ MIHÁLY

Összefoglaló az Országos Levéltár Magánlevéltárak, Gyűjtemények és Gazdasági Szervek főosztályának 2015. évi iratgyarapodásáról

A 2015. évben az anyagi nehézségek ellenére is több érdekes irattal sikerült gyarapítani levéltárunkat.¹ Ezek közül a legrégibb és minden szempontból unikálisnak nevezhető irat, a Zsigmond király által a Koltay család részére 1431-ben Konstantinban adományozott címerlevél határozott idejű letétként került állományunkba (DL 108441).²

Maga a forrás nem volt teljesen ismeretlen a történettudomány előtt, hiszen Illésy János ebben a folyóiratban egy rövid genealógiával együtt közölte annak szövegét és *rekonstruált* képét,³ majd ennek nyomán Fejérpataky László ugyancsak közölte a dokumentumot.⁴ A Turulban Illésy a következő módon írja le a címerfestményt:

„Visszatérve az armálishoz, az ennek jobb oldali felső szögletébe festett czimer egy az oklevél szövege felé dülő, két oldalán egyenes és csak az alján ivszerüleg gömbölyödő, u. n. dobos pajzsot ábrázol, melynek téglavörös mezejében zöld halmon balra forduló kék bárány áll és fölemelt első jobb lábában gömbös végű keresztben és csillagban végződő rudról lecsüngő templomi lobogót tart, melynek vörös szövete három szárnyra hasad s két fekete csikkal van tarkázva. A balra fordult csórsisak ezüst színe csak itt-ott kandikál ki a pajzs vörös festéke alól, mely a nedvesség behatása folytán a sisakot is bemázolta. Az oromdiszen, mely a pajzs és sisak együttes magasságánál 3 mméterrel kisebb, a pajzs alakja ismétlődik, azzal az eltéréssel, hogy a bárány füleit két piros rózsza környezi, feje fölött meg szarvaival fölfelé görbülő, aránytalanul nagy félhold közé fogva hatágu csillag ragyog. A pajzs két oldalát a vörössel bélelt sisaktakaró kék foszlányai lengik körül. A pajzs egyszerű, violaszínű vonalak által képezett négyszögletű, 130 mm. magas és 96 mm széles keretbe van elhelyezve, a mely keretnek most már pontosan meg nem állapítható – úgy látszik fehér s csak idő folytán a

pergamennel egyenlővé vált fakó – alapszínén ezüst csillagok vannak elhintve. A keret alsó széle s a czimer közti tért mintegy 15 mm. magasságban 9 karó körül font rózse-kerítés tölti ki; a karók közt hármás virágszálak s a pajzs két oldalán kék, stilizált virágok vannak elszórva.”

Mivel Zsigmond király általános címeradományozási gyakorlata szerint – ellentétben az 1526 után keletkezett címereslevelekkel – nem írták le az oklevél szövegében a címet, így a képi ábrázolások tekintetében, eredeti források híján, csak a szakirodalomra hagyatkozhatunk, és – mint példánkban kitűnik – ez számtalan pontatlanságot eredményezhet. A rekonstruált címerképet (1. kép) összevetve az eredeti irat címerképével (2. kép), több hibát is láthatunk: bár a leírásban Illésy bárányt említ, a címerkép rekonstrukciója mégis egy kék színű kost ábrázol görbe, vörös szarvakkal – hogy ez nem véletlen, azt jelzi, hogy a vörös szarv a címerpajzsban és a sisakdíszben is jól látható, jóllehet a leírásban helyesen állapította meg a szerző, hogy „az oromdiszen ... a bárány füleit két piros rózsza környezi.” Fejérpataky már a rekonstruált kép alapján írhatta le tévesen a címet: „Balra dőlt pajzs ezüst mezejében lebegő zöld hármás halmon álló kék bárány vörös szarvakkal (kiemelés tőlem, KM); felemelt bal első lábában hosszú nyelvű, fönt gombos keresztben végződő rudról lecsüngő vörös templomi zászlót tart. Sisakdísz: a pajzsbeli ábrázolás; az állat szarvain itt egy fekvő félhold nyugszik, a félhold ölében hatágu csillag. Takaró: kékvörös (a takaró felső kihajlásai jobbról arany színűek, balról ezüstözöttek). A festmény rendkívül rongált állapotban van, a színek elmosódtak, különösen a vörös szín változott át téglaszínre, a sisakdísz félholdjának és csillagának máza, valamint a templomi zászló ki nem vehető; ugyanott a bárány két fülét az eredeti címerképen egy-egy rózszaforma virág környezi, a mi képünkön nem látszik.” További eltérések figyelhetők meg a pajzs és a sisakdísz címerábrázolása között, ha figyelmesebben megvizsgáljuk a lobogót. Míg a sisakdíszben a lobogó fölött látható kereszt vízszintes szárai háromkaréjos záródásúak, addig a címerképben a lobogó kereszttrúdjának vízszintes, továbbá függőleges szára végződik gömbben és a felső végződésű gömb felett látható egy egyszerű kereszt. A fentiek alapján nem lehetetlen, hogy a címerpajzsban látható rajz csupán a címerkép vázlata, mely annak kidolgozása

¹ A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) Magánlevéltárak, Gyűjtemények és Gazdasági Szervek Főosztálya az 1995. évi LXVI. törvény alapján ajándékozás, letét vagy vásárlás útján gyűjti a maradandó értékű magániratokat.

² A jelzetek minden esetben a MNL OL-re értendők.

³ Illésy János: A Koltay család czimereslevele 1431-ből. *Turul*, 16 (1898) 97–99.

⁴ Fejérpataky László: Magyar czimeres emlékek (Monumenta Hungariae Heraldica). II. füzet. Budapest 1901. 41-42.

után, a fedőfesték alkalmazása miatt nem volt látható, de a víz által lemosott festék miatt ismét előtűnt a vázlat képe. Ennek alátámasztását szolgálja, hogy míg a sisakdíszben a lobogó perspektivikusan is pontosan illeszkedik a keresztrúdhoz, addig a címerképben a keresztrúdtól elválik. Ugyancsak ezt az elgondolást támasztja alá, hogy a sisakdísz keresztléneke függőleges szárú végződésénél egy csillag halvány képe látható, amely a szőnyeg díszítését szolgálta volna, de valószínűleg a képkidolgozás után háromkaréjos záródású függőleges szárú kereszt csúcsa került a vázlatrajz fölé. Az ikonográfiában jártas személyeknek természetesen azonnal feltűnik, hogy itt a magyar heraldika első ismert Agnus Dei motívum ábrázolásáról van szó. Bár Fejérpataky azt írja, hogy „a templomi zászló ki nem vehető”, ha alaposabban megfigyeljük a sisakdísz lobogóját, azonnal látjuk, hogy azon – az ikonográfiai hagyományoknak megfelelően – kereszttábrázolás volt, a vízszintes szár kontúrjai szinte teljesen, a függőleges száré részben kivethető. A bárány feje körül, a sisakdíszben látható a *gloriola* sárga/arany színe és fekete kontúrja, a címerpajzs ábráján csak a dicsfény kontúrja látszik és fölötte két homályos kör alakú folt, mely talán a sisakdísz rózsáinak felel meg. A fentiek alapján is megállapítható, hogy milyen fontos az eredeti források felkutatása és közgyűjteményi elhelyezése, valamint az is, hogy egy már lezárt és feldolgozott tekintetű téma és forrás ismételt vizsgálata is képes új ismeretekkel gyarapítani tudásunkat. Leszögezhetjük, hogy forráskritikai szempontból fölöttébb aggályos a csak publikációból ismert címerképek alapján történő elemzés.

Ugyancsak letétként került levéltárunkba a sövényházi Neuhold család 3 cm terjedelmű iratanyaga, melynek része a Mária Terézia által 1753. július 2-án kiadott nemesség- és címeradományozó oklevél Neuhold János és utódai részére (P 2257 - 721.). A 2015. év folyamán vásárlással is gyarapított címereslevél-gyűjteményünk: I. Ferdinánd 1537. január 6-án Petrich László részére, és III. Ferdinánd 1649. február 5-én Bíró Bálint részére kiadott okleveleket sikerült megvásárolnunk (R 64 - 1. t. - Nr. 1085–1086.). Jelentősen gyarapodtak az egyes családokra vonatkozó iratanyagaink. A Rupp, később Ebner-Rupp család 0,14 ifm iratanyagát sikerült megvásárolnunk (P 2280 - II.), mely tartalmazza többek közt Ferenc József 1912. december 14-én kiadott címereslevelét (P 2280 - II. - 2 - 1 - 2.). A Matheidesz (P 2257 - 725.), a Karda és rokon Maróthy és Domokos (P 2257 - 726.), a Dolinay (P 2257 - 727.) és Szili (P 2257 - 729.) családok kisebb mennyiségű iratai elsősorban genealógiai és helytörténeti szempontból fontos források. Külön ki kell emelni a Szél család (P 2257 - 728.) négy iratát, ami első ránézésre – az előzőekhez hasonlóan – szintén csak a szűkebb szakmának tűnik fontosnak, azonban más megvilágításba kerül az iratok forrásértéke, ha figyelembe vesszük a tény, hogy Szél Kálmán nagyszalontai esperes, Arany János költő veje volt. Az iratanyagban található Szél Piroska, a költő unokájának egy levele édesapjához, a Magyar Földhitelintézeti Központ, valamint Arany László levele Szél Kálmánhoz, melyben értesítik, hogy az 1882-ben elhunyt költő végrendeletében Szél Piroskára hagyott örökségét egy letéti számlán elhelyezték, továbbá Tisza Kálmán volt miniszterelnök levele Szél Kálmánhoz. A

Horvátországból a 18. század folyamán Nógrád megyébe költözött Ajtich-Horváth család jelentősebb mennyiségű iratanyaga szintén vásárlás útján került levéltárunkba (P 2337 - 2. sorozat). Az iratok nagyrészt a család szolgabírájának, Barnabásnak tevékenységére vonatkoznak, azonban köztük van a Szilassy-Pethő család 1406–1782 közti *Elenchusa*, amelyben további, eddig ismeretlen, középkori oklevelek tartalmi kivonatai is felbukkanhatnak. A családi dokumentumok mellett személyi hagyatékokkal, köztük két egykori miniszterelnök iratanyagával is gyarapodott levéltárunk, ezek mindegyike ajándékként került intézményünkbe. Pattantyús Ábrahám Dezső volt miniszterelnök mintegy 250 oldalas visszaemlékezésének gépelt átirata (R 385 - Nr. 84.) elsősorban az 1919-es eseményeket tárgyalja, Kállai Gyula 14,5 ifm terjedelmű iratanyaga (P 2335), köztük több kötetnyi protokoll célból készült fénykép a 20. század második felének egyedi forrása. Keresztes Sándor, a rendszerváltás idején az újjászervezett Kereszténydemokrata Néppárt elnökének 1,82 ifm terjedelmű iratanyaga szintén ajándékként került őrizetünkbe (P 2332). Mind mennyiségét, mind forrásértékét tekintve kiemelkedő jelentőségű Horler Miklós építész, a magyar műemlékvédelem nemzetközi híré tudósának 7,8 ifm terjedelmű iratanyaga (P 2334). Az iratanyag jelentőségét az adja, hogy gyakorlatilag gyerekkorától kezdve folyamatosan nyomon lehet követni pályafutását: nevéhez fűződik többek közt a simontornyai vár és a Bakócz-kápolna rekonstrukciója, ezek mellett Jeruzsálemben, a Szent Sír templom műemlékvédelmi munkálatain is dolgozott, számos nemzetközi kitüntetésben részesült, számtalan műemlékvédelmi szakembert oktató Magyarországon és külföldön.

Aukción történő vásárlás útján került őrizetünkbe egy jogvégzett ember 18. század közepi füzeté, aki Kostyán Imre, Pest vármegye bírájának patvaristájaként kezdett el dolgozni Gyömrőn (R 319 - Nr. 2475.). A vegyes, főleg pénzügyi feljegyzéseket tartalmazó füzetben latin, magyar és szlovák nyelven található napi élelmiszervásárlásra, ruhavásárlásra vonatkozó adatok, de tartalmazza a varsányi úrbéri összeírást is, sőt még hosszabb magyar nyelvű szerelmes verseket is – ezzel igen sokrétű betekintés nyerhető a 18. századi jogi értelmiség műveltségébe, életmódjába. Hasonló forráscsoport, a 20. századi magánélet, életmódtörténet, egy egyéni életút teljes feldolgozását lehetővé tevő dokumentumsorozat került őrizetünkbe 2015-ben.

Az MNL OL munkatársai még 2013-ban a Nemzeti Kulturális Alap Ithaka programjának keretében az Amerikai Egyesült Államokban végeztek feltáró jellegű kutatást a magyar emigráció körében. Ekkor találták ezt, a túlzás nélkül szenzációsnak nevezhető forrásegyüttest: Jeszenszky Imréné, született Gaál Mária naplóit (P 2333). A 80 kötetből álló napló-sorozatot 1923–2004 közt vezette szerzője, így gyakorlatilag a betűvetés megtanulásától haláláig életének minden fontos mozzanatába – a két világháború közti Magyarország mindennapi életétől az emigráció, a más kultúrába való beilleszkedésén át haláláig –, egy teljes életútba nyerhetünk betekintést, mely alkalmas a magyar történelem „alulnézetből”, egy „kis” ember szemüvegén keresztül történő vizsgálatára. A naplók az iratkeletkeztető lányának nagylelkű ajándékként

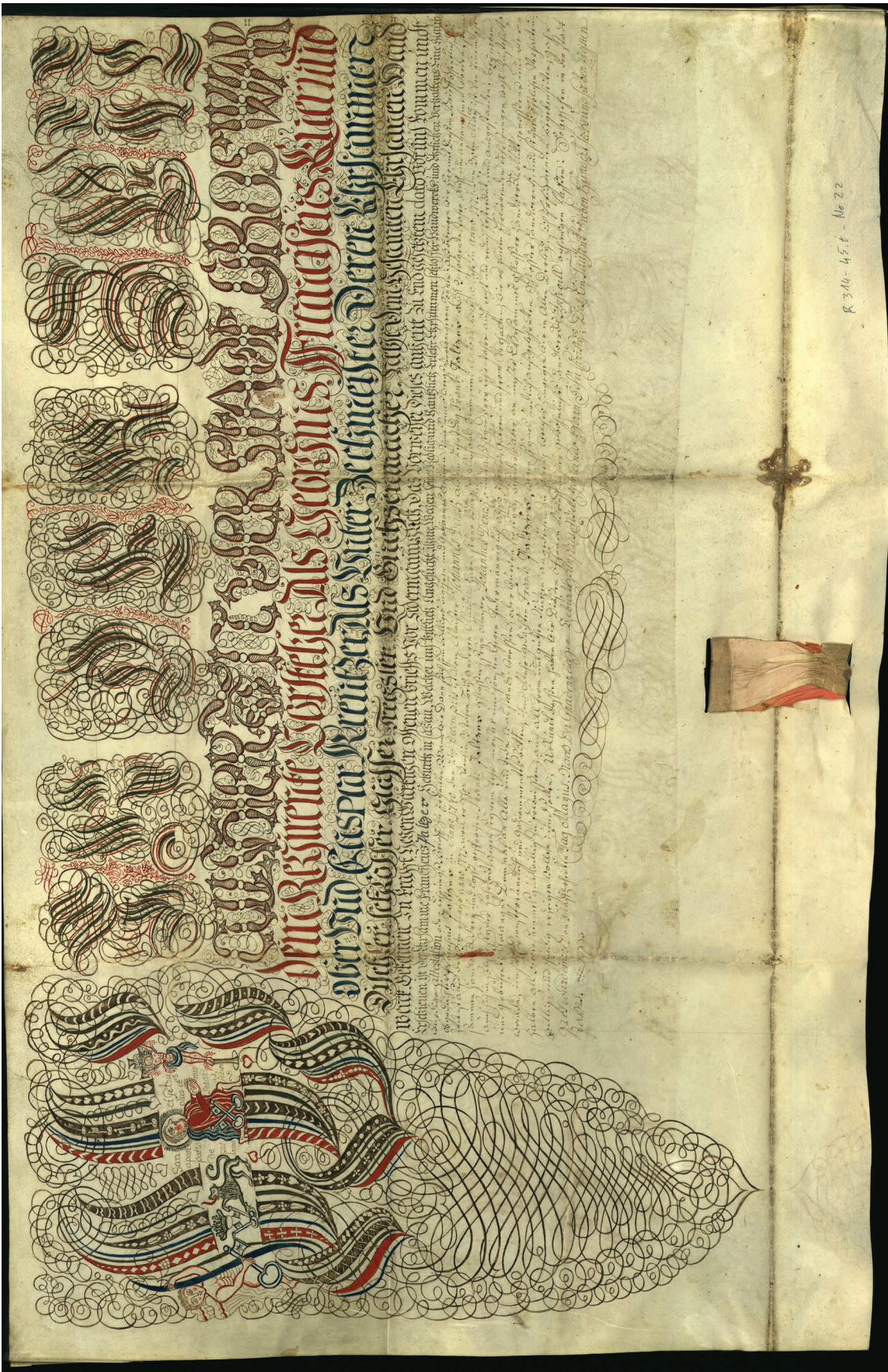
1. kép – A címer rekonstruált képe a Turul 1898-as füzetében

2. kép – A címer képe az eredeti oklevélen (DL 108441.)

3. kép – A Kolthay család címereslevele (DL 108441.)

4. kép - Az 1776-os céhlevél (R 314 - 45 - 22.)

R 314-45. t. - No 22

5. kép – A céhlevél címerábrázolása

6. kép – Nagyvárad címere (V - 5 - A - III - c - 2.)

kerültek intézményünk őrizetébe, hazaszállításukat a Mikes Kelemen Program segítségével tudtuk megoldani. Ugyancsak ajándékként került őrizetünkbe a kiváló régész, muzeológus Éri István irathagyatéka, amelynek jelentős részét teszik ki az általa 1977-ben alapított Tájak Korok Múzeumok mozgalom, majd 1985-től egyesületté alakult szervezet iratai (P 2327). A Hivatásos Önkormányzati Tűzoltóságok Országos Szövetségének 5,32 ífm terjedelmű, 1991–2011 évkörű iratanyaga szintén ajándékként került őrizetünkbe (P 2326). Ezen iratok bekerülése kapcsán itt is meg kell ragadnunk az alkalmat, és fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy mennyire fontos a közgyűjtemények – fenti példák esetében a levéltárak – szerepe a közelmúlt, és a jelen történetének dokumentálásában, hiszen az elkövetkezendő századok történészei ezekből az iratokból tudják feldolgozni napjaink civil mozgalmainak, és a magyar társadalom önszerveződésének történetét. Sajnos anyagi lehetőségeink, finoman szólva, nem teszik lehetővé az ilyen típusú forráscsoportok megvásárlását, de azok a szervezetek, melyeknek figyelme – legkésőbb megszűnésük esetén – kiterjed a közgyűjteményekre, minden bizonnyal részesülnek az „örökkévalóság”, legalábbis a több évszázados magyar emlékezet egy szeletéből, részeivé válnak a magyar történelemnek, kultúrának.

Az elmúlt évben térképgyűjteményünk két kéziratos térképpel is gyarapodott, a Mosoni Dunaág Cserekle-szigetének 1804-ben (S 73 - Nr. 218.), valamint Kozma Pusztá határának 1862-ben (S 73 - Nr. 219.) keletkezett térképével. Egy nagylelkű ajándék folytán városi iratgyűjteményünk 10 db 16–19. századi irattal gyarapodott. Ezek közül a leglátványosabb a Nagyvárad Asztalos, Lakatos, Üveges, Esztergályos

és Puskaműves Céh 1776-ban kelt igazolása arról, hogy a kassai születésű Paltzer Ferenc (Frantz Paltzer) tanulóidejét Johannes Denchnél kitöltötte (R 314 - 45. t. - Nr. 22.). A kék és vörös színű díszes címsorokkal kiállított német nyelvű pergamen oklevél (3. kép) nagyon érdekes képi információkat is hordoz. Az *intitulatio* W betűjében egy feszület előtt térdelő alak látható, ruháján két keresztbe tett kulccsal. Természetesen az attribútumok alapján rögtön megállapítható, hogy Szent Péter ábrázolásáról van szó, ezt megerősíti az alak két oldalán futó felirat: *Sanct(us) Petrus apostolus et patronus de serarius profesionarius* (sic), vagyis Szent Péter apostol a lakatosok (*faber serarius*) védőszentje. Az oklevél szélén, egy sorban, a W külső, kék szárába bal kézzel kapaszkodó, jobb kezében egy nagy kulcsot tartó angyal, majd két keresztbe tett kulcs fölött egy lebegő korona, végül egy négy lábón álló, vörös nyelvét kinyújtó oroszlán látható (4. kép). A címertanban járatosabb személyeknek rögtön feltűnik a motívumok heraldikus jellege, és ebben az összetett képben valóban erről van szó. Nagyvárad 1600-ban I. Rudolf király által megerősített újabb címere ugyanis a következő: „A pajzs kék mezejében jobbról zöld talajon álló ezüst ruhás vörösszárnú angyal, balról pedig arany koronán álló koronás arany oroszlán egy fölemelt ezüst bárdot tart.”⁵ A leírás alapján rögtön látható, hogy itt a város címerének (5. kép) átértelmezéséről van szó, még akkor is, ha a heraldikában nélkülözhetetlen pajzs nem szerepel benne. A városi címer elemeinek és a céh, illetve azon belül is a lakatos mesterség egyik szimbólumának, a kulcsnak

⁵ *Altenburger Gusztáv–Rumbold Bernát–Tagányi Károly: Magyarország czimertára. Bp., 1880. I.38. tábla*

a megjelenítésével, és így a két identitás, a városi és a céhbeli, mesterségbeli identitás összekapcsolásával találkozunk. Ez az egy példa is mutatja, hogy egy irat mennyi információt képes magába foglalni, hiszen nemcsak a cég- és ipartörténet, de a város-, és ezen keresztül a mentalitás- és társadalomtörténet egyedülálló forrásává válik egy „egyszerű” 18. századi oklevél.

A fentieket összefoglalva jól látható, hogy milyen sokrétű és fontos dokumentumok lehetnek még magánkézben, amelyeket részben vásárlás útján, és mint példáinkból

kitűnik, nagyon sokszor a tulajdonosok nagylelkű ajándékként sikerül megszereznünk. Mindenesetre nagy hála illeti azokat a tulajdonosokat, akik személyes érdekeiket figyelmen kívül hagyva, anyagi ellenszolgáltatás nélkül ajándék vagy akár letét formájában gyarapítják állományunkat és elősegítik, hogy ezek az egyedi és pótolhatatlan dokumentumok a kutatók számára hozzáférhetőek legyenek és a magyar kultúra részeivé váljanak.

FRICZ-MOLNÁR PÉTER

Egy bányavárosi mintakarrier a 17. század végéről:
Fritz András, a „tekintetes Doktor úr” (1660–1701)

I. Lipót magyar király (1655–1705) 1694-ben – 321 éve – adományozott nemességet az ekkor 34 éves Fritz Andrásnak.¹ A nemességszerző orvos a 17. században Svábföldnek nevezett – a mai németországi Baden-Württemberg – tartományban fekvő Inneringen² településen született. Fritz András (Andreas Fritz) pontos születési ideje nem ismert. A bécsi egyetem anyakönyve szerint 1660-ban látta meg a napvilágot és 41 évesen öt – tíz év alatti – kisgyermeket³ hagyva özvegyére, 1701-ben Besztercebányán hunyt el.⁴ Fritz András mai szemmel nézve rövid élete során kiemelkedő eredményeket, jelentős karriert ért el. Jelen írás e bő három évszázaddal ezelőtti – társadalom- és várospolitikai összefüggésekre is kitékintő – életút összegzésére tesz kísérletet.

Svábföldi német származás
és bécsi orvosi tanulmányok

Fritz András 1660. évi születése utáni következő, jelenleg ismert levéltári adatot 1679-ből ismerjük. Svábföldi inneringeni származású és római katolikus vallású személyként ugyanis ekkor iratkozott be a bécsi egyetemre, ahol először filozófiát, majd 1682 és 1687 között – sikerrel befejezett – orvostudományi tanulmányokat végzett.⁵ Svábföldi német származása

miatt természetesen nem szerepel a magyar honosságú peregrinusok (külföldi egyetemen tanultak) között a neve.⁶ A bécsi egyetemi tanulmányok során 1684. szeptember 27-én a kar két szentjének ünnepén, egyfajta kitüntetés és érdemesség alapján Fritz András mondta az ünnepi beszédet, aki 1687-ben – mint időközben orvosi doktorrá promovált személy – a Kari Tanács ülésein új tagként vehetett részt.⁷

Magyarországra település: karrier a bányakamarában

Fritz András kérvénye benyújtását követően, 1689-ben az elhunyt előző orvos (Gabriel Frombknecht) helyére – de nem tudni, kinek az ajánlására – az alsó-magyarországi bányakamarák orvosának nevezték ki és a patikák felügyeletét is el kellett látnia, így kamarai tisztiorvosi hivatali teendői is voltak. Az orvosi működése kiterjedt mind a három bányakamarára (Besztercebánya, Selmezbánya, Körmöcbánya) és éves bérént 318 rajnai forintban állapították meg, ami a korszakban jó fizetésnek számított. Összevetésként: egy nagyobb város bírása, polgármestere kapott ennyit; egy nagy hordó hegyaljai bor 20 forint körül volt, míg egy lovas katona havi zsoldja 3 forint volt. A Bécsben kelt kinevezésben felszólították Fritz András, hogy foglalja el az alsó-magyarországi bányakamarai álláshelyét.⁸

Fritz Andrásra vonatkozó, időrendben a következő felvett levéltári adat 1691-ből – és már a Magyar Királyságból – Besztercebányáról származik. Ekkor, 1691. november 18-án⁹

¹ Az adománylevél magántulajdonban, egykorú másolata: Libri Regii – Királyi Könyvek, 1527–1918. CD-ROM (Szerk. Vissi Zsuzsanna–Trostovszky Gabriella–Tuza Csilla–H. Németh István–Csavlek Judit.) Bp., 2006. 23. köt. Nr. 108.: 1694. márc. 31. – Eredeti jelzete: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL), Magyar Kancelláriai Levéltár, A 57 (Libri regii) 23. kötet 233. (Nr. 108.)

² Acta Facultatis Medicae Universitatis Vindobonensis VI. 1677–1724 (ed. Leopold Senfelder, 1912) 50., 62., 66., 67. Inneringen Stuttgarthoz és Ulmhoz közeli település: <http://www.inneringen.de/>

³ Ld. 58. jegyzetet.

⁴ *Fallenbüchl Zoltán*: Állami (királyi és császári) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon. Bp., 2002. 104. és a MNL OL - X 9482 (= Štátny oblastny archív v Banskej Bystrici, Besztercebányai Területi Állami Levéltár, Szlovákia, Egyházi anyakönyvek) C 832 filmszámon mikrofilmre vitt halotti anyakönyv alapján, amely említi, hogy Fritz András 41 évesen hunyt el (1701. augusztus 2-ai bejegyzés a besztercebányai római katolikus halotti anyakönyvben).

⁵ Acta Facultatis Medicae Universitatis Vindobonensis VI. 1677–1724 (Ed. Leopold Senfelder.) 1912. 50., 62., 66., 67.

⁶ *Tar Attila*: Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1694–1789. Bp., 2004. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban. Szerk. Szógi László)

⁷ Acta Facultatis Medicae Universitatis Vindobonensis VI. 1677–1724 (ed. Leopold Senfelder, 1912) 50., 62., 66., 67.

⁸ Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Kammerarchiv, alte Hofkammer, Hoffinanz Ungarn, Münz- und Bergwesen, RN 41., 1685. március 20. (fol. 106–113.), az adatot H. Németh Istvánnak köszönöm.

⁹ MNL OL - X 9482 (= Štátny oblastny archív v Banskej Bystrici, Besztercebányai Területi Állami Levéltár, Szlovákia, Egyházi anyakönyvek) C 829 filmszámon mikrofilmre vitt születési anyakönyv alapján vagy <https://familysearch.org/pal:/MM9.3.1/TH-1942-23409-2516-13?cc=1554443&wc=9P3B-K66:107654301,107653602,107669801,109245801>

született Fritz András első fia, Lipót András.¹⁰ Az ekkor már Besztercebányán lakó Fritz András feleségével élt a kamaragrófság egyik székhelyén. Feleségét Frideli-Fridenau Anna Barbarának¹¹ hívták, aki minden bizonnyal a felső-ausztriai Linzben 1680-ban osztrák nemességet szerzett Frideli-Fridenau János aransarkantyús vitéz¹² leánya volt.¹³ Pontos adatokkal nem rendelkezünk, de feltételezhető, hogy az após szintén az értelmiségi-polgárok közül került ki, aki e téren szerzett érdemei alapján nyert nemességet. Pályája hasonló lehetett Fritz Andráséhoz, aki első gyermeke születésekor az alsó-magyarországi bányaigazgatásban működött. Pályája a 17. század végi lipóti abszolutizmus magyarországi politikai-államhatalmi törekvéseiben gyökerezik.¹⁴

A 17. század végi évtizedekre, de különösen az 1690 utáni időszakra jellemző volt, hogy a magyarországi igazgatási központként működő és a királyi jövedelmeket (adókat) kezelő kamaráknál – így a Magyar (Pozsony) és a Szepesi (Kassa) Kamaráknál – a külföldi, főleg német személyek hivatali térfoglalása megnőtt.¹⁵ Különösen jellemző volt ez a bányaügyeket intéző selmecbányai főkamaragrófságnál, amely hivatali szerv közvetlenül a bécsi székhelyű Alsó-Ausztriai Kamara irányítása alatt állt, ami nem tartozott a magyarországi hivatalok közé. A főkamaragróf irányítása alatt dolgozó hivatalnokok, tisztségviselők – így a kamarai orvosok, mint például Fritz András is vagy a pénztárnok, a könyvelő, a bányatisztek – legnagyobb része római katolikus német volt és főleg az osztrák tartományokból, különösen Tirolból kerültek ki.¹⁶ Ez a tendencia már korábban, a 17. század első negyedétől érvényesült, mivel lehetőség szerint csak katolikust vettek fel a bányaigazgatásba.¹⁷ Mind ezen, a kamarai tisztségviselőkre jellemző általános tendencia

alapján megállapítható, hogy Fritz András is a bányakamarai tisztségviselők nagy átlagára jellemző módon, németként – bányakamarai hivatalnoki feladattal – került Besztercebányára.

Emellett szintén a lipóti abszolutizmus velejárájaként a városok adófizető-képességének növelése céljából a várospolitikai is központosult és – a városi önkormányzatiság ellenében – az állami beavatkozás erősödött. Ennek egyik jelentős eszköze volt, hogy a kiküldött kamarai biztosok a városok – korábban evangélikus – vezetésében, a városi tanácsban katolikus többséget igyekeztek kialakítani. Ezzel az alapvetően osztrák tartományokban követett eljárással a kamarai biztosok a rekatolizációt is előmozdították. Az állami ellenőrzés a városi tanács belső összetételének a központi befolyásolásával valósult meg. Ugyanakkor gondot okozott, hogy nem volt elegendő szakképzett (értelmiségi) és egyben városi (helyi) gyökerekkel rendelkező katolikus személy a többségében evangélikus felekezeti városokban, így idegenekkel kellett az új, egyben katolikus és hozzáértő városvezető elitet létrehozni.¹⁸ Fritz András az 1690-es években Besztercebányán ezen állami befolyásolási és központosuló várospolitikai törekvéseknek is alkalmas személye (eszköze) volt. Mindezt német származása, római katolikus¹⁹ vallása, egyetemi tanultsága, osztrák házassága és rokonai viszonyrendszere, valamint a bányakamarai orvosi²⁰ beosztása is megalapozta. Mindezek alapján Fritz András a karrierjében előnyt jelentő szakképzett, császárhű, római katolikus és svábföldi német gyökerű külföldi személyként, bányaigazgatási hivatalnokként került a döntően német nyelvű, így számára nyelvi akadályt nem jelentő Besztercebányára.

¹⁰ Róla – többek között – ld. *Hídvéghy Árpád*: A selmeci kálvária keletkezésének története, mai alakja és ájtatossága. Selmecbánya, 1900. 36–37. A selmeci kálváriát Fritz Lipót András egykori birtokán építették 1744 és 1751 között, miután – evangélikusként – a jezsuitáknak adományozta a Scharfenber-hegyet (*Hídvéghy Á.*: i. m. 9–11, 34–37.). Mindezt a szerző közreműködésével kihelyezett szlovák nyelvű egy mondatos emléktábla is jelzi az ún. középső (magyar), a Szent Lépcsők templomban. Róla lásd még a 19., az 55. és a 64. jegyzetet.

¹¹ MNL OL Illéssy-féle családtörténeti adatbázisban jelzett forrás: MNL OL - Helytartótanácsi Levéltára, Magyar Királyi Helytartótanács, C 57 (Departamentum nobilitare) 1794 - F.87.

¹² MNL OL - Magyar Kancelláriai Levéltár, A 57 (Libri regii) 16. kötet 619.

¹³ Ezt támasztja alá, hogy Fritz András és Frideli-Fridenau Anna Barbara 1696. november 11-én született második gyermeke – feltehetően Barbara apja, Frideli-Fridenau János neve után, szintén – a János keresztnévet kapta [ehhez ld. az MNL OL - C 829 filmszámon mikrofilmre vitt anyakönyvet vagy MNL OL - Helytartótanácsi levéltár, Magyar Királyi Helytartótanács, C 57 (Departamentum nobilitare) 1794 - F.84.].

¹⁴ Erről ld. *Benczédi László*: Rendiség, abszolutizmus és centralizáció a XVII. század végi Magyarországon, 1664–1685. Bp., 1980.

¹⁵ *Fallenbüchl Z.*: i. m. 15., 17.

¹⁶ *Fallenbüchl Z.*: i. m. 26.

¹⁷ *H. Németh István*: Venerable Senators or Municipal Bureaucrats? The Beginnings of the Transformation of the Eastate of Burghers at the Turn of the Seventeenth and Eighteenth Centuries. In: *The Hungarian Historical Review: New Series of Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae* 1. évf. (2012): 49–78.; *H. Németh István*: Košice in the European municipal politics. In: *Košice in the Coordinates of European History*. (Ed.: Mária Hajduová-Martin Bartoš.) Košice, 2013. 222–246.

¹⁸ Ennek részleteit lásd: *H. Németh István*: Az állam szolgálói vagy a város képviselői? A központosító várospolitikai hatásai a soproni politikai elit átrendeződésében. *Soproni Szemle*, 61 (2007) 125–141. vagy *H. Németh István*: Városok, várospolitikai a 17. század eleji Magyarországon. Tendenciák és következményeik. Egy új együttműködés kezdete: Az 1622. évi soproni koronázó országgyűlés. (Szerk. Dominkovits Péter–Katona Csaba.) Sopron–Bp., 2014. (Annales Archivi Soproniensis; 1.) 95–122. című tanulmányait.

¹⁹ A rekatolizációt támogató uralkodó (és a bécsi udvari körök) részéről előny volt a katolikus vallás. Ugyanakkor nem kizárt, hogy Fritz András (vagy a családja) eredetileg evangélikus vallású volt. Erre utal egy 1747-ből származó adat, amely szerint felmerült, hogy Fritz András fiát, az akkor már evangélikus Lipót Andrást „kellene a kath. vallás elhagyásáért vizsgálat és fenyítés alá venni ... ki a jezsuiták által 1703-ban megtérítette, később visszatért ősei hitére” (*Breznyik János*: A Selmecbányai Ágost. Hitv. Evang. Egyház és Lyceum története. Selmecbánya, 1883–1889. 171.). Ezzel kapcsolatban H. Németh István szóbeli közlése szerint lehetséges, hogy Fritz András ősei az evangélikus hitről rekatolizációs hatásra áttértek. Mindez Fritz András karrierje szempontjából előnyösnek, sőt szükségesnek is tűnt, ugyanakkor – H. Németh István szerint – egyfajta „kripto-evangélikusként” lehetővé tette, hogy a fiai „visszatérjenek ősei hitére”. Az mindenesetre kétségtelen, hogy Fritz András gyermekei és a további leszármazói Selmecbányán már evangélikusként éltek (ld. MNL OL - C 834 és C 835 filmszám mikrofilmre vitt anyakönyveket).

²⁰ *Fallenbüchl Z.*: i. m. 104.

Magyarországi társadalmi helyzete: nemes polgár, beszercebányai tanácsstag és bíró

Fritz András magyarországi, azon belül is beszercebányai életében – a fellelt iratok alapján – a következő jelentős eszterendő az 1692-es év volt. Ekkor lett ugyanis a városi tanács tagja, ahová nem az éves rendes tisztújítás, hanem évközben került be. A tisztújításra és a városi vezetés átalakítására talán épp a kirendelt királyi biztosok tevékenysége miatt került sor.²¹ Ugyanezen évben már keresztszülőséget is vállalt, amely során orvosi foglalkozása a *medicus camerae*, azaz (bánya)kamara-orvos bejegyzéssel szerepel.²² Ezt követően két fontos eszterendő következett. 1693-ban született Zsuzsanna Regina nevű lánya, akinek (Lipót Andráséhoz hasonlóan szintén) a kereszta- apja Beniczky Tamás zólyomi alispán²³ és a beszercebányai tanács tagja volt. Ebből adódóan Fritz András városi polgárként a vármegye vezető tisztségviselőjével is jó viszonyt ápolt és valószínű, hogy orvosként vármegyei előkelőségeket is kezelte. Mindazonáltal Beniczky tanácsosi kinevezése is abba a folyamatba illeszthető bele, ami kapcsán Fritz is igen fiatalon és a városban idegenként a tanácsosi székhez juthatott.²⁴ 1694. március 31-én végül királyi birtokadományban, majd augusztus 9-én magyar nemességben is részesült, amit ugyanazon év december 9-én Zólyom vármegyében kihirdettek, így a nemesítés a kor szokásának megfelelően érvényessé vált.²⁵

A birtokadomány során Fritz András – aki ekkor „a bölcsészettudományok és az orvostudományok doktora, valamint Beszercebánya szabad királyi város belső tanácsának tagja, hűsége és hűségese szolgálatai” eredményeként – a királytól a hűtlenségbe került Kochlacz Vilmos Lipót oklevél- és pecséthamisítás miatt elvesztett birtokait kapta meg.²⁶ Az így szerzett, részleteiben és összetételében nem ismert, de bizonyára jelentős és értékes ingó és ingatlanvagyon Beszercebányán lehetett, ugyanis a városban a 17. században volt Kochlacz²⁷ családnevű (evangélikus) városvezető, ami

²¹ Paulus Petrik helyére került. Státny archív v Banskej Bystrici, pobočka Banská Bystrica, Magistrat Mesta Banskej Bystrici, Protokolly 145., pag. 0, az adatot H. Németh Istvánnak köszönöm.

²² MNL OL - C 829 filmszámon mikrofilmre vitt születési anyakönyvek alapján (1692. május 9.).

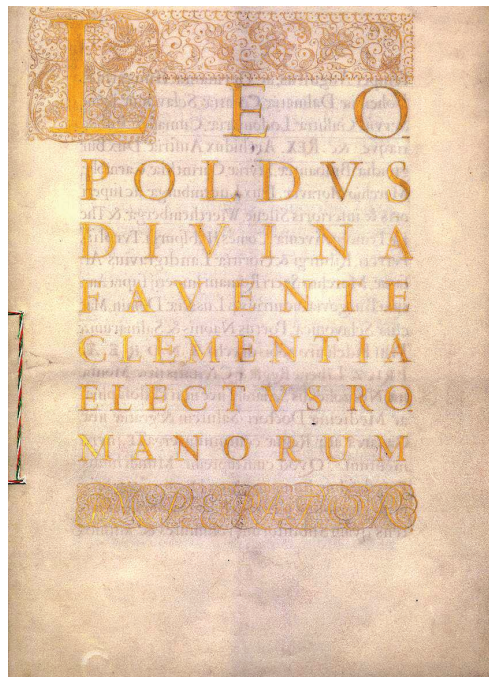
²³ MNL OL - C 829 filmszámon mikrofilmre vitt születési anyakönyvek (1693. január 3.) alapján *vice comes*. Beniczky Tamás zólyomi alispán kapcsán lásd még pl. <http://www.mke.hu/lyka/10/029-035-divald.htm>

²⁴ H. Németh István: Az állam szolgálói vagy a város képviselői i. m. 125–141.

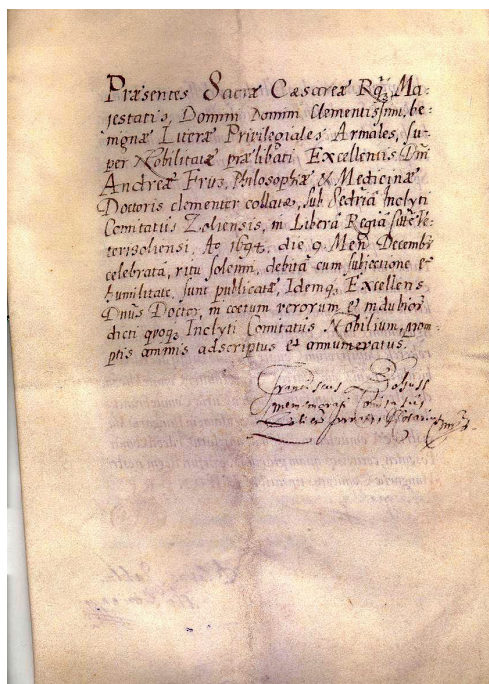
²⁵ A kihirdetésről: *Avar Anton: Az Országos Levéltár címereslevél-gyűjteményének feldolgozása és digitalizálása (2011–2014). Levéltári Közlemények*, 85 (2014) 251.

²⁶ MNL OL - Magyar Kancelláriai Levéltár, A 57 (Libri regii) 23. kötet 233–234.

²⁷ Gracza, Joannes: *Vindiciae sanae et catholicae doctrinae circa materiam sanctissimae iustificationis ab absurdis seu deductionibus non tolerandis, quibus eam p(ater) Mathias Faber iesuita in libello Germanico, cui titulum fecit: Wunderseltzame Abendthwer, welche entspringen auß der Luterischen Lehr etc. sua sophistica odiose et insidiose praegravare conatus est, conscriptae et ad disputandum propositae a m(agistro) Johanne Gracza, p. t. gymnasij Nouisoliensis directore, respondente Paulo Bellobradeno Bellusen(s)i, gymnasij ejusdem alumno. Die (7) mensis Maij, horis ante et pomeridianis. Trenschinij (1649) typis Laurentij Beniamini ab Hage.* A címlevél hátlapján *m. Joh. Gracza Beszercebányán 1649-ben kelt rövid ajánlása olvasható, amelyet Johanni Madacz de Also-strehova et in*

1. kép – Fritz András címereslevele I. Lipóttól, 1694. aug. 9. (első oldal)

2. kép – Fritz András címereslevele I. Lipóttól, 1694. aug. 9. (utolsó oldal)

eadem domino haereditario, ... Matthaeo Bezzegh de Haynik, reipub. Novosolien. advocato; ... iudici, coeterisque... civitatis Novosolien.... senatoribus, scholaris et viginti quatuor-viris; ... nec non... Michael-Johanni Moschlenero, reipub. Novosolien. senatori, scholaris, notario jurato, arcisque capitaneo... compatri honorando, ... Martino Kochlacz, ejusdem reipub. Viginti quatuor viro primario; compatri charissimo címzett. Ld. <http://www.arcanum.hu/ozsk/lpext.dll/eRMK/5efc/5fbc/6306>

3. kép – A címereslevélén szereplő címerkép

az ő esetében is vagyonságot feltételezett. Mindezek alapján Fritz András az 1690-es években városi polgárként Besztercebánya politikai, gazdasági és kulturális-szellemi elitjéhez tartozott.

Ennek megfelelően társadalmi helyzetéből adódóan városirányító – vagyis városi tanácsosi – tevékenységet is kifejtett. A korszak tipikus városirányítójára, a „tanácsúrra” – így minden bizonnyal őreá is – jellemző volt, hogy gazdag, a polgárok részéről megbecsült (erkölcsös), ambíciós német származású, Besztercebánya belvárosában, a főtéren lakóházzal rendelkező, teljes jogú úgynevezett gyűrűstéri polgárként (*ringbürger*) élt.²⁸ Fritz András városi tanácsosi tevékenysége – harmincas éveiben járó, mai szemmel nézve fiatal kora és viszonylag rövid élete ellenére – folyamatos, minden bizonnyal egybefüggő volt az 1690-es években. A besztercebányai városi tanácsban 1692-ben – ekkor került be *Doctor Andreas Fricz* is – volt egy jelentősebb változás, majd azt követően nem volt üresedés egészen 1698-ig.²⁹ Ezen túlmenően Fritz András – 1692-től haláláig, 1701-ig tartó – egybefüggő városi tanácsosi tagságára utal, hogy 1694-ben, a nemességszerzés évében,

²⁸ Kuzma Dóra: Besztercebánya szabad királyi város politikai elitjének összetétele és városirányító tevékenysége (1500–1605), PhD disszertáció tézisei. Pécsi Tudományegyetem, 2008.

²⁹ Ld. 21. jegyzetet.

4. kép – Fritz András pecsénymója

majd 1695-ben,³⁰ továbbá 1700-ban³¹ és 1701-ben, a halálakor³² is a besztercebányai városi tanács tagja volt. 1698-ban városvezetői karrierje csúcspontjaként Besztercebánya vezetője – vagyis bíró³³ – is volt. Besztercebányai tanácsstagnációként, majd bíróként végzett munkája ugyanakkor még további kutatásokat igényel.

A 17. század városi polgársága természetes módon törekedett a társadalmi ranglétrán is még előrébb jutni. A városi polgárság igénye, hogy a korszak társadalmának elismerten legmagasabb rétegében foglaljanak helyet,

³⁰ MNL OL - Magyar Kancelláriai Levéltár, A 57 (Libri regii) 23. kötet 438. A levéltári irat az 1695. évi besztercebányai városvezetőket – köztük Fritz Andrást, esetében egyedüliként orvosi foglalkozását is megemlítve – tartalmazza, a következők szerint: „Spertnek Menyhért Besztercebánya város bírása, Hohnstadt János Vencel, Priekop Márton, Hinterskircher Mihály, Beniák Boldizsár, Feisztentaller Tóbiás, Weisz György, Staerczer Mátyás, Fricz András orvos, Schmauchler György, Puchon András, Hinko János”.

³¹ *Jurkovich Emil*: Besztercebánya szabad királyi város monográfiája, Bp., 1922., kézirat, Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, 632. Érdekes, hogy 1700-ban Fritz Andrással együtt 7 olyan tanácsos volt a bírókati is ideszámítva a 12 fős városi tanácsban, akik már 1695-ben is tanácsstagnációként tevékenykedtek, így nemcsak 1692 és 1698 között, hanem a századfordulón is volt egyfajta állandóság a besztercebányai városvezetésben, amelynek Fritz András is részese volt.

³² Besztercebányai római katolikus halotti anyakönyvi bejegyzés alapján, amelyben a *Senator* – vagyis tanácsos – szövegrész is szerepel (MNL OL - C 832 filmszámon mikrofilmre vitt halotti anyakönyv). Halálakor, 1701-ben a városvezető bíró Priekop (Praekop) Márton volt (*Jurkovich E.*: i. m. 632.).

³³ *Viliam Cícaj*: A bányavárosok olvasmányai (Besztercebánya, Körmöcbánya, Selmecebánya) 1533–1750. Bp.–Szeged, 2003. 187. Az adat szerint „Hagyaték felmérésére és inventálására Andras Fritz von Friedenlieb orvos doktor bíróként rendelte ki Beniák Boldizsárt, Priekop Márton és Clement Márton belső tanácsosokat.”

érthetőnek és jogosnak tekinthető. A nemesi címer ugyanis egy-egy személy szociális felemelkedésének jelképévé vált és a városi polgárok többségének a nemesi rang a korszak legmagasabb elismert státusát jelentette.³⁴ Fritz András városi polgárként ezt a további társadalmi felemelkedést 1694-ben a nemességszerzéssel érte el. A kor szokásának megfelelően, a nemességre javaslatot tevő személyek, az ajánlók kiléte az oklevélből nem ismert. Ajánló lehetett a már nemes osztrák após vagy a beszercebányai városi tanács is. Nem lehet kizárni, hogy I. Lipót kezelőorvosaként működő, kortárs selmecebányai báró Hellenbach János³⁵ – aki orvos munkatársaként ismerhette az azonos környéken élő Fritz Andrást, de lehetséges, hogy az orvosi egyetemről ismerték egymást – volt az egyik ajánló. Az sem kizárt, hogy Fritz András maga is segítette Hellenbach mellett az uralkodó gyógyulását. Az összesen 12 oldalas nemeslevélben a címer leírása a következő: „[...] ezt a nemesi pajzsot adjuk, amely négy egyenlő részre oszlik, jobb alsó részén egy vörös színű griff madár van természetesen ábrázolva kiterjesztett szárnyal, nyitott szájjal, vörös kinyújtott nyelvvel, koronás arany fejjel, szétterpesztett hátsó lábain egyenesen állva, bal első lábával kivont kardot, jobbával pedig arany csillagot tartva, a pajzs bal felső részén hasonlóan vörös színű egész oroslán látható megkoronázva, tátott szájjal, kinyújtott vörös nyelvvel, szétterpesztett hátsó lábakkal és a hátára emelt kettős farokkal, bal első lábában kék gömböt, jobbában pedig kivont kardot tartva. A pajzs bal alsó zöld részében egy háromszög alakú kék színű mező látható és három tömött kék golyó, ennek alján háromhalmú kő van, amelyről egy magas fenyő emelkedik ki, a pajzs jobb felső részén három sáv található, amelyek közül kettő zöld, a harmadik pedig kék színű és mindháromban egy ragyogó csillag van. A pajzs közepén kék színű kis pajzsocska látható, amelyen egy piros ruhás katona van, mellén mellvértet, fején pedig vörös strucctollas sisakot viselve, bal kezében babérkoszorút, jobb kezében pedig babérágat tartva. A pajzs két nyitott sisak van a királyi koronával, balról pedig egy griff madár emelkedik ki félig, bal lábával arany csillagot, jobb lábával pedig kivont kardot tartva, a jobb oldalon, vele szemben egy félig kiemelkedő koronás sárga oroslán látható, jobb lábával kék gömböt, bal lábával pedig kivont kardot tartva. Köztük egy másik katona látható vörös ruhában, mellén mellvérttel, fején vörös strucctollas sisakkal, bal kezében babérkoszorút, jobb kezében pedig babérágat tart, térdeivel az említett griffmadár és oroslán lábaira támaszkodva. A sisakok tetejéről vagy csúcsáról pedig az egyik oldalon arany és fekete, a másik oldalon pedig fehér és vörös tollak omlanak le a pajzsok végéig, kellemesen és ízlésesen díszítve a pajzsot.”³⁶

³⁴ H. Németh István: Polgár vagy nemes? A városok nemesi rendű lakosainak problematikája a felső-magyarországi városszövetség tevékenysége tükrében. *Korall*, 9 (2002) 79–106., 97.

³⁵ Hellenbach kapcsán ld. http://hu.wikipedia.org/wiki/Johann_Gottfried_Hellenbach Egyebekben Lipót Andrásnak az 1728-ban Selmecebányán evangélikusként született első fia (Fritz András unokájának) keresztapja báró Hellenbach volt (MNL OL - C 834 filmszámon mikrofilmre vitt születési anyakönyvek alapján).

³⁶ MNL OL - Y 1 (Általános iratok) /1913. OL szám és a leszármazók birtokában lévő eredeti nemeslevél alapján.

Fritz András ugyanakkor városlakó nemes polgárként³⁷ a városi polgári életmódját és megélhetési forrását nem adta fel, hiszen 1694 és 1701 között (haláláig) a beszercebányai bányakamara orvosaként – lényegében fizetett állami tisztviselőként³⁸ – tevékenykedett, aki egyebekben (a korszak jogszokásainak megfelelően, a többi tanácsoshoz hasonlóan) természetbeni (például tűzifa) juttatásokban is részesült a várostól. Emellett valószínűleg – az orvosi foglalkozásához kapcsolatosan – gyógyszerterápiát, patikaboltot³⁹ is működtetett Beszercebányán, ami szintén polgári, kereskedői létet feltételez. Fritz András esetében a városi polgári gyökerek megtartására utal még az is, hogy a szavazásra jogosult helyi polgárok bizalmából, az évenkénti tanácsválasztások eredményeként 1692 és 1701 között a városi tanács tagja volt, vagyis a nemességszerzés után sem költözött el a városból a vármegyébe, vidékre. Esetében a nemesség elnyerése tehát nem jelentette azt, hogy a korábban polgári életmódot űző városi lakos, mint már nemes polgár – azon kívül, hogy nemességét jelző kardját-pajzsát szobája falára kifüggesztette, nemesi pecsétnyomóját használta és a királytól kapott címerével⁴⁰ díszítette⁴¹ házát vagy boltját, Fritz András esetleg a városi patikáját is –, végleg elkötelezte volna magát a várossal adóztatási szempontból vetekedő, a vármegyei földbirtokos nemesség befolyása alatt álló vármegyének.⁴²

Kirajzolódó személyisége

Talán nem tévedünk nagyot, ha a nemeslevélben foglalt érdemek mentén próbálunk közelíteni Fritz András emberi jellemére, személyiségére. A család birtokában lévő és évszázadok viharaiban is megőrzött nemeslevél szerint „jelenlegi helyzetben Te Fricz András vagy az, akit császári és királyi jószágunk és kegyelmünk erényeid és érdemeid miatt bőségesen megajándékozhat és a nemesség magasabb fokára emelhet. Te pedig, miután a bűnök csábításának ellenálltál, a léha tétlenséget megvetted és fiatal korod óta az erény meredek útját jártad, lelkedben megerősödtél, miután először a humán tudományokban vetted szilárd alapot, majd a filozófia és a fizika felsőbb szentélyébe is beléptél Minerva kedvező segítségével, ahol Te annyira előrehaladtál, hogy mind a filozófia, mind az orvoslás nemes tudományában a babérkoszorút kiérdemelted, azután pedig már hosszú évek óta Beszercebánya szabad királyi városunkban élve a város előljáró szenátorai közé választattál és szepesi kamaránk physicusainak a legnagyobb buzgalommal és igyekezettel nyújtottal segítséget,

³⁷ H. Németh István: Polgár vagy nemes? A városok nemesi rendű lakosainak problematikája a felső-magyarországi városszövetség tevékenysége tükrében. *Korall*, 9 (2002) 79–106., 97.

³⁸ *Fallenbüchl Z.*: i. m. 104.

³⁹ Kuzma Dóra szóbeli közlése alapján.

⁴⁰ Fritz András címerében – amit a korszakoknak megfelelően a nemességet kérő maga rajzolt meg (ld. *Avar A.*: i. m.: 225.) – többek között palmaág, babérkoszorú, három gömb és körző jelkép is felfedezhető.

⁴¹ Az adománylevél formulája szerint „Te a jövőben ezt [a címet], vagyis nemességed jelképét [...] használd [...] pecséteiden, takaróidon, gyűrűiden, zászlóidon, pajzsaidon, sátraidon, házaidon és sírodon [...]”.

⁴² H. Németh István: Polgár vagy nemes i. m.: 97.

Selmecbányáról és Libetbányáról származó hasznunkat és urbura jövedelmünket is megnövelted. [...] Ezt a pajzsot [...] a Friedenlieb melléknévvel együtt Neked [...] adományozzuk.”⁴³ A nemeslevélben – ahogy az a fenti idézetben is látszik – a családnév magyarosítva, Fricz megjelöléssel szerepel. A nemességgel kapott *friedenlieb* – magyar fordításként szelíd, békeszerető, békétűrő, békességes, elvontabb értelemben türelmes, emberbarát, testvéries – melléknév szintén utalhat Fritz András békés, megfontolt, bölcs jellemére. Annyi mindenesetre biztos, hogy a nemeslevélben a korszak hasonló és gyakori armálisaitól eltérően, viszonylag kivételes módon – a pozitív személyiségjegyek hosszas és személyre szóló említése mellett – részletesen szerepelnek azok a hivatali érdemek is, amely alapján látható, hogy Fritz András a korszak központosuló várospolitikai törekvéseinek, valamint az uralkodói bányajövedelmek (*urbura*) növelésének is alkalmas személye volt.

A fentiek alapján megállapítható, hogy az orvosi foglalkozásából és bányakamarai hivatali munkájából adódóan német anyanyelvű, de latinul is tudó⁴⁴ Fritz András a korszakban ritkaságszámba menően sokoldalúan képzett polgár volt. Szorgos, a katolikus uralkodóhoz hűséges és igyekvő személyként sikerült bekerülnie a bányavárosi előkelők sorába és éveken át bent is maradnia ebben a társadalmi körben. A városi tanácsban feltehetően együttműködő, a városi polgárok által többszöri megválasztással is elismert, megbecsült és tiszteletreméltó, a városvezető bírói tisztséget is betöltött helyi előkelőség volt. Emellett művelt, értelmiségi emberként „pompás könyvtárral”⁴⁵ is rendelkezett, amely a 17. század bányavárosi polgári könyvtárhoz hasonlóan feltehetően jelentős orvos- és természettudományi, valamint a vallási és bölcséleti-filozófiai művekből állt.⁴⁶ A „pompás könyvtár” minden bizonnyal vagyont jelentett és a hagyaték részét is képezte. Mindemellett Fritz András bányatulajdonnal⁴⁷ is rendelkező – *urburarius*, *ring*- és *waldbürger* – gazdag, városi nemes polgár volt, aki a bécsi (nemzetközi) kapcsolatait sem szakította meg. Mindezek alapján feltehető, hogy Fritz András a – főleg posztóval, de bányáérccel is⁴⁸ udvari beszállítóként kereskedő, ugyanakkor a pietista evangélikus könyveket Halle és Magyarország között közvetítő⁴⁹ – bécsi Eisenreich családdal üzleti-kereskedelmi, így érc-értékesítési és a „pompás könyvtárhoz” szükséges könyvbeszerzési kapcsolatban állt. Ezt alátámasztja, hogy Fritz András fia, a már említett Lipót András 1727-ben Bécsben feleségül vette a gazdag

evangélikus bécsi nagykereskedő⁵⁰ Eisenreich Rudolf János lányát, Zsuzsanna Zsófiát,⁵¹ így nem kizárt, hogy a szülők révén ismerték meg egymást a gyermekek.

Családi körülményei

Fritz András családapaként – a társadalmi helyzetében hozzá illő, szintén nemességgel bíró feleségével, Frideli-Fridenau Anna Barbarával⁵² közösen – hat gyermeket, két lányt és négy fiút nemzett. Gyermekeik Besztercebányán római katolikusként – 1691-ben Lipót András, 1693-ban Zsuzsanna Regina, 1696-ban János András, 1698-ban Anna Mária, 1699-ben Ferenc Károly és 1701-ben Ignác András⁵³ néven – születtek.⁵⁴ A születési anyakönyvekben Fritz Andrásnál a besztercebányai orvosi foglalkozása csak 1699-ben – a *medicus Neosoly* bejegyzéssel – szerepel.

Gyermekei keresztszüleit is vizsgálva⁵⁵ – ez alapján – szintén lehet Fritz András társadalmi helyzetére következtetni. A szülők (apák) ekkor is – egyfajta kapcsolati tőkét létrehozva – a saját vagy annál magasabb társadalmi helyzetnek megfelelő keresztszüleket igyekeztek választani. Ennek megfelelően a gyermekei keresztszülei (keresztapjai) között – Fritz Andráséhoz hasonlóan – van nemes ember, állami és vármegyei tisztviselő, valamint városi tanácsstag(társ) is. Ez utóbbiak közül említésre érdemes Weis György, aki 1700-ban besztercebányai bíró⁵⁶ (városvezető) volt, illetve Maixner (Meixner) Ferenc, aki a Selmeci Bányakamara titkára, majd besztercebányai főpénztárnok is volt.⁵⁷ Vármegyei tisztviselőként – alispánként – Beniczky Tamás pedig a keresztapja volt Fritz András 1693-ban született lányának. Weis György és Maixner (Meixner) Ferenc egyaránt Fritz András két kisebbik fiának, az 1699-ben született Károly Ferencnek és az 1701-ben született Ignác Andrásnak volt a keresztapja.⁵⁸ Érdekesség, hogy az 1730-as évek elején Weis György mostohaafia, Schneider Tóbiás⁵⁹ Fritz András Anna Mária nevű leányát vette feleségül, akinek egyebekben Weis György a keresztapja is volt. Emellett Schneider Tóbiás és Fritz Lipót András kölcsönösen

⁴³ MNL OL - Y 1 (Általános iratok)/1913. OL szám és a leszármazók birtokában lévő eredeti nemeslevél alapján.

⁴⁴ Kétséges, hogy Fritz András – magyar nemes létére – tudott-e egyáltalán, s ha igen, mennyiben magyarul (vagy akár szlovákul) és az osztrák gyökerű feleségével is az egyébként német nyelvű Besztercebányán németül beszéltek, ebből következően a fiai is német anyanyelvűek voltak, akiknek így aztán nyelvi gondot nem jelenthettek a lipcsei egyetemi tanulmányok (erről ld. még a 63. lábjegyzetet).

⁴⁵ *Hídvéghy Á.*: i. m. 36.

⁴⁶ *Viliam Cicaj*: Bányavárosi könyvkultúra a XVII–XVIII. században. Szege, 1993.

⁴⁷ *Hídvéghy Á.*: i. m. 36.

⁴⁸ Csepregi Zoltántól származó adat, a szóbeli közlése alapján.

⁴⁹ *Csepregi Zoltán*: Magyar pietizmus 1700–1756. Bp., 2000. 28–32., 82.

⁵⁰ Csepregi Zoltán közlése szerint ez a házasság – a korra jellemző városi és városok közötti társadalmi mobilitást tekintve – a Fritz családnak (és nem az Eisenreich családnak) jelentett emelkedést.

⁵¹ MNL OL - C 835 filmszámon mikrofilmre vitt – selmecbányai evangélikus – házassági anyakönyv alapján. Ld. a 64. lábjegyzetet.

⁵² Ld. a gyermekeiknél említett valamennyi születési anyakönyvet vagy az MNL OL - Helytartótanácsi levéltár, Magyar Királyi Helytartótanács, C 57 (Departamentum nobilitare) 1794. F.84.

⁵³ Ignác András 1701. február 22-én született és csecsemőként ugyanazon év március 19-én elhunyt (MNL OL - C 832 filmszámon mikrofilmre vitt halotti anyakönyvek alapján).

⁵⁴ MNL OL - C 829 filmszámon mikrofilmre vitt születési anyakönyvek alapján.

⁵⁵ Erre ld. *Fricz-Molnár Péter*: Egy selmecbányai bányapolgár keresztszülesei viszonyai (1724–1764). In: Történelem és Muzeológia – Internetes Folyóirat Miskolcon 2. (2015)/1. 1–15.

⁵⁶ *Jurkovich E.*: i. m. 632.

⁵⁷ *Fallenbüchl Z.*: i. m. 186., 196.

⁵⁸ MNL OL - C 829 filmszámon mikrofilmre vitt születési anyakönyvek alapján.

⁵⁹ <http://tothgergely.com/node/41> 141. és 153. oldal.

egymás gyermekeinek⁶⁰ a keresztszülei is voltak, így az apák, vagyis Fritz András és Weis György keresztszülőségi viszonyrendszere (kapcsolati tőkéje) a fiaknál is élt tovább. Emellett Fritz András is vállalt – társadalmi rangjának megfelelő – keresztszülőséget, így pl. 1697-ben és 1700-ban is a nemesi származású Lanser de/von Moss Benedek gyermekeinek volt a keresztapja. Ekkor orvosi foglalkozását a „*medicus*” és nemesi származását a „*de friedenberg*” szóval is jelzik.⁶¹

A négy fiúgyermeke közül az első három⁶² élte meg a felnőtt kort és ők mindhárman – a későbbiekben a katolikus helyett az evangélikus vallásra áttérve – a lipcsei egyetemen⁶³ tanultak. Gyermekei azonban felnőttként sem kerültek messze Besztercebányáról, ugyanis Lipót András⁶⁴ és Anna Mária (Schneider Tóbiásné) a közeli Selmecebányán élt. Második fia, János András, mint orvosdoktor 1751-ben Selmecebányán⁶⁵ kötött házasságot, majd a szintén szomszédos Korponán⁶⁶ telepedett le és hunyt el. Fritz András fiai közül

János Andrásnak⁶⁷ és Ferenc Károlynak⁶⁸ nem voltak utódai,⁶⁹ ugyanakkor Lipót András ágához tartozik – egyenes ági leszármazóként, Fritz Andrástól számítva a 11. generáció tagjaként – maga a szerző is, akinek az édesanyja Fritz leány.

A „tekintetes Doktor úr” fiatalon, 41 évesen hunyt el Besztercebányán, 1701. augusztus 2-án.⁷⁰ Halálával „szép vagyon jutott fiainak, több ház,⁷¹ rét,⁷² szántó, sok ékszer és egy pompás könyvtár.”⁷³A könyvtárból a ma is élő családnak egy példány sem jutott emlékül, ugyanakkor az ékszerek közül a nemesi pecsétnyomó megmaradt és a címerpajzson a festett címer is még látható. A „tekintetes Doktor úr” tavaly 320 esztendőes nemeslevele azonban eredeti és kitűnő állapotban olvasható, amely szép latinsággal mondja „Fricz András filozófia és orvosdoktornak” a fentiekben említett nemességszerző érdemei felsorolása után, hogy „ezért Téged hűséges és hasznos alattvalónkat a Haza derék polgárai közé sorolunk.”

⁶⁰ Az 1733-ban Selmecebányán született Fritz János Lipótnak és az 1734-ben született Fritz Anna Máriának is Schneider Tóbiás volt a keresztapja, míg az ő lányának, az 1729-ben született Schneider Zsuzsannának pedig Fritz Lipót András az egyik keresztapja, egyben nagybátyja is volt (MNL OL - C 834 filmszámon mikrofilmre vitt születési anyakönyvek alapján).

⁶¹ MNL OL - C 829 filmszámon mikrofilmre vitt születési anyakönyvek alapján.

⁶² *Hídvéghy Á.*: i. m. 36.

⁶³ *Tar A.*: i. m. 2567.

⁶⁴ Fritz Lipót András életéről külön tanulmány készült (Ld. az 55. lábjegyzetet), ő már evangélikusként 1727. június 22-én Bécsben kötött házasságot, amit a selmecebányai anyakönyvbe bejegyeztek (ld. MNL OL - C 835 filmszámon mikrofilmre vitt anyakönyvet és az 51. lábjegyzetet), valamint fia, János Lipót is ott született 1733. február 25-én (ld. MNL OL - C 834 filmszámon mikrofilmre vitt anyakönyvet). Lipót Andrásról lásd még a 10. és a 19. és 55. jegyzetet.

⁶⁵ MNL OL - C 835 filmszámon mikrofilmre vitt házassági anyakönyvek alapján. A *medicina licentiatus* kifejezés szerepel az anyakönyvben, így Fritz András második fia szintén orvosdoktor volt.

⁶⁶ MNL OL - Helytartótanácsi levéltár, Magyar Királyi Helytartótanács, C 57 (Departamentum nobilitare) 1794 F.84 számú – nemességi pertárgyú – irat alapján.

⁶⁷ János András utód nélkül halt meg Korponán. Három felesége volt: 1. Gerbl Krisztina, 2. Szuloviny Zsuzsanna, 3. Reviczky Éva. Nemesi előjogait haláláig élvezte: MNL OL - Helytartótanácsi levéltár, Magyar Királyi Helytartótanács, C 57 (Departamentum nobilitare) 1794 F.84 számú irat.

⁶⁸ Ferenc Károlynak nem volt felesége (MNL OL - Helytartótanácsi levéltár Magyar Királyi Helytartótanács, C 57 (Departamentum nobilitare) 1794 F.84. számú irat) és – részleteiben nem ismert – „állandó beteg volt” (*Hídvéghy Á.*: i. m. 36.).

⁶⁹ MNL OL - Helytartótanácsi levéltár Magyar Királyi Helytartótanács, C 57 (Departamentum nobilitare) 1794 F.84. számú – nemességi pertárgyú – irat alapján.

⁷⁰ MNL OL - C 832 filmszámon mikrofilmre vitt halotti anyakönyv alapján és *Fallenbüchl Z.*: i. m. 104.

⁷¹ Nem Besztercebányán, hanem Selmecebányán ismert a Fritz-ház (lásd pl.: <http://muemlekek.info/foto/fritz-haz-selmecebanya.php>), ugyanis Fritz András (pontosabban az elsőszülött fia, Lipót András és az ő) leszármazói a 18. században már Selmecebányán és evangélikusként vittek jelentős szerepet. A szerző szépapja, Fritz Pál János (1842–1914) az utolsó olyan egyenes ági felmenő, aki még – 1842-ben – Selmecebányán született.

⁷² Ezzel kapcsolatban szintén nem besztercebányai, hanem selmecebányai említés szerepel – a selmeci kálvária kapcsán – a következők szerint: „Fritz-rétről gyűlt széna pajtája” vagy „Fritz-féle csűr” (*Hídvéghy Á.*: i. m. 60–61.).

⁷³ *Hídvéghy Á.*: i. m. 36.

CSERMELYI JÓZSEF Egy 18. századi őstábla forrásértéke*

Nyugat-Magyarország 15–16. századi történelmében nagy jelentőséggel bírnak azok a Habsburg-tartományokból, esetleg még azokon is túlról érkező németajkú zsoldosvezérek, akiknek III. Frigyes és utódai elzálogosították a birtokukba került határvidéki uradalmakat – Borostyánkő, Fraknó, Kabold, Kismarton, Kőszeg, Lánzsér (1563-ig), Sopron (1463-ig), Sopronkertes (1463-ig), Rohonc és Szarvkő –, így aktív szerepet játszottak e határmenti régió nem ritkán háborúkkal terhes késő-középkori történelmében.

A salzburgi egyházfejedelemségből származó Weispriachok is egyike volt ezeknek a családoknak, s többségükkel ellentétben meglepően hosszú ideig, egy 1488 és 1493 közti rövid időszakot nem számítva 120 évig folyamatosan jelen voltak Nyugat-Magyarországon, nem ritkán több uradalmat is birtokolva.¹ E család három ispánt adott Sopron megyének, előbb Sigmund (1466–1470, 1471–1473)², majd fia, Andreas (1482–1485)³, végül pedig unokája, Hans (1529–1550)⁴ viselte e tisztséget, ugyanakkor rokonságukhoz tartozott ezen felül még legalább két soproni ispán, Dietrich von Hartitsch (1518–1529)⁵ és Erasmus Teuffel (1550–1552)⁶. Többek között az ilyesfajta rokonsági háló feltérképezéséhez van szükség

genealógiai vizsgálatokra, a töretlen népszerűségnek örvendő családkutatásra, családfák rajzolására is.

Természetesen semmi nem tudja pótolni az eredeti, kortárs források alapján kikövetkeztetett rokonsági viszonyokat, de ha a kutató abban a szerencsében részesül, hogy kezébe kerül egy 18. században rajzolt őstábla, rajta addig feltérképezetlen „területekkel”, mindenképp meg kell azt vizsgálnia, hogy vajon megbízható munkáról van-e szó, amely megfelelő óvatossággal felhasználható egy-egy homályosabb hipotézis támogatására, vagy csupán tudománytörténeti érdekességet tulajdoníthatunk neki, mint annyi társának.

A szóban forgó forrás Judith von Weispriach őstáblája, amely a Harrach család levéltárában maradt fenn, Alois Thomas (1669–1742) és II. Ferdinand Bonaventura von Harrach gróf (1708–1778) családtörténeti gyűjteményében.⁷ Ennek nagysága (összesen 20 doboz, több, mint 400 családdal) arra figyelmeztet, hogy nem feltétlenül a közeli rokonság motiválhatta a készítőket, hogy foglalkozzanak Judith von Weispriach őseivel. Kutatásaim során magam sem találtam nyomát egyenes ági rokonságnak.

Az őstábla ágai

A következőkben sorra össze kell hasonlítani az őstábla adatait kontrollforrásokkal. Célszerű ezt áganként megtenni a könnyebb kezelhetőség miatt, elsőként azonban ellenőrizni kell a Judith von Weispriachra vonatkozó adatokat. Az ő férjeként Maximilian von Polheim wartenburgi bárót és császári kapitányt tüntették fel, ezt igazolják például az aggssteini uradalom zálogbavételére vonatkozó 1572-ben kelt iratok is.⁸ Fontos megjegyezni, hogy a szakirodalom egy része összekeverte Judith és nővére, Esther férjét, így előbbit a Kreig családba „házasították be”.⁹

* A szerző bécsi kutatásait a Magyar Ösztöndíj Bizottság kéthónapos Collegium Hungaricum (CH2/40793), valamint kéthetes Campus Hungary (B1/1R/10635) ösztöndíjjal támogatta.

¹ A nyugat-magyarországi záloguradalmak történetéhez lásd: *Bariska István: A Szent Koronáért elzálogosított Nyugat-Magyarország*. Szombathely, 2007.

² *Horváth Richárd: Sopron megye tisztségviselői a késő középkorban (1458–1526)*. *Soproni Szemle*, 68 (2014) 74–87, itt: 81–82.

³ Uo. 82.

⁴ Jelentés a beiktatásról: Österreichisches Staatsarchiv (a továbbiakban: ÖStA), Haus-, Hof- und Staatsarchiv (a továbbiakban: HHStA), Ungarische Akten Allgemeine Akten Fasc. 10. Konv. B. fol. 73. Leváltására: ÖStA, Allgemeines Verwaltungsarchivarchiv-Finanz- und Hofkammerarchiv (a továbbiakban: AVA-FHKA), Alte Hofkammer, Gedenkbücher, Österreichische Reihe 65. kötet 265. rv.

⁵ *Horváth R.*: i. m. 85. Itt közölt leváltási dátuma azonban téves, mert Weispriach 1529. évi kinevezése (4. jegyzet.) után kelt iratok már nem nevezik ispánnak: pl.: *Házi Jenő: Sopron szabad királyi város története*. I. rész 7. köt. Sopron, 1929. nr. 301. (376–377.)

⁶ Teuffel török fogságba esett a palásti csatában. *Forgách Ferenc: Emlékirat Magyarország állapotáról Ferdinánd, János, Miksa királysága és II. János erdélyi fejedelemsége alatt*. (Ford. Borzsák István.) In: *Humanista történetírók*. (Szerk. Kulcsár Péter.) Bp., 1977. 567–1039, itt: 615.

⁷ ÖStA AVA. Familienarchiv Harrach, Familie in genere Kt. 36. Nr. 5. (Weispriach von)

⁸ ÖStA AVA-FHKA Niederösterreichische Herrschaftsakten (NöHA) A-7 (Aggstein) fol. 273–282.

⁹ *Payr Sándor: A dunántúli evangélikus egyházkerület története*. I. Sopron, 1924. 22. *Leonhard Prickler: Das älteste Urbar der Grafschaft Forchtenstein von 1500/1510*. Eisenstadt, 1998. XXXVI.

Ha apai oldalról kezdjük a felmenők vizsgálatát, a legelső ág a Weispriach-ősöket ábrázolja, az ükapától, Burkhardtól kezdve. Ha őt az eddig megjelent legrészletesebb, a *Neue Siebmacher* 2. alsó-ausztriai kötetében megjelent Weispriach leszármazási listán keresné valaki, akkor máris gondban lenne. Ezen ugyan szerepel egy Burkhard, de neki nincs Sigmund nevű fia, hanem Bernhard. Sigmund csupán Burkhard dédunokájaként szerepel ezen a genealógián.¹⁰ A Siebmacher adatai azonban nem tekinthetők teljesen megbízhatónak, Judith nagyapjának, Ulrich von Weispriachnak halálát például tévesen teszi 1503-ra.¹¹ Az is nehezen hihető, hogy az a rövid időszak, ami Burkhard és Sigmund között volt, lehetőség adott volna három generáció megszületéséhez és felcseperedéséhez is.¹² Alfred Strnad később komoly kritikával élt ezzel a családfával szemben, és megalkotta saját változatát. Ez alapján a Siebmacher-féle változatban szereplő (I.) Burkhard fia, II. Burkhard azonosítható az őstáblán szereplő Burkharddal, s az ő fia Sigmund.¹³

Bár az őstábla Burkhard feleségét Sophia von Auerspergnek hívja, s a Siebmacher-féle Weispriach-családfa is szerepeltet egy ugyanilyen nevű hölgyet az említett Bernhard hitveseként, a forrásokban Burkhard nejét 1427-ben Anna Liechtenstainernek hívták.¹⁴ Ez önmagában nem tenné feltétlenül tévéssé Sophia von Auersperg szerepeltetését, hiszen Sigmund legfiatalabb fivére, Burkhard 1420 és 1423 között születhetett, apjuknak tehát volt ideje újranoősülni, a gyermekek anyjának halála esetén, azonban annyira gyanússá teszi, hogy ezek után nem érdemes önmagában az őstábla állítására hivatkozni, csak kritikai megjegyzésekkel.¹⁵

Ezek után rá lehet térni a következő generációkra, Sigmundra, a fiára Ulrichra és unokájára, Johannra. Velük kapcsolatban már szerencsére elegendő mennyiségben állnak rendelkezésre levéltári források. Sigmund 1458-tól adatható Kabold zálogbirtokosaként.¹⁶ 1471-ben is a kezében volt, s úgy tűnik gond nélkül birtokolta annak ellenére, hogy előbb

Frigyes császár, majd Mátyás király párthívének számított.¹⁷ 1483-ban pedig a nemrég kinevezett soproni ispán, Andreas von Weispriach Kaboldból írt levelet a soproni tanácsnak.¹⁸ Tudjuk, hogy Sigmundnak volt ilyen nevű fia.¹⁹ 1488-ban pedig ugyanez az Andreas fivérével, Ulrich-kal együtt segítséget nyújtott Mátyás királlyal szembekerült rokonuknak, Vitovec Györgynek, emiatt a király elvette tőlük Kaboldot.²⁰ Ezt később visszazerezték.²¹ Ulrich fia volt az a Johann (a forrásokban gyakran Hans) von Weispriach, aki Judith von Weispriach apjaként szerepel az őstáblán.²² Megállapítható tehát, hogy a Weispriach-ágot a legkorábbi ősökkel kapcsolatos bizonytalanság ellenére nagyon pontosan szerkesztette meg az őstábla készítője.

Ezután rá lehet térni a Schweinpeck-ágra. Sigmund von Weispriach feleségét az őstábla készítője Barbara Schweinbeckh von Luetenbergnek nevezi. A Siebmacher-féle genealógia alapján ez az ág is helyes adatokat tartalmaz: Barbara valóban Georg Schweinpeck és Dorothea von Egg gyermeke volt. Azonban adódik a kérdés, hogy ennek a pontosságnak az oka nem csupán abban keresendő-e, hogy ezt az őstáblát is felhasználták a Siebmacher-féle családfa összeállításakor? Azonban erre utaló nyom nincs: a Weispriach-genealógia elkészítéséhez az Udvari kamara, a Belügyminisztérium, a Német Lovagrend és Alsó-Ausztria tartományi levéltárát használta, illetve egy korábbi családtörténeti tanulmányt, a Harrach levéltár azonban ekkor még családi kezelésben volt, és bécsi palotájukban őrizték.²³ Áruklodó továbbá, hogy Weispriach-ágon nem egyezik az őstábla a Siebmacher-féle adatokkal. További nehézséget okoz, hogy a Siebmacher-féle adatokat nem egyeztetették egymással a különböző családok tárgyalásánál, így a Schweinpeckek felsorolásakor Christof Schweinpeck és Christina Stadler Eva nevű lányának férjeként tüntették fel Sigmund von Weispriach-ot.²⁴ Abban biztosak lehetünk, hogy Sigmund feleségét Barbarának hívták.²⁵

¹⁰ *J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch* Bd. 4, Abth. 4. Niederösterreichischer Adel 2. Abth. S-Z. (Bearbeitet von Dr. Johann Baptist Witting.) Nürnberg, 1918. 530.

¹¹ 1505 júliusában még életben volt: ÖStA HHStA Reichskanzlei. Maximiliana 15. Konv. 3. fol. 3.

¹² Burkhard mellett az 1390–1405-ös évszámok szerepelnek, Sigmund fivére, az ifjabb Burkhard pedig 1437-ben iratkozott be a bécsi egyetemre. *Siebmacher*: i. m. 530. ill. *Alfred A. Strnad*: Zur Kardinalserhebung Burkhard von Weißbriach. *Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde*, 106 (1966) 181–246, itt: 192–193.

¹³ Sigmund Burkhard salzburgi érsek féltestvére volt: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban: DL) 33809., ÖStA HHStA AUR 1464 VIII 17: http://monasterium.net/mom/AT-HHStA/SbgE/AUR_1464_VIII_17/charter, megtekintve: 2014. 11. 17. Sajnos a Strnad által készített családfa sem teljesen pontos, ugyanis Sigmund fiait, Andreast és Ulrichot a család egy másik ágán szerepeltette, átvéve a korábbi szakirodalom állításait. *A. Strnad*: i. m. 188. Neues allgemeines Deutsches Adels-Lexicon IX. Leipzig, 1870. 512–513.

¹⁴ *Siebmacher*: i. m. 530. *Joseph Chmel*: Geschichte Kaiser Friedrichs IV. und seines Sohnes Maximilian I. I. Hamburg, 1840. 486. Ezt az adatot vette át Herbert Klein is a III. Burkhardról írt szócikkében: *Herbert Klein*: Burchard von, vor Weisspriach. In: *Neue Deutsche Biographie* 3. Berlin, 1957. 27–28.

¹⁵ *A. Strnad*: i. m. (12. jegyzet.) 192.

¹⁶ *Házi J.*: i. m. I/4. nr. 376. (305–306.)

¹⁷ 1471-re: *Házi J.*: i. m. I/5. nr. 351. (303–306.). Kabold történetének ezt az időszakát lásd: *Walter Feymann*: Geschichte der Herrschaft Kobersdorf/Burgenland von ihren Anfängen bis zur Übernahme durch Fürst Palatin Paul Esterhazy. Disszertáció. Wien, 1970. 42–49.

¹⁸ *Házi J.*: i. m. 6. k. nr. 21. (22–23.)

¹⁹ *Házi J.*: i. m. 5. k. nr. 378. (220–331.) ill. ÖStA HHStA AUR 1478–1480 (http://www.mom-ca.uni-koeln.de/mom/AT-HHStA/SbgE/AUR_1478-1480/charter, megtekintve: 2014. 09. 08.)

²⁰ *Jakob Unrest*: Österreichische Chronik. Herausgegeben von Karl Grossmann. Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum Nova Series Tomus XI. Weimar, 1957. 180–181. A Vitovecek elleni királyi hadjáratra lásd bővebben: *Péterfi Bence*: Korvin János zagorjei öröksége. A Vitovec-fivérek ellen vezetett 1488. évi hadjárat és háttere. In: *Micae Mediaevales III. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról*. (Szerk. Gál Judit et al.) Bp., 2013. 167–179, különösen 171–176.

²¹ Andreas és Ulrich 1494-ben már ismét Kabold urainak mondják magukat. ÖStA HHStA AUR 1494. XI. 10. (http://www.mom-ca.uni-koeln.de/mom/AT-HHStA/SbgE/AUR_1494-1504.28/charter, megtekintve: 2014. 09. 08.)

²² *Házi J.*: i. m. II. rész 6. k. nr. 259. (354–359.)

²³ *Siebmacher*: i. m. 531. *Ferdinand Menčik*: Gräfl. Harrachsches Archiv in Wien. In: *Archivalien zur neueren geschichte Österreichs I*. Wien, 1913. 323–445, itt: 326, 445.

²⁴ *Siebmacher*: i. m. 116.

²⁵ ÖStA HHStA AUR 1478–1480 (18. jegyzet.)

 Sigmund von Christians	 Ischia von Linsingen	 Georg Jesurun Bulch zu Linsingen	 Dorothea von Egg	 Hofward von Jochimsdorf	 Dorothea von Jochimsdorf	 Kunig von Vallarsina	 Blanca Polissana von Quarto
---	---	--	---	---	---	---	---

Sigmund
Gott von
Christians

Barbara
Jesurunbulch
von
Linsingen

Ludwig
von
Jochimsdorf

Eleonora
grotte von
Linsingen

Valerius
von
Christians

Georg
von
Jochimsdorf

Adam von
Christians

Georg
von
Linsingen
Max
Linsingen

Nicolaus von Lognau	Helena Gorguths	Janos von Bathory	Elisabetha von Ginnar	Hanslaus Enggel von Bathory	Anna Lochyn	Ladislauß Sulfsy	Maria Mayladia
---------------------------	--------------------	----------------------	-----------------------------	--------------------------------------	----------------	---------------------	-------------------

Stephan
von
Lognau

Anna von
Bathory

Ulbricht
Enggel von
Bathory

Elisabetha
Sulfsy

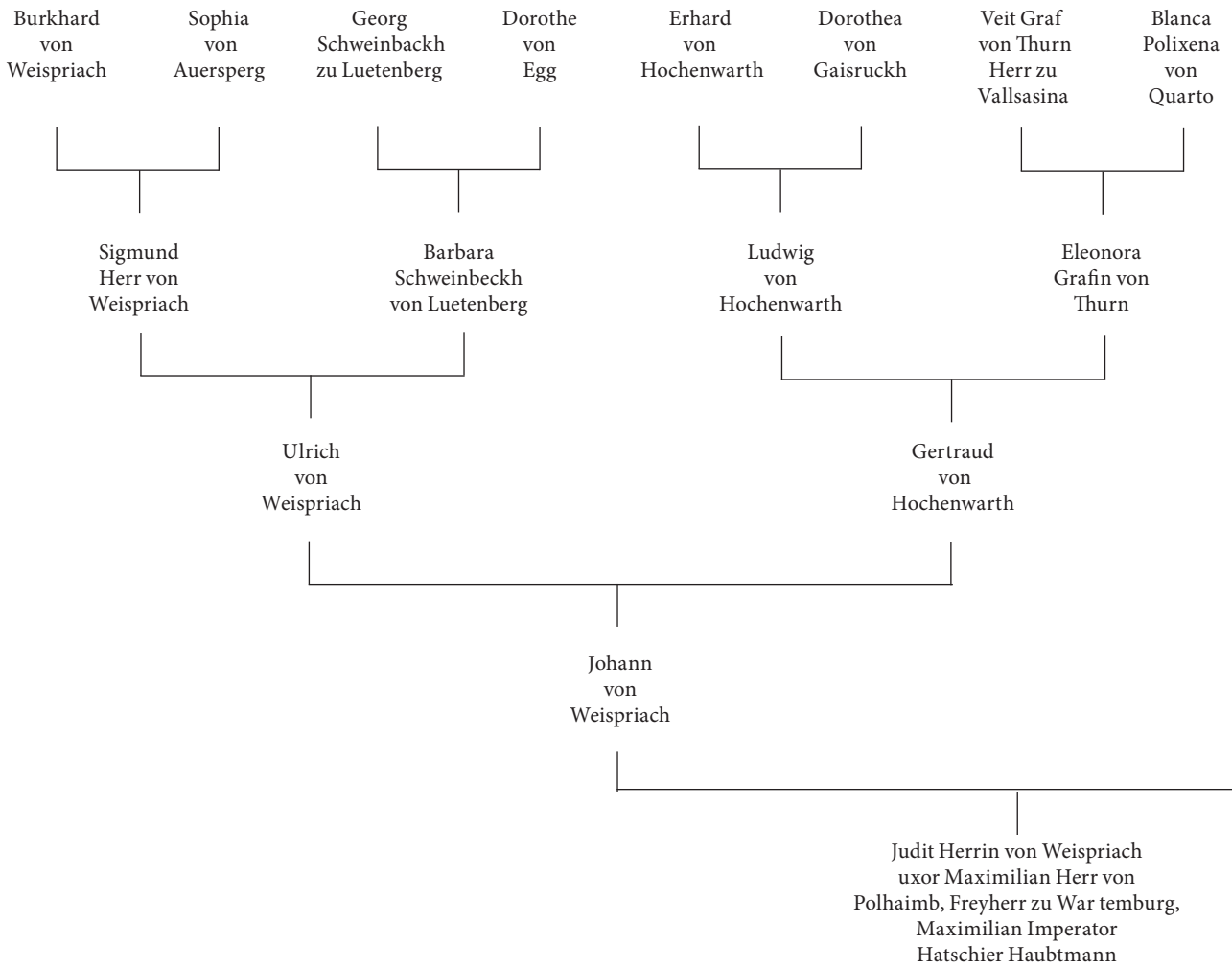
Ulbricht
von
Lognau

Elisabetha
Enggel
von
Bathory

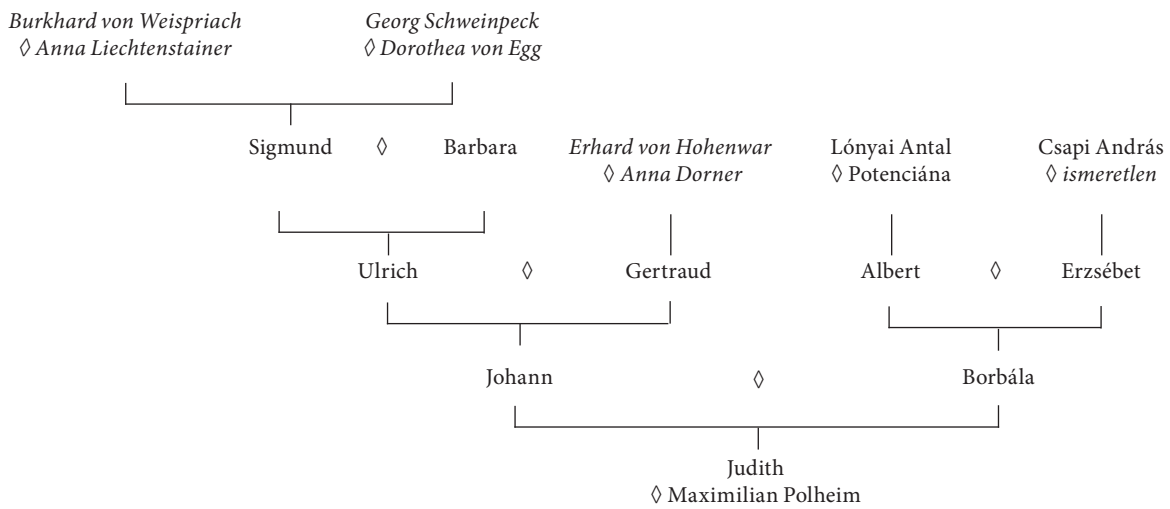
Barbara von
Lognau

Von Anst.
Similiani Gnn
v. d. Warden
Falsch Gndel

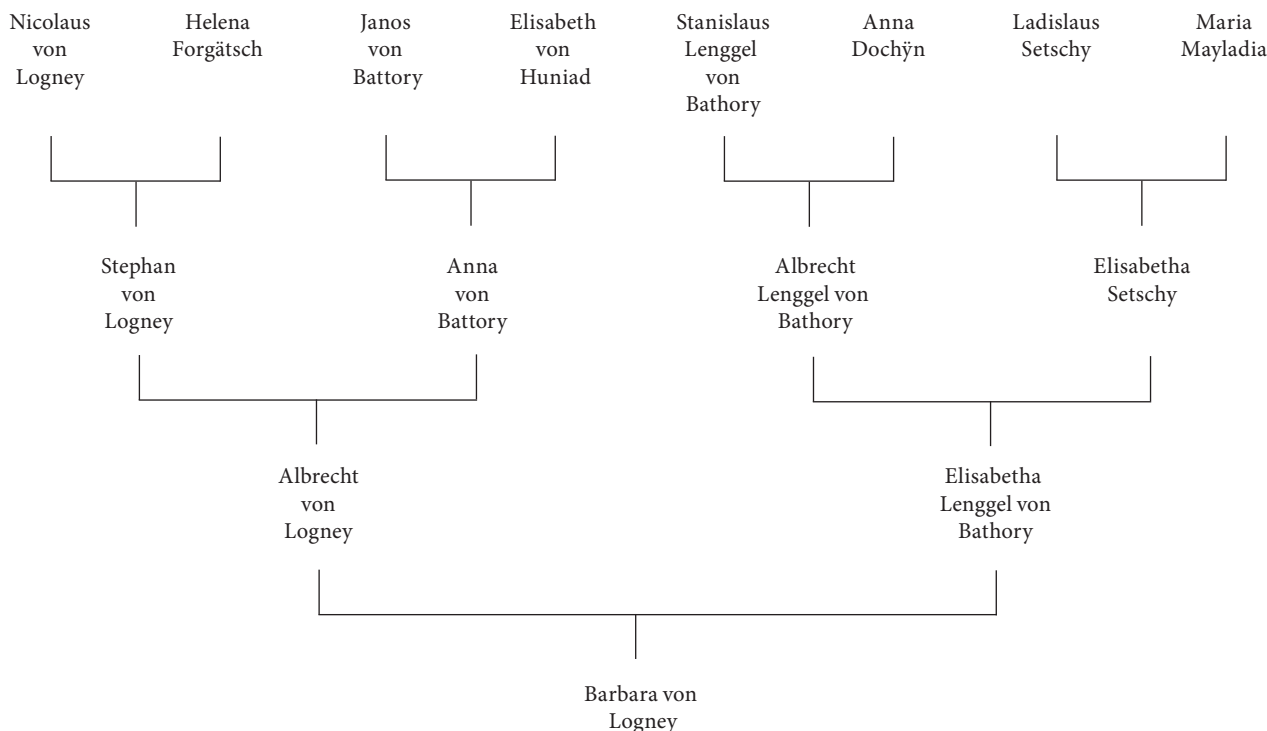
Judith von Weispriach őstáblája

Rekonstruált őstábla
kurzív: bizonytalan

Judith von Weispriach őstáblája (folytatás)

Apósa esetében is valószínűbbnek tűnik a Georg Schweinpeck név, mint a Christof, előbbi létezésére ugyanis vannak kortárs források.²⁶

A Hohenwart-ág esetében okvetlenül meg kell jegyezni, hogy annak ellenére, hogy az egész őstáblán nem található olyan nő, akiről annyi írott forrásunk lenne Magyarországon, mint Ulrich von Weispriach feleségéről, Gertraudról, ezekben a kor szokásainak megfelelően mindig férje családnévvel említik, vagy pedig úgy hivatkoznak rá (illetve Gertraud is önmagára), mint Ulrich von Weispriach özvegye. Adódik a kérdés: honnan származik az adat, hogy Gertraud a krajnai származású Hohenwart család tagja? A legkorábbi, általam ismert forrás Hieronymus Megiser monumentális Karintia-története.²⁷ Ez a munka azonban csak 1612-ben jelent meg, korántsem tekinthető kortárs forrásnak, így állítása önmagában állva nem zár ki minden kétséget. Első látásra a Hohenwartok levéltára sem segít, ugyanis az oklevelekben

nem található Gertraud nevű családtag.²⁸ Azonban Anna Hohenwart 1444. évi²⁹ és Abel Hohenwart 1553. évi³⁰ oklevele, pontosabban a pecsétjeik címerképei feltűnően hasonlítanak Gertraud egyik 1512-ben kiadott oklevelén található pecsét címerképéhez.³¹ Ezzel bizonyítást nyert, hogy Ulrich von Weispriach felesége valóban Hohenwart-lány volt.

Az őstábla állítása szerint apja Ludwig von Hohenwart, anyja Eleonora von Thurn. Itt máris komoly eltéréseket tapasztalhatunk a Siebmacherben közölt adatoktól, ahol Weispriachné apjaként Erhardot, anyjaként pedig egy bizonyos Anna Dornert adtak meg. Erhard szerepel az őstáblán is, mint Gertraud nagyapja, feleségét azonban ott Dorothea von Gaisruckhnak hívták. További problémaforrás, hogy a Hohenwart-levéltár családtörténeti gyűjteményében egymással nem egyező családfák és genealógiai felsorolások találhatóak, azaz a későbbi századok kutatói már nem tudták pontosan rekonstruálni a Hohenwartok leszármazását. Az egyik

²⁶ A teljesség igénye nélkül: RI XIII H. 12 n. 1, in: Regesta Imperii Online, URI: http://www.regesta-imperii.de/id/1440-02-06_1_0_13_12_0_1_1 (Megtekintve: 2014. 11. 04.), [RI XIII] H. 14 n. 313, in: Regesta Imperii Online, URI: http://www.regesta-imperii.de/id/1445-09-22_1_0_13_14_0_313_313 (Megtekintve: 2014. 11. 04.), ÖStA HHStA AUR 1451 IX. 2. (http://monasterium.net/mom/AT-HHStA/SbgE/AUR_1451_IX_02/ charter, megtekintve: 2014. 11. 04.)

²⁷ Hieronymus Megiser: *Annales Carinthiae*. Leipzig, 1612. 1125–1126.

²⁸ ÖStA AVA Familienarchiv Hohenwart Kt. 1. Haupt Repertorium, 14. saeculum/nr. 2–26. (1430–1495) ill. 15. saeculum/nr. 3–11. (1516–1535), Sammlung der Hohenwart'schen Familien-Schriften. Ezeknek az oklevélmásolatoknak az eredetije: Kt. 16. Urkunden 1429–1495, Kt. 17. Urkunden 1506–1754. 17–21.

²⁹ ÖStA AVA Familienarchiv Hohenwart Kt. 16. 3.

³⁰ ÖStA AVA Familienarchiv Hohenwart Kt. 17. 21.

³¹ MNL Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltár DL. 2508.

családfa szerint Gertraud Erhard lánya, testvérei Andreas, Stephan és Sophia. Erhardnak két felesége volt, Dorothea, Nikolaus Pläsel lánya illetve az említett Anna Dorner. Ludwig von Hohenwart pedig az említett Stephan fia, felesége pedig Eleonora Thurn.³² Egy másik családfa Erhard dédunokájaként tünteti fel, aki Stephan fiától, Erhardtól származott, Ludwig pedig az ő nagybátyja volt.³³ Utóbbi esetben Gertraud elhelyezése biztosan hibás, ugyanis ez esetben a 16. század második felében kellett volna élnie. Levéltári források alapján Erhardról tudjuk, hogy III. Frigyes szolgálatában állt, 1457-ben ő volt Cilli várnagya és a császár tanácsosa, 1461 februárjában viszont már nem volt az élők sorában.³⁴ Ezek az adatok próbára teszik mind a Siebmacher, mind pedig az őstábla állításait. Előbbit azért, mert ha Erhard von Hohenwart 1460-ban meghalt, akkor Gertraud sem születhetett sokkal később, ami azt jelenti, hogy az Ulrich von Weispriachtól származó gyermekeinek születése idején már jócskán elmúlhatott harminc éves (1512-ben fiai még kiskorúak voltak), ami nem épp a legkedvezőbb kor az egymást követő gyermekszülésekhez (három fia és több lánya is született Ulrichtól).³⁵ Amennyiben viszont lánya helyett unokája volt Erhardnak, születését későbbre is helyezhetjük. Azonban egy 1466-ban kelt oklevél csak Andreas és Stephan nevű fiairól számol be, az ő édesanyjukat pedig Dorothea Plästnak hívták, akinek apját Nikolausnak hívták.³⁶ Andreastól maradt fenn 1489-ben átírt végrendelet, ebben pedig nem említi, hogy van két lánya, ám más forrásokból tudjuk, hogy az ő nevük Margarethe és Agnes.³⁷ A bizonytalanságok ellenére még mindig valószínűbb, hogy Gertraud Erhard lánya volt, mint Ludwigé, ugyanis ilyen nevű családtagot csak a 16. század elejéről ismerünk. A források megerősítik az első Hohenwart-családfa állításait, miszerint ő valóban Stephan fia, az említett Margarethe unokatestvére, feleségét pedig Eleonorának hívták.³⁸ Összegzésképp

elmondható, hogy a Hohenwart-ág esetében az őstábla készítője számos hibát vétett. Mivel Ludwig és Eleonora feltüntetése tévedésen alapszik, ezért Eleonora őseivel nem szükséges most részletesen foglalkozni, hiszen nem felmenőik Judith von Weispriachnak.³⁹

Immár sor kerülhet a magyar szempontból fontosabb anyai ágra. Johann von Weispriach felesége ugyanis Lónyai Borbála volt, aki az őstábla tanúsága szerint olyan neves családok leszármazottja volt, mint a Forgács, a Bátori, a Hunyadi, a Dóci⁴⁰, a Szécsi vagy a Majláth. Azonban ha elkezdjük összevetni az őstáblát a magyar genealógiai irodalomban szereplő családfákkal, szinte azonnal problémák tömkelege jelentkezik. E munkák közül leginkább Engel Pál táblázataira lehet támaszkodni, ám mivel azok véget érnek a 15–16. század fordulóján, bármily elavult is helyenként, nem hagyhatjuk figyelmen kívül Nagy Iván monumentális munkáját sem. A legegyszerűbbnek a Lónyai-ág ellenőrzése tűnik, mivel e családról részletes leszármazási ábrák találhatóak mindkét fent említett műben. Az őstábla szerint Borbála apja Albert, nagyapja István, dédapja pedig Miklós. Engelnél azonban nem szerepel Albert, míg Nagynál szerepel ugyan, de gyermekei közt nem található Borbála nevű.⁴¹ Ráadásul utóbbi helyen Albert feleségének, Erzsébetnek családneve nem Bátori, se nem *Lengyel* (Lengyel), hanem Csapi. Engelnél azonban a Naményi-ágban található egy Miklós, azonban az ő legközelebbi István nevű rokona a táblázat szerint nem a fia, hanem az unokaöccse. Azonban az egyik hivatkozásul használt 1454-ben kelt oklevélben Naményi Miklós a saját és István fia nevében ősi birtokaik elfoglalása ellen tiltakozik.⁴² Meg kell jegyezni, hogy Engel másik hivatkozásában valóban szerepel László fia István, ezért Miklós unokaöccsét sem törölhetjük a családfáról.⁴³ Velük egy időben élt ugyan egy másik Lónyai Miklós, de ő nem a Naményi-ághoz tartozott, ezért feltehetőleg Naményi Miklós és fia szerepelnek az őstáblán, vagyis Lónyai Albertben István fiát sejtethetjük.⁴⁴

Van azonban egy igen komoly ellenérv ez ellen a hipotézis ellen. Nevezetesen az, hogy miközben olyan forrás nincs birtokunkban, amely Albertet, mint István fiát nevezi meg, olyan igen, amely Lónyai Antal fia Albertről szól. Mivel ez egy eredeti, 1476-ból fennmaradt oklevél, szó sem lehet másolás közben elkövetett tévedésről. Ezért jelenleg arra mutatnak jelek, hogy Albert mégsem Naményi Miklós és István leszármazottja, tehát az őstábla, bár az első két generációt tekintve pontos, tévesen kapcsolta őket össze Alberttel. Engel Pálnak ugyan tudomása van Antalról, azonban nem helyezte el

³² ÖStA AVA Familienarchiv Hohenwart Kt. 3. Genealogische Tabellen der Herren von Hohenwarth Tab. I–II.

³³ ÖStA AVA Familienarchiv Hohenwart Kt. 3. E dobozban a családfák mellett különféle, darabszinten jelöletlen, eltérő korokban (1711–1931) készült genealógiai feljegyzések is találhatóak, némelyikük Eleonora von Thurn lányaként tünteti fel Gertraudot, némelyikük Erhard második házasságából származó gyermekként.

³⁴ 1457: RI XIII H. 13 n. 398, in: Regesta Imperii Online, URI: http://www.regesta-imperii.de/id/1457-10-28_1_0_13_13_0_399_398 (Megtekintve: 2014. 11. 09.). 1461. február 10-én már néhaiként említik: Chmel n. 3850, in: Regesta Imperii Online, URI: http://www.regesta-imperii.de/id/1461-02-10_1_0_13_0_0_3849_3850 (Megtekintve: 2014. 11. 09.).

³⁵ *Paul-Joachim Heinig*: Kaiser Friedrich III. (1440–1493) Hof, Regierung und Politik I. Köln–Weimar–Wien, 1997. 226.

³⁶ RI XIII H. 22 n. 110, in: Regesta Imperii Online, URI: http://www.regesta-imperii.de/id/1466-03-27_1_0_13_22_0_110_110 (Megtekintve: 2014. 11. 09.). ÖStA AVA Familienarchiv Hohenwart Kt. 1. Sammlung der Hohenwart'schen Familien-Schriften 48–49.

³⁷ A végrendelet: ÖStA AVA. Familienarchiv Hohenwart Kt. 2. Andre Hohenwarter 1489. A lányok: ÖStA AVA. Familienarchiv Hohenwart Kt. 1. 14. saeculum/nr. 26.

³⁸ ÖStA AVA. Familienarchiv Hohenwart Kt. 2. Urkunden in Abschrift. Abgeschrift zwischen Margretten, Andreen Hohenwartters salligen Tochter und Ludwigen Hohenwartter... Az eredeti okmány 1509. február 1-én kelt, ezt a másolatot 1796-ban készítették. 1540-ben Ludwig már nem élt, de özvegye még igen. ÖStA AVA. Familienarchiv Hohenwart Kt. 1. 15. saeculum/nr. 6.

³⁹ Megemlítjük ugyanakkor, hogy az őstábla adatai a von Thurn zu Valsassina-ág esetében megegyeznek a Siebmacher adataival: *Siebmacher*: i. m. 354.

⁴⁰ Anna Dochiin

⁴¹ *Engel Pál*: Középkori magyar genealógia. In: Magyar középkori adattár. CD-ROM Bp., 2001. Lónyai. *Nagy Iván*: Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. VII. köt. Pest, 1860. 158.

⁴² A zichy és vásónkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára IX. (Szerk. Kammerer Ernő.) Bp., 1899. nr. 332. (446–447.)

⁴³ DL 13312. Szintén említik: DL 14046. Végrendeletet is hagyott 1448. szeptember 18-án. DL 54908.

⁴⁴ Nagy Ivánnál Albert ugyanezen az ágon szerepelt, de ott Naményi Miklós fiaként tüntették fel. *Nagy I.*: i. m. 158.

a családfán. Tudjuk azonban, hogy legtöbbször Lónyai András, László és György társaságában tűnt fel az oklevelekben, ezért valószínűleg a család azon ágához tartozott, ahová Nagy Iván helyezte.⁴⁵

Lónyai Albert⁴⁶, bár egy északkelet-magyarországi család gyermekeként látta meg a napvilágot, komoly udvari karriert futott be előbb udvari palotásként,⁴⁷ majd máramarosi ispánként⁴⁸ és zenggi kapitányként,⁴⁹ végül velencei követként.⁵⁰ Szlavóniába nősült, szentléleki Kasztellánfi Ákos özvegyét, Erzsébetet vette feleségül, így erősen kötődött a nyugati határszélhez, de egyéb lehetőségeit is igyekezett kihasználni.⁵¹ Valószínűleg ez és Albert udvari kapcsolatai tette lehetővé, hogy Hans von Weispriach, akinek tevékenysége eddigi ismereteink szerint sosem terjedt ki a Dunától keletre eső országrészre, mégis egy Lónyai-lányt vett feleségül.⁵²

Lónyai Antalról nem sok forrás áll rendelkezésünkre, felesége nevét ismerjük (Potenciána)⁵³ ezért Battory (Bátori) Annával való azonosítását nem lehet jelenleg megerősíteni.

Lónyai Albert feleségének pontos kiletét még nem ellenőriztük. Mint említettem, Nagynál Csapi Erzse szerepel, a Siebmacher pedig lengyeltóti Lengyel Erzsébetként azonosítja.⁵⁴ Egyik sem fedti teljesen az őstábla azonosítását, de szerencsére egy 1506-ban kelt oklevél segít eldönteni a kérdést. Ebben Erzsébet asszony a maga és gyermekei, Miklós, Borbála és Katalin nevében tiltakozik amiatt, hogy Török Lászlót és Csapi Annát be akarták vezetni Csapi András Zala és Somogy megyei örökségébe.⁵⁵ Nem csak Erzsébet tiltakozott ez ellen, hanem bajnai Bot János özvegye, Apollónia is, akiről tudjuk, hogy szintén Csapi-leány volt.⁵⁶ Fönnmaradt emellett Csapi

András 1465-ben kelt végrendelete, amelyben lányaira hagyja birtokait, Ilonára, Annára, Erzsébetre és Apollóniára.⁵⁷ Ezekből az adatokból kétségtelenné válik, hogy Lónyai Albert felesége a zalai Csapi családból származott, ami azt jelenti, hogy az őstábla e része csupán Erzsébet keresztnévét illetően felel meg a valóságnak, őseit illetően tényleg vezetési használatát. Emiatt jelen írásomban nem térek ki az őstábla Szécsi-ágára sem, mivel az iraton való szereplésük hibán alapszik.⁵⁸

Tanulságok

E hosszadalmas vizsgálat meglehetősen sovány eredményt szült. Az őstábla alsó része, valamint a Weispriach-ág ugyan pontos, a Schweinpeck-ág is annak tűnik, a Hohenwart-ág pedig részben az, de a magyar ágak szinte teljesen használhatatlanok. A legnagyobb pontosságot ott tudta elérni a készítő, ahol jó forrásadottságok voltak, tehát a fiatalabb nemzedékeknél, illetve a birodalmi eredetű családoknál. A magyar oldalon, de különösen Csapi Erzsébet felmenőinél elkövetett hibák a történezt bizalmatlanná teszik a tábla minden olyan állításával szemben, amelyet nem tud kortárs forrászövegek adataival megerősíteni. Néhol olyan érzésünk lehet, hogy egyes esetekben (főleg a Hunyadiaknál, a Bátoriaknál és a Majláthoknál), a 17-18. századi készítő célja csupán az általa ismert híresebb magyar családokkal való rokonítás volt. Ennek folyományaként megállapítható, hogy a vizsgált őstáblához hasonló, nem kortárs, hanem későbbi családfák használatával nem lehet megspórolni az oklevelek és egyéb kortárs levéltári források alapján összeállított táblázatokat. A forráshiány miatt meglévő „fehér foltokat” pedig csak akkor szabad egy ilyen őstáblából vagy családfából kinyert adattal kiegészíteni, ha azt az adatot nem cáfolják a kortárs kontrollforrások, és a családfa, vagy annak azon része, ahonnan az adatot nyertük, nem számít katasztrofálisan pontatlannak. Ám még ebben az esetben meg kell említeni, hogy levéltári jelzetek híján a feltételezés csupán hipotetikus.⁵⁹

⁴⁵ DL 66976, 66981. Nagy Iván két Antalról is tud, az egyiket Domokos fiának, a másikat István vitéz leszármazottjának tartotta. István vitéz ágán helyezte el Lónyai Menyhértet és Jánost is, akikről tudjuk, hogy Albert fivérei. *Nagy I.*: i. m. 159. Vö.: DL 101108.

⁴⁶ Életére nézve legbővebben: *Karácsonyi János: Az első Lónyayak. Családtörténeti tanulmány.* Nagyvárad, 1904. 63–71.

⁴⁷ *Házi J.*: i. m. I. 6. nr. 30. (30–31.)

⁴⁸ MNL OL Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: DF) 216741

⁴⁹ Lónyay Albert velencei követségei 1501–1515. Közlemények a velencei állami levéltárból. In: *Magyar Történelmi Tár XXII. (Második sorozat 10.)* Bp., 1877. 1–44, itt: 10. (1501), Ragusa és Magyarország összeköttetésekének oklevéltára. (Szerk. Gelcich József.) Bp., 1887. 421. (1511)

⁵⁰ Velencei követség (1501–1504, 1507, 1515): Lónyay Albert velencei követségei i. m. 3–44. 1487-ben Mátyás király képviselőként Franciaországban is járt (*Karácsonyi J.*: i. m. 110–111.) 1510-ben II. Ulászló ismét odaküldte, azonban még odaérkezése előtt visszahívta. Lónyay Albert velencei követségei i. m. 7.

⁵¹ A Lónyayiaknak voltak szlavóniai birtokaik is a középkorban. *Karácsonyi J.*: i. m. 20–22, 55, 64–65. 1488-ban Albert kísérletet tett az ország középső részén birtokos Sári Máté és András birtokainak megszerzésére. Ezt terve szerint megosztotta volna Korlátkövi Osváttal, akit a királyi udvarból ismert, de végül nem tudta megszerezni a Sári-jóságokat. *Neumann Tibor: A Korlátköviék. Egy előkelő család története és politikai szereplése a 15–16. században.* Győr, 2007. 40, 50, 52.

⁵² Megismerkedésük körülményeiről valamivel bővebben egy másik, készülő tanulmányomban írok: *Csermelyi József: Egy 16. századi soproni ispán, Hans von Weispriach életútja 1550-ig. Soproni Szemle*, 69 (2015) 8–15.

⁵³ A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára XII. (Szerk.: Lukács Pál.) Bp., 1931. 304. (nr. 244.)

⁵⁴ *Siebmacher*: i. m. 531.

⁵⁵ DL 75733

⁵⁶ *Engel P.*: i. m. Bot rokonsága 3. tábla: Bot (bajnai)

⁵⁷ Zala vármegye története. Oklevéltár második kötet (1364–1498). (Szerk. Nagy Imre–Véghely Dezső–Nagy Gyula.) Bp., 1890. nr. 303. (582–584.)

⁵⁸ Nem is beszélve arról, hogy sem a felsőlendvai, sem a gálszécsi, sem pedig a rimaszécsi Szécsiek családfáján nem szerepel a 14–15. század fordulóján olyan László, akinek utódai lettek volna. *Engel P.*: i. m. Baksa rokonsága 10. tábla: Szécsi (Gálszécsi), Balog nem 3. Szécsi 1. tábla, Balog nem 3. Szécsi 2. tábla: felsőlendvai ág, Balog nem 3. Szécsi 3. tábla: rimaszécsi ág.

⁵⁹ A teljesség kedvéért, bár nem újdonság, de azt is meg kell állapítani, hogy a levéltári kutatást nem helyettesítheti a Neue Siebmacher osztrák köteteknek, vagy a magyar családtörténeti munkáknak, genealógiai táblázatoknak a használata, mivel még a legjobb művekben is akadhatnak hiányok, pontatlanságok, sokszor nem közölnek egy családfa felállításához szükséges információkat, máskor pedig egészen téves vagy elavult adatokkal dolgoztak. Jó példa erre az említett Hohenwart családtörténeti gyűjtemény (33. jegyzet.), amely ráadásul darabszintű jelzetek híján elég nehezen kezelhető és hivatkozható anyag.

KÖNYVISMERTETÉS

Vestigia. Mohács előtti magyar források olasz könyvtárakban. Szerk. Domokos György, Mátyus Norbert, Armando Nuzzo. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Piliscsaba, 2015. 252 p. ISBN: 978-963-308-250-8.

Az itáliai levéltárak magyar vonatkozású iratainak feltárása gyakorlatilag egyidős a magyar történettudomány kialakulásával. Fontosságukat a magyar középkort és újkort tekintve nem lehet eléggé hangsúlyozni, s bár már számtalan forráskiadvány válogatott e dokumentumokból, mégis bőven akad munka a kutatók számára. Jól mutatja a további lehetőségeket az észak-itáliai levéltárak helyzete, amelyekben – Fraknoi Vilmos és utódainak alapvető kutatásai ellenére – a szisztematikus magyar vonatkozású forrásfeltárás mindmáig elmaradt.

E hiány felszámolását tűzte ki célul a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Karának Olasz Tanszéke, a 2010-ben, az OTKA „XIV–XVI. századi magyar történelmi és irodalmi források Olaszország levéltáraiban és könyvtáraiban” nevű program keretében.¹ Az ismertető kötet ennek a – már öt éve zajló – munkának az eredményeiből válogat, mintegy reprezentatív céllal, kijelölve a további kutatások esetleges irányait. Itt kell megjegyeznünk, hogy a könyv címe kissé megtévesztő, hiszen a mű nem csak az olasz könyvtárak, hanem a levéltárak forrásaiból is bőven merít.

A kötet Ráczy György előszavát és a szerkesztők bevezetőjét követően három nagy tematikus egységre oszlik. Az első, *Fondok* címre hallgató fejezetben négy jól körülhatárolható levéltári egységet feldolgozó tanulmány található. *Patrizia Cremonini* a Modenai Állami Levéltárban őrzött magyar vonatkozású forrásokról ad áttekintést. Itt az 1862 óta őrzött Archivio Segreto Estense, azaz az Este család levéltára rendelkezik rengeteg forrással, különösen Estei Hippolit és Aragóniai Beatrix magyarországi tevékenységét, valamint a törökök elleni 16–17. századi harcokat illetően. Külön is érdemes kiemelni a Modenai Levéltárban őrzött térkép- és rajzgyűjteményt, amelyben több koraújkori magyar anyag található, többek között Visegrad és Érsekújvár ábrázolásai, valamint egy körülbelül két méter hosszú perspektivikus ceruza- és tollrajz Esztergom 1595-ös ostromáról. A térképeken és rajzokon túl a Cifrario fondban lévő, az Esték titkos levelezéséhez tartozó iratokat tartalmazó fond is nagy

jelentőséggel bír, ugyanis számos török korra vonatkozó irat rejlik benne. A következő tanulmányban *Chia Maria Carpentieri* három lombardiai könyvtárban, a bergamói Biblioteca Civica Angelo Mai, a milánói Ambrosiana és a szintén milánói Braidense intézményében őrzött 15–17. századi kéziratokat és nyomtatványokat tekinti át. E vizsgálat során kiderül, hogy eme könyvtárak komoly 15–17. századi irodalmi és diplomáciai anyagot őriznek, a sok magyar vonatkozású könyv és levél igen élénk humanista kapcsolatokra utal. Találhatunk itt például Kanizsa és Érsekújvár megerősítéséről szóló katonai építészeti traktátust, Thuróczy és Bonfini, Janus Pannonius és Zsámboky János munkáit, valamint több olyan olasz munkát, amelyeket Csulai Móré Fülöpnek, Vértesi Jánosnak vagy éppen Szakmáry Györgynek dedikáltak. Ezekon kívül fellelhetők itt Brodarics István levelei, jelentések és tudósítások Szigetvár 1566-os ostromáról, Castaldo 1551–52-es hadjárataról, illetve a gyulafehérvári egyezmény egyik előkészítő szövege 1551. július 19-ei keltezéssel, amelyet a függelék közöl. *Kuffart Hajnalka* az Estei Hippolit esztergomi számvevőtisztje, Piero Pincharo de Parma által vezetett számadáskönyveket vizsgálta tanulmányában. Bár jelen tanulmány csak a számadáskönyvek kutatástörténetét, formai jellegét, felépítését, valamint – a függelékben felsorolva – a pontos lelőhelyüket mutatja be, ez az igen bonyolult, aprólékos munka hosszú távon számtalan eredménnyel kecsegtet, és jelentősen hozzájárulhat az életmód- és étkezéstörténet kutatásához, hiszen megtudhatjuk többek között, hogy miből mennyit és milyen áron vásároltak Hippolit és emberei étkezéseihez. Emellett a PPKE BTK Régészeti Tanszéke által ásott esztergomi vár későközépkori történetének megismeréséhez is fontos adalékul szolgálhatnak ezek az adatok. *Szovák Márton* a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárának 4936/VI és VII. csomóit vizsgálta. Eme iratanyag javarészt Aragóniai Beatrixnak II. Ulászlóval kötött házasságával és majdani válóperével, Estei Hippolit esztergomi érsek és Bakócz Tamás egri püspök címcseréjével, valamint Corvin János és a török háborúk ügyével foglalkozik. E levelek között Szovák több, Berzeviczy és Óváry figyelmét fel nem keltő, s így kiadatlan levelet talált, amelyek további adalékul szolgálnak a századforduló zavaros évtizedeihez.

A következő, *Források* névre hallgató fejezetet *Armando Nuzzo* írása nyitja, amelyben több eddig kiadatlan, Milánóban, Francesco Sforza személyes kancelláriájában kelt, Hunyadi Mátyás királlyá választásához kapcsolódó levelet vizsgál. A tanulmányból kiderül, hogy Milánó ura csak több hónapos késéssel üdvözölte a fiatal uralkodót, ami mögött a szerző a milánóiak által is érzékelt igen

¹ A kutatócsoport tevékenységéről részletesebb információt a honlapjukon olvashatunk: www.vestigia.hu

bizonytalan magyar belpolitikát sejtí. *Mátyus Norbert* tanulmányában egy érdekes kísérlet tanúi lehetünk: a szerző történelmi és filológiai vizsgálat segítségével elemzi Vespasiano da Bisticci művét, amelyben összemósodik a kor két diplomatájának, Handó Györgynek és Kosztolányi Györgynek az életrajza. 1487 és 1493 között Ludovico il Moro hatvanegy magyar vonatkozású levelet váltott főttitkárával. Ezek közül *Laura Zanichelli* az általa legfontosabbnak vélt levelet mutatja be, amelyben Ludovico kancellárja, Bartolomeo Calco számol be urának 1489-ben a Spanyolországból Milánóba érkezett Gergelylaci Buzlai Mózes királyi magyar követéről és kíséretéről. *Labancz Dóra* a Milánói Állami Levéltár iratainak tükrében vizsgálja az 1491. év politikai eseményeit. A tanulmányban izgalmas leveleket közöl, külön dicsérendő, hogy nem regesztát, hanem fordítást is mellékel hozzájuk, bár a fordításokban található „Ön” megszólítást némiképp anakronisztikusnak érzem. Továbbá zavaró, hogy Corvin Jánost a szerző a legelső említésnél a magyar szakirodalomban elfogadott Corvin előnévvel szerepelteti, ám ezek után végig Hunyadi Jánosként hivatkozik rá. Labancz végül kijelenti: „Nem véletlen, hogy a király utólag a „Dobzse” gúnynevet kapta.” A szerző ezen, valamint több más általánosító történelmi megállapítását a recenzens az utóbbi évek kutatásai tükrében nem tudja elfogadni, hiszen egyre nyilvánvalóbbá válik a Dobzse-mítosz hamis volta. *Királyné Belcsák Eszter* Tommaso Amadei, magyarosan Tamás Amadé esztergomi érseki helynök 1495 és 1505 között kelt, az Este családnak küldött és ma a Modenai Állami Levéltárban őrzött leveleit teszi közzé.² A huszonnégy levélben Hippolit anyagi dolgain kívül fontos politikai ügyek is szerepelnek, többek között II. Ulászló és a szultán közti béke kérdése vagy Levács várának eleste. A huszonnégy olasz levél magyar regesztákkal ellátva a függelékben kapott helyet. A könnyebb áttekinthetőség kedvéért érdemes lett volna a klasszikus módszer szerint a regesztákat az adott levéllel együtt feltüntetni, és nem külön kezelni, ám ez semmit sem von le a tanulmány értékéből. *Domokos György* egy lírai lelkű olasz kormányzó, Ercole Pio magyarországi kálváriáját mutatja be. Az Estei Hippolit által 1508-ban Egerbe küldött kormányzó utazása során megélt mélységet és magasságot: elmondása szerint a király Nagyszombatban – miközben Ercole átadta neki a herceg ajándékait, többek között egy gepárdot – elhalmozta kegyeivel, míg továbbindulván Eger felé, a pestissel fertőzött települések között haladva a hideg téli éjszakán saját földije nem adott neki éjjeli szállást Esztergom

várában. Egerbe érve fő feladata az volt, hogy minél több pénzt küldjön urának, így a bort szerető egri katonák legnagyobb sajnálatára komoly megszorításokba kezdett. Hippolit azonban még így sem volt vele elégedett, így 1510-ben visszahívta Itáliába.

Az utolsó, *Perspektívák* nevű fejezetben először *Kovács Zsuzsa* egy az Ambrosianában őrzött, pikáns szerelmi történetekből álló olasz kézirat Aragóniai Eleonóra és Beatrix szerelmi ügyeiről szóló fejezeteit adja közre. *Cornelia Endesfelder* Eleonórárt egy másik oldalról, mint férje helyett a politikát irányító nőt vizsgálja, példáján keresztül szemléltetve a reneszánsz kori Itália főúri asszonyainak egyedülálló hatalmát, amelyet leginkább férjeik állandó háborúskodások miatti távollétével magyaráz. Bár a tanulmány külön nem tér ki rá, érdekes párhuzamot lehetne vonni a 16–17. századi magyar főúri asszonyokkal. Végül egy nyelvészeti tanulmány keretében *W. Somogyi Judit* az 1467 és 1489 között íródott, a Milánói Állami Levéltárban őrzött magyar vonatkozású népnyelvű iratokat vizsgálta, bemutatta, hogy az effajta vizsgálat egyebek mellett segíthet egy-egy levél írójának azonosításában is.

A kötet nagy erénye, hogy öt olasz kutatótól származó írás is helyet kapott benne, és ez – a többi tanulmányban is megtalálható gazdag olasz szakirodalom mellett – segíthet az itáliai történészek eredményeinek hazai megismerésében. A kötet felépítésében is jól tükrözi az elmúlt öt év munkáját: először a levéltári anyagok feltárásáról olvashatunk, ezt követik a forrásközlések, végül pedig a történelmi rekonstrukció eredményei zárják a sort. A kötetben csak elvétve találunk helyesírási hibákat vagy elírásokat – ezek között szerepel az olvasó arcára mosolyt csaló *hunkarika* kifejezés –, ám hiányként róható fel egy hely- és névmutató elmaradása, amely jelentősen segítette volna az olvasó munkáját. Dicséretet érdemel ugyanakkor az igényes szerkesztés, valamint a felettébb ötletes fedőlap.

Össességében elmondható, hogy az elmúlt öt év munkáját jól reprezentáló, hiánypótló munka született, amelyből jól látszik, hogy az észak-itáliai levéltárakban és könyvtárakban őrzött forrásanyag a mai napig számtalan eredményt hozhat a magyar történelem, művészettörténet és irodalom, valamint segédtudományaik számára. S e tallózás pusztán a kezdet, hiszen több ezen anyagot alapul vevő kutatás zajlik jelenleg is, amelyek hozadékait az elkövetkezendő esztendőök fogják beérlelni.

Kanász Viktor

² A szerzővel (142.) ellentétben Amadé vikáriusi tisztségének utolsó évét a legújabb szakirodalom nem 1508-ra, hanem 1510-re teszi. *C. Tóth Norbert*: Az esztergomi székeskáptalan a 15. században I. rész. A kanonoki tesztület és az egyetemjárás. Bp., 2015. 184.

HÍREK

BESZÁMOLÓ A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALÓGIAI TÁRSASÁG 2015. ÉVI TEVÉKENYSÉGÉRŐL

A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság (MHGT) 2015-ben azon túl, hogy rendszeres havi felolvasóestjeit megtartotta, az egyesület jobb és szabályosabb működtetése terén is sokat tett. Egyik fontos feladata a már több alkalommal előkerült tagnyilvántartás kérdése volt. A tagrevízió 2014-ben kezdődött, amelynek eredményeképpen 2015-re ellenőrzött tagnyilvántartás készült. Az egyesület tagjainak elérhetőségét folyamatosan frissítik, mivel a Társaság programfüzeteit, hírleveleit e-mailben juttatják el a tagokhoz. Megújult az egyesület honlapja (www.mhgt1883.hu) is, amelynek továbbfejlesztése, újabb tartalmakkal való feltöltése lesz a következő feladat.

2015. április 26-án a Társaság rendkívüli közgyűlést tartott a Magyar Nemzeti Múzeum Pollack termében. A közgyűlés napirendi pontjai a következők voltak: beszámoló a 2014. évről (elnöki, pénzügyi és Felügyelő Bizottsági beszámoló); az új alapszabály elfogadása; részbeni tisztújítás (a lemondott tisztségviselők pótlása).

Pandula Attila elnök tájékoztatta a tagságot, hogy a korábbi még függőben lévő székhelyváltást jóváhagyta az ELTE BTK szenátusa, s ezentúl a Társaság székhelye az ELTE BTK Történelem Segédtudományai Tanszék (1088 Budapest, Múzeum körút 6-8. I. emelet. 156. szoba). Az elnöki beszámolóban elhangzott, hogy az alapszabály-módosítást a tagsági, elnökségi vélemények alapján valamint jogi és más szakértői vélemények alapján készítették elő. A Társaság nevében az elnök köszönetét fejezte ki Reisz T. Csaba alelnöknek, az alapszabály módosításának előkészítő tevékenységéért.

Péntekné Ungváry Mária pénztárnok jelentette, hogy elkészült a 2014. évi mérleg, a Társaság pénzügyileg rendben van. Tájékoztatta a közgyűlés résztvevőit, hogy a magas postai költségek miatt, (egy korábbi közgyűlési határozat értelmében) az e-mail-es tájékoztatást használja az egyesület. A tagdíjak befizetésére, csekkes vagy helyszíni fizetéssel és utalással van lehetőség. Fraknói Mária, a Felügyelő Bizottság elnöke jelentette, hogy a Felügyelő Bizottság (Fraknói Mária, Szirmay Gábor és Szálkai Tamás) vizsgálatot tartott, amelynek során mindent rendben talált a Társaság gazdálkodásában és pénzügyi adminisztrációjában. Az egyesületnek tartozása nincs.

Az új alapszabály-tervezet előterjesztője Reisz T. Csaba alelnök volt, aki közölte, hogy az alapszabály módosítása a székhelyváltás miatt is szükséges volt, másrészt 2016. március 31-ig, a PTK szabályaihoz is törvényileg igazítani kell a Társaság alapszabályát. Ezért jogi, bírói és más szakértők bevonásával megvizsgálták a hatályos szöveget és az egyesületekre vonatkozó előírások szerint elkészítették a módosító javaslatokat. Az alelnök ismertette a javított változásokat és a törölt elemeket és tájékoztatta a tagságot. A szavazás módosított szövegrészenként zajlott. A tervezet véglegesített szövegének elfogadását követően került sor a harmadik napirendi pontra, az MHGT részleges tisztújítására.

Részbeni tisztújításra azért volt szükség, mert Reisz T. Csaba alelnök, Vitek Gábor főtitkár-helyettes és Diószegi György titkár tisztségéről lemondott. Az új tisztségviselőket az elnökség mandátumához igazítottan (a 2017. évi tisztújító közgyűlésig) kellett megválasztani. Főtitkár-helyettest nem választott a Társaság, mert a tisztség az alapszabály-módosítással megszűnt. Az új tisztségviselők megválasztására az Elnökség megbízásából jelölőbizottság gyűjtötte a javaslatokat. A választás eredményeképpen Katona Csaba lett az alelnök, Török Róbert pedig titkár. A Társaság jelenlegi tisztikara: Pandula Attila (elnök), Kovács Eleonóra (főtitkár), Kollega Tarsoly István (alelnök), Katona Csaba (alelnök), Debreczeni-Droppán Béla (titkár), Török Róbert (titkár), Péntekné Ungváry Mária (pénztárnok).

2015. november 12-én került sor a Társaság rendkívüli közgyűlésre, amelynek oka az Alapszabály ismételt módosítása a bírósági hiánypótlásnak megfelelő tartalommal. A közgyűlés a szükséges módosítást elfogadta, így a módosított alapszabály-tervezet elkészült. E dokumentumot a Társaság a Fővárosi Törvényszékhez benyújtotta.

A MHGT 2015-ben továbbra is a Magyar Nemzeti Múzeumban tartotta üléseit, minden hónap utolsó csütörtök az előadások napja. 2015-ben tíz előadás zajlott, amelynek programját Kovács Eleonóra főtitkár szervezi. Az előadások témái elsősorban genealógiai, címer-taniak voltak, kisebb részben archontológiai, közigazgatás-történeti előadások is sorra kerültek.

Kovács Eleonóra (Debreczeni-Droppán Béla és Török Róbert titkári jegyzőkönyveinek felhasználásával)

E számunk szerzői

CSERMELYI JÓZSEF PhD hallgató (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bp.–Piliscsaba)
FEJÉR TAMÁS tudományos munkatárs (Erdélyi Múzeum Egyesület Kutatóintézete, Kolozsvár)
FRICZ-MOLNÁR PÉTER főosztályvezető-helyettes (Nemzeti Fejlesztési Minisztérium, Bp.)
KANÁSZ VIKTOR egyetemi hallgató (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bp.–Piliscsaba)
KOVÁCS ELEONÓRA főlevéltáros (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Bp.)
KURECSKÓ MIHÁLY főlevéltáros (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Bp.)

A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALÓGIAI TÁRSASÁG
2015. II. FÉLÉVI PROGRAMJAI

2015. szeptember 24. 17. óra

A soproni gazdapolgárok: a Göschl család példája

Előadó: dr. Krisch András (főlevéltáros, Soproni Evangélikus Gyűjtemények)

Az ülést vezeti: dr. Kollega Tarsoly István, alelnök

2015. október 29. 17. óra

Válogatás a magyarországi római katolikus egyház heraldikai emlékeiből

Előadó: dr. Rainer Pál (történész, Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém)

Az ülést vezeti: dr. Pandula Attila, elnök

2015. november 26. 17. óra

A magyarországi protestáns egyházak címerhasználat

Előadó: dr. Szabadi István (levéltár-igazgató, Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltára)

Az ülést vezeti: Katona Csaba, alelnök

2015. december 10. 17. óra

Közigazgatás-történet, archontológia, tisztviselői életpályák. A megyei levéltárak szerepe és lehetőségei a közigazgatás-történeti kutatások terén

Előadó: dr. Fülöp Tamás (főigazgató-helyettes, Magyar Nemzeti Levéltár)

Az ülést vezeti: Kovács Eleonóra, főtítkár

Az előadások helyszíne: Magyar Nemzeti Múzeum, Pollack terem. (Budapest, VIII. kerület, Múzeum krt. 14–16., fsz., bejárat a Bródy Sándor utcai kapun keresztül.)

TÁJÉKOZTATÓ

Szerzőink figyelmébe

A szerkesztőség a beérkezett kéziratok közléséről két anonim szakmai bíráló (lektor) véleményének ismeretében hoz döntést. A szerkesztőség kizárólag olyan kéziratokat fogad el, amelyek megfelelnek a szerkesztőség által előírt követelményeknek. Kérjük a tanulmányok és az ismertetések szerzőit, hogy minden esetben végleges szövegű kéziratokat küldjenek, mivel a korrektúrában a szerkesztők által megszerkesztett kéziratokon érdemi változtatásokra már nincs lehetőség. A szerkesztőség jegyzetapparátussal együtt lehetőleg 0,5–1 íves (20–40 000 „n”) tanulmányokat, recenziók esetében maximum 5 oldalas (10 000 „n”) írásokat vár. Ennél nagyobb terjedelmű kéziratok megjelentetésére is van lehetőség indokolt esetben (maximum 100 000 „n”). Az ismertetéseknél kérjük az ismertetendő mű (művek) pontos bibliográfiai adatait közölni. A tanulmányokban csak a jegyzetekben történik hivatkozás, nem kell felhasznált irodalom- vagy rövidítésjegyzéket készíteni.

Az egységes jegyzetapparátus érdekében kérjük az alábbiak betartását:

- A hivatkozott művek szerzőinek nevét kurziválni kell; nem kurziváljuk viszont szerkesztőjének (szerkesztőinek) nevét. Ez utóbbiakat a jelzett könyv, tanulmánykötet címe után zárójelbe téve adjuk meg (pl. Szerk. Domanovszky Sándor.). Ha egy műnek több szerzője, illetve szerkesztője van, azokat nagy kötőjellel (–) válasszuk el egymástól. A szerző(k) neve után a cím előtt kettőspontot tegyünk.
- Az oldalhivatkozásokor kérjük az oldal sorszámát megadni, a tól–ig-oldalszámok és évszámok esetében nagy kötőjelet (–) írjunk (38–40., 61–72.).
- A hivatkozásokor csak a kiadás helyét és évét tüntessük fel, a kiadót nem.
- Ha a hivatkozott mű esetében több kiadási hely van megadva, az egyes helységeket nagy kötőjellel (–) válasszuk el egymástól (pl. Bp.–Debrecen). Ha a kiadás helye Budapest, azt mindig rövidítve írjuk ki (Bp.). A kiadás helye után, az év előtt vesszőt kell tenni (pl. Bp.,).
- Amennyiben a hivatkozott mű valamilyen sorozat keretében jelent meg, a sorozat címét a kiadási hely és év után zárójelben tüntessük fel: pl. (Monumenta Hungariae Historica).
- Ha tanulmánykötetben napvilágot látott cikket idézünk, úgy a hivatkozott tanulmány után az „In:” szócskát írjuk, és közvetlen utána adjuk meg a tanulmánykötet címét és zárójelben a szerkesztőjét/szerkesztőit.
- Folyóiratban megjelent cikkekre történő hivatkozásokor nem tesszük ki az „In:” szócskát. A hivatkozott folyóirat címét kurziváljuk, és utána tegyünk vesszőt; ezt követi az évfolyam vagy kötetszám, majd zárójelbe téve a megjelenés éve, utána az illető évben megjelent szám, végül pedig az oldalszám: pl.: *Történelmi Szemle*, 1 (1958) 1. sz. 52. Az éven belüli számot csak abban az esetben jelöljük, ha a folyóiratnál nem folyamatos a lapszámozás az egyes számok esetében.
- Amennyiben ugyanarra a műre történik hivatkozás, kérjük a hivatkozott szerző családi nevét teljesen megismételve, keresztnévét azonban rövidítve megadni, utána kettős pontot tenni, majd az „i. m.” jelölést használni. Ezt követi az oldalszám. (Pl.: *Nagy I.*: i. m. 32.). Ha egymást követően ugyanarra a műre és oldalszámra hivatkozunk, írjuk, hogy „Uo.” Ha ugyanazon szerző egy másik munkájára, tanulmányára hivatkozunk, úgy az utóbbit/utóbbiakat az előbb idézettől egyértelműen el kell különíteni (pl. rövidített címmel, kerülve az évszamos rövidítést) és erre hivatkozni. Ha szerkesztett műre, forráskiadványra vagy sokszerzős műre történik hivatkozás, akkor a cím után zárójelben közöljük a továbbiakban alkalmazott rövidített címet (pl. a továbbiakban Reg. Arp.). Ha több kötetes műre történik hivatkozás, kérjük minden esetben az idézett kötetszámot, eltérő kiadási hely és év esetén ez utóbbiakat is feltüntetni. (Pl. *Nagy I.*: i. m. XI. k. Pest, 1858.)
- A kéziratokban az évszázadokat – idézetek, tanulmány- és könyvcímek kivételével – arab számmal jelöljük.
- Írásaikat minden esetben Word for Windows szövegszerkesztő programban készítve juttassák el a szerkesztőségbe elektronikus úton a turul@mol.gov.hu vagy a szerkesztőség tagjainak címére. A szöveget balra zártan írják, és a kurziváláson kívül semmilyen kiemelés (kövérítést, aláhúzást, ritkítást) vagy formázást ne alkalmazzanak. A tapadó írásjeleket is kurziválni kell, ha az előtte álló szó kurzív.
- A betűtípusok megválasztásakor ajánljuk a Times New Roman-t.
- A lábjegyzeteket automatikus számozással kérjük megadni, „lábjegyzet”-programot választva. Így a jegyzetek az oldal aljára kerülnek.
- Amennyiben a kiadandó tanulmányban képet/képeket is kívánnak közölni, kérjük azt/azokat mellékelni, vagy digitális formában a kézírathoz csatolva beküldeni, minden esetben jelölve a kéziratban, az/azok hova kerüljön/kerüljenek. Csak nyomdai szempontból jó minőségű képeket tudunk közölni. A Magyar Országos Levéltár anyagából közlendő képet nem szükséges mellékelni, csak a pontos jelzetet feltüntetni.
- Amennyiben nagyobb méretű táblázatokat kívánnak közölni, melyek meghaladják a folyóirat szedéstűkőr-szélességét, kérjük azokat a tanulmány szövegének végéhez illeszteni, külön szakaszban. A genealógiai táblázatokat is Word for Windows szövegszerkesztő programban kérjük.
- Csak a jegyzetekben (ld. = lásd, vö. = vesd össze, pl. = például) használjunk rövidítéseket, a főszövegben ne, ott tehát kiírjuk, hogy „például”.
- A főszövegben és a jegyzetekben az idézeteket nem kurziváljuk, csak idézőjelbe tesszük. Az idegen nyelvű (többnyire latin) kifejezéseket, formulákat viszont kurziváljuk.
- A folyóiratban közlésre kerülő tanulmányokról különnyomatokat csak külön igény alapján, megegyezés szerint készítünk. Az aktuális számból a tanulmányok szerzői öt tiszteletpéldányt kapnak, valamint dolgozatukat elektronikusan PDF formátumban.

Példák a hivatkozásokra:

Monográfiák esetében:

Szentpétery Imre: Magyar oklevéltan. Bp., 1930. (A magyar történettudomány kézikönyve II. 3.)

Folyóiratok esetében:

Ghyczy Pál: Kanizsai Dorottya címereslevele 1519-ből. *Turul*, 46 (1932) 68–70.

Szerkesztett kiadvány esetében:

Thallóczy Lajos: Jajcza (bánság, vár és város) története 1450–1527. (Az oklevéltárat szerk. Horváth Sándor.) Bp., 1915. (Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria XL.) 76.

Tanulmánykötetben megjelent írás esetében:

Kubinyi András: A királyi udvar élete a Jagelló-korban. In: Kelet és Nyugat között. Történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére. (Szerk. Koszta László.) Szeged, 1995. 309–355.

Digitális adathordozók esetében:

Engel Pál: Középkori magyar genealógia. CD-ROM. Bp., 2001. Oslis nem.